

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	6
Sayı	Issue	5
Yıl	Year	2023

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.5

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDITÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ, İstanbul Üniversitesi.
Prof. Dr. Ceyda Ilgaz BÜYÜKBAYKAL, İstanbul Üniversitesi.
Prof. Dr. Emine Zeynep GÜNAL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA, Ankara Üniversitesi.
Prof. Dr. Ömer ÖZKAN, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi.
Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
Doç. Dr. Ali KABLAN, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa.
Doç. Dr. Çağrı ÇOLAK, Trabzon Üniversitesi.

Doç. Dr. Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TOPRAK, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Doç. Dr. Ömer UĞUR, Gümüşhane Üniversitesi.
Doç. Dr. Serdar KUZU, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa.
Dr. Öğr. Üyesi FERAT KAYA, Dicle Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mesude SAĞIROĞLU, Kafkas Üniversitesi.
Dr. Ertuğrul ÇAM, Milli Eğitim Bakanlığı.
Dr. Yasin GÜNLÜ, Aksaray Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşiri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.5

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Kaynaştırma Eğitiminde Öğretmen Yeterliliklerinin İncelenmesi: Anaokulu Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma

(Investigation of Teacher Qualifications in Inclusive Education: A Research on Kindergarten Teachers)

Fatih TOPÇUOĞLU, Sibel TOPÇUOĞLU, Metin TÜRK, Tuncay ÇALIŞKAN
ss.602-613.

Araştırma Makalesi

Postmodernizm ve Erkeklerin Değişen Beden İmajları: Kuşaklar Arası Bir Çalışma

(Postmodernism and Men's Changing Body Images: An Intergenerational Study)

Tuğçe GÜNEŞ YÜCE, Hacer TOR
ss.614-628.

Araştırma Makalesi

N. S. Leskov'un "Büyüülü Gezgin" (Очарованный Странник) Adlı Eserinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi

(An Analysis of N. S. Leskov's Work "The Enchanted Wanderer" (Очарованный странник) in the Context of Intertextuality)

Sevgi ILICA
ss.629-640.

Kavramsal Makale

Türk Sendikalarının 1978 Ekonomik Krizi Karşısındaki Tutumları

(Attitudes of Turkish Trade Unions to the Economic Crisis of 1978)

Hasan Mahmut KALKIŞIM, Kadir Caner DOĞAN, Ahmet Cemil SOYLU
ss.641-662.

Kavramsal Makale

Sosyal Medyada Dil Kullanımı: Emojiler Sayesinde Hızlı İletişime Geçiş

(Language Use in Social Media: Fast Communication Through Emojis)

Büşra Fadim SARIKAYA
ss.663-677.

Kavramsal Makale

Milletvekillerinin Yasama Bağımsızlıkları

(Legislative Immunity of Deputies)

Orhan DAĞ

ss.678-690.

Kavramsal Makale

1982 Anayasasında 2010 Tarihine Kadar Yapılan Değişiklikler

(Amendments Made in the 1982 Constitution Until the Year 2010)

Fethi KILIÇ, Nurhan YALÇIN ATALAY

ss.691-700.

Kavramsal Makale

Turizm Sektöründe Metaverse'ün Kullanımına İlişkin Sistemik Bir Literatür Çalışması

(A Systematic Literature Study on The Use of Metaverse in Tourism Industry)

Sadık SERÇEK, Muazzez KORKMAZ

ss.701-721.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(5): 602-613.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1221](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1221)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Kaynaştırma Eğitiminde Öğretmen Yeterliliklerinin İncelenmesi: Anaokulu Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma

Fatih TOPÇUOĞLU, Milli Eğitim Bakanlığı, Yıldız Özel Eğitim Uygulama Okulu, Ankara, e-posta: topcuoglufatih83@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7131-5315>

Sibel TOPÇUOĞLU, Milli Eğitim Bakanlığı, Kemal Yurtbilir İşitme Engelliler Ortaokulu, Ankara, e-posta: sibelefe7040@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0469-5690>

Metin TÜRK, Milli Eğitim Bakanlığı, Şehit Cihan Yıldız İlkokulu, Ankara, e-posta: metinturk1923@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4803-0925>

Tuncay ÇALIŞKAN, Milli Eğitim Bakanlığı, Mamak Ahmet Yesevi Ortaokulu, Ankara, e-posta: caliskan19@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6075-4849>

Öz

Kaynaştırma eğitimi, genel itibarıyla özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı sınıf ortamında eğitim görmesini içermektedir. Böylece kaynaştırma öğrencisi, kendi akranlarıyla sosyal kazanımlar elde edecektir. Ancak kaynaştırma eğitiminde öğretmen yeterliliği önemli bir rol üstlenmektedir. Araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterlilikleri üzerinedir. Bu doğrultuda ilk olarak, sınıfında kaynaştırma öğrencisi olan ve olmayan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşlerinde farklılık olup olmadığı incelenmiştir. İkinci olarak, kaynaştırma eğitimi alan ve almayan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin tutumları arasında farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma nicel araştırma deseni ile tarama modelinde yürütülmüştür. Bu doğrultuda çalışmanın evrenini Ankara ilinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bağımsız anaokullarında ve ilkokul ve ortaokula bağlı anasınıflarında görev yapan kadrolu okul öncesi öğretmenleri oluşturmaktadır. Kayıtlı kaynaştırma öğrencisi olan okullar, araştırma evreninin seçiminde kriter olarak seçilmiştir. Araştırma verilerinden elde edilen sonuçlarına göre öğretmenler, kaynaştırma eğitiminden başarılı bir sonuç elde edilmesinde aile çevre ve personeli bilgilendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitim durumuna göre kaynaştırma yeterliliklerinde anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Ayrıca sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunma durumuna göre kaynaştırma yeterliliği istatistiksel olarak bir farklılık oluşturmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma, Kaynaştırma Eğitimi, Özel Eğitim, Okul Öncesi.

Makale Gönderme Tarihi: 14.02.2023

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2023

Önerilen Atf:

Topcuoglu, F., Topcuoglu, S., Türk, M. ve Çalışkan, T. (2023). Kaynaştırma Eğitiminde Öğretmen Yeterliliklerinin İncelenmesi: Anaokulu Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 602-613.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(5): 602-613. DOI: [10.26677/TR1010.2023.1221](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1221)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Investigation of Teacher Qualifications in Inclusive Education: A Research on Kindergarten Teachers

Fatih TOPÇUOĞLU, Ministry of Education, Yıldız Special Education Practice School, Ankara, e-mail: topcuoglufatih83@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7131-5315>

Sibel TOPÇUOĞLU, Ministry of Education, Kemal Yurtbilir Hearing Impaired Secondary School, Ankara, e-mail: sibelefe7040@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0469-5690>

Metin TÜRK, Ministry of Education, Martyr Cihan Yıldız Primary School, Ankara, e-mail: metinturk1923@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4803-0925>

Tuncay ÇALIŞKAN, Ministry of Education, Mamak Ahmet Yesevi Secondary School, Ankara, e-mail: caliskan19@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6075-4849>

Abstract

Inclusive education generally includes the education of individuals with special needs in the same classroom environment with their normally developing peers. Thus, the inclusion student will gain social gains with their peers. However, teacher competence plays an important role in inclusive education. The aim of the research is on the competencies of preschool teachers regarding inclusive education. In this direction, firstly, it was examined whether there was a difference in the views of the teachers who had and did not have inclusive students in their classrooms on inclusive education. Secondly, it was examined whether there was a difference between the attitudes of teachers who received and did not receive inclusive education towards inclusive education. The research was carried out in the survey model with a quantitative research design. In this direction, the universe of the study consists of permanent pre-school teachers working in independent kindergartens affiliated to the Ministry of National Education and in kindergartens affiliated to primary and secondary schools in Ankara. Schools with registered inclusive students were chosen as the criteria for the selection of the research population. According to the results obtained from the research data, the teachers emphasize that the family, environment and staff should be informed in order to obtain a successful result from the inclusive education. There was no significant difference in the inclusion qualifications of the teachers according to their inclusive education status. In addition, inclusion proficiency does not make a statistical difference according to the presence of inclusion students in the class.

Keywords: Inclusion, Inclusive Education, Special Education, Pre-School.

Received: 14.02.2023

Accepted: 02.05.2023

Suggested Citation:

Topçuoglu, F., Topçuoglu, S., Türk, M. and Çalışkan, T. (2023). Investigation of Teacher Qualifications in Inclusive Education: A Research on Kindergarten Teachers, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 602-613.

GİRİŞ

Topumlar, zihinsel, düşünsel, duygusal gibi pek çok açılardan tek tip özellikte değildir. Birçok bakımdan farklı özelliklere sahip toplum üyelerinin okul yaşlarında bu tür farklılıkları karşılanabilir seviyelere taşıyarak aynı okul ortamında öğrenim görmeler sağlanabilir. Okul ve sınıfları toplumun küçük bir oluşumu olarak görüldüğünde farklı özelliklere sahip olan kaynaştırma öğrencileri göze çarpmaktadır (Demir ve Açar, 2010: 751). Günümüzde kaynaştırma eğitime verilen önem giderek artmaktadır. Bu doğrultuda, kaynaştırma eğitimi kapsamındaki öğrenci sayısında da önemli bir artış vardır (Sucuoğlu ve Kargın, 2010).

Kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencilerle aynı sınıfta eğitim-öğretim görmesini ifade etmektedir. Kaynaştırma eğitimi bu açıdan bakıldığında iki yönlüdür. Bunlar; özel gereksinimli öğrenci ve normal gelişim gösteren öğrenci perspektifidir. Dolayısıyla kaynaştırma eğitiminde genel eğitim sınıfına yerleştirilen öğrencinin normal gelişim gösteren öğrenciler üzerindeki etkisi ile normal gelişim gösteren öğrencinin özel gereksinimli öğrenci üzerindeki etkisi önemlidir (Sucuoğlu ve Kargın, 2014). Özellikle erken çocukluk döneminde yer alan anaokulu eğitimi, kaynaştırma açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu yaşlarda öğrencilere verilen eğitimin en az kısıtlayıcı ortamların sağlanması, mümkün olduğunca akranları ile uyum içerisinde olabilecek ortamın sağlanması, bağımsız yaşam becerileri ve akademik becerilerin belirli bir seviyede ve harmoni içerisinde olması önemlidir. Tüm bu unsurlar, erken çocukluk döneminde bulunan özel gereksinimli bireylerin anaokullarının kaynaştırma eğitimindeki önemine işaret etmektedir (Küçük Doğaroğlu ve Bapoğlu Dümenci, 2015: 461).

Kaynaştırma eğitiminin pratiğinde ön koşul özel gereksinimli öğrencinin düzeyi ve ailenin isteği yer almaktadır. Bu doğrultuda kaynaştırma, iki ön koşulun sağlanmasının ardından öğrencinin akranlarıyla normal okullarda aynı sınıfta öğrenim görmesidir (Sarı, 2002: 5). Özel gereksinimli öğrenciler için en az kısıtlayıcı ortamın sağlanması amacıyla normal gelişim gösteren öğrencilerle tam veya yarı zamanlı aynı sınıf ortamında genel eğitimin sağlanmasıdır (Gürgür, 2005: 2). Dolayısıyla kaynaştırmanın amacı, farklılıkları olan öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencilerle aynı sınıf ortamında entegrasyonunu sağlamaktır (Kniveton, 2004).

Özel eğitimin önemli bir uygulaması olan kaynaştırma, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak Türkiye’de öğretmen yetiştiren pek çok yükseköğretim kurumunun programları göz önüne alındığında özel eğitime ilişkin derslerin olmadığı görülmektedir. Bu durum öğretmenin, özel eğitim konusunda yeterli donanıma sahip olmakta sınırlılıklar oluşturduğunu göstermektedir (Babaoğlu ve Yılmaz, 2010). Türkiye’de öğretmenlerin, verimliliğini arttırmak, meslek içerisinde değişen yeni bilgilerle gelişimini sağlamak gibi nitelikli öğretmen yetiştirme, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’nın Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir (MEB, 2023a). Okullarda görev alan öğretmenler, yükseköğretim süreçlerin kaynaştırma eğitim ilişkin ders almasalar dahi söz konusu kuruluşun belirli periyotlarda hizmet içi eğitim seminerlerinden eğitim alabilir (Bknz. MEB, 2023b).

Kaynaştırma eğitime ilişkin ilgili literatürde yer alan çalışmalar (Gök ve Erbaş, 2011; Özaydın ve Çolak, 2011; Kale vd., 2016; Aküzüm ve Altunhan, 2017; Sönmez vd., 2019), kaynaştırmanın anaokullarında fiziksel olarak gerçekleştiğini ancak eğitsel olarak öğretmen yeterliliği kaynaklı birtakım problemlerin olduğuna işaret etmektedir. Örneğin bir öğretmen, normal okulda öğrenim gören kaynaştırma öğrencisinin sınıf içerisindeki problemlerini anlamakta ve çözmekte yetersiz kalabilir. Öğretmenin kaynaştırma eğitime ilişkin isteği veya öğretmen yetiştiren kurumların programları bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Bu sebeple araştırma, geçmiş çalışmaların sonuçlarının zaman içerisinde değişip değişmediğini incelemek amacıyla sınıfta

kaynaştırma öğrencisi bulunan anaokullarındaki öğretmen yeterliliklerine odaklanmaktadır. Araştırmanın iki amacı bulunmaktadır. İlk olarak, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunanlar ile bulunmayanlar arasında kaynaştırma eğitim yeterliliğine ilişkin görüşleri incelenmektedir. İkincisi, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi alan ile almayanlar arasında kaynaştırma eğitim yeterliliğine ilişkin görüşleri incelenmektedir. Batu ve arkadaşları (2018)'na göre kaynaştırma literatüründe çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen sorunlara çözüm üreten sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu bakımdan araştırma, kaynaştırmanın pratiğinde ana unsur olan öğretmen yeterliliği üzerine kurgulanmıştır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Kaynaştırma eğitiminin tarihçesi, 1950'li yıllara uzanmaktadır. 1950'li yıllarda ABD'de özel eğitim okullarında öğrenim gören öğrencilerin aileleri tarafından yürütülen kaynaştırma çabalarıyla ortaya çıkmıştır. Aileler, çocuklarının uygun ortam sağlandığında öğrenebildiklerini savunmuştur. Bununla birlikte aileler, eğitimde eşitlik ilkesini savunarak gönüllü kuruluşlar oluşturmuşlardır. Söz konusu girişimler, 1960 yıllarında önemli bir etki yaratarak; özel gereksinimli çocukların normal sınıflarda eğitim görmesini sağlamıştır (Batu ve Kırcaali-iftar, 2005). 1960'lı yıllardan itibaren eğitimde hayata geçen kaynaştırma, ilerleyen süreç içerisinde bir takım sorunları beraberinde getirmiştir. Bu tür sorunlara yönelik yürütülen çalışmalar, günümüze kadar ki süreçte önemli bir ilerlemeye zemin oluşturmuştur (Sucuoğlu ve Kargın, 2010). 1990'lı yılların başından itibaren özel eğitim alanında çalışmalar yürüten araştırmacılar, bireylerin seviyelerinin ne düzeyde olursa olsun soyutlanmamaları gerektiği ve bu doğrultuda tam zamanlı kaynaştırma eğitimi almaları gerektiği fikrini savunmuşlardır. Tam aksine özel eğitim dışındaki araştırmacılar söz konusu düşünceye kuşku duymuştur. Ancak günümüzde özel eğitim araştırmacılarının ifade ettiği görüş benimsenmiş ve bu haliyle eğitim sistemine entegre edilmeye başlanmıştır (Bowe, 2005).

Dünya'da yaşanan bu gelişmelerde olduğu gibi Türkiye'de de öğrencilerin kaynaştırma eğitimi almaları yönünde girişimler yaşanmıştır (Topçu ve Katılmış, 2013). Türkiye de 1980 yılında kurulan Özel Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş ve 1982'de Özel Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı ile iki ayrı amaca hizmet veren bir kuruluş haline dönüşmüştür (Aral ve Gürsoy, 2009; Sucuoğlu ve Kargın, 2010). Kaynaştırma eğitiminin öne çıkmasıyla birlikte 2011 yılında Özel Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı'na bağlı Özel Eğitim ve Kaynaştırma Daire Başkanlığı kurulmuştur (MEB, 2011). T.C. Milli Eğitim Bakanlığının (MEB, 2006) yönetmeliğine göre kaynaştırma *"Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmi ve özel; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır"* şeklinde ifade edilmektedir (23.madde).

Kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli öğrenciler için faydalı sonuçlar üretebilir. Özel gereksinimli öğrencinin kaynaştırma yoluyla normal okullarda akranlarıyla aynı sınıfta olması, bir arkadaş grubuna dahil olma, kabul görme, güven duygusunun gelişmesi ve bağımlılığının azalmasına olanak tanıyabilir (Karadeniz, 2002). Özel gereksinimli öğrenciler, aynı sınıf ortamında normal gelişim gösteren öğrencileri gözlemleyerek veya model alarak işbirliği kurma, paylaşma ve karşılıklı iletişim kurabilme gibi davranışlarda bulunabilir. Aynı zamanda özel gereksinimli öğrenciler, kaynaştırma yoluyla akranlarına özenerek veya öykünerek toplumda kabul görmüş davranışları sergileyebilir. Böylece özel gereksinimli öğrenciler, topluma uyum sağlamada önemli bir ilerleme kaydetmiş olacaktır. Kaynaştırma, özel gereksinimli öğrencilerin gelişimine pozitif katkılar sunduğu gibi normal gelişim gösteren öğrencilere de pozitif katkı sunabilir. Örneğin normal gelişim gösteren öğrenci, toplumdaki özel gereksinimli bireylerle iletişim kurmayı kazanabilir ve ileriki hayatında deneyim kazanmasına olanak tanıyabilir.

Dolayısıyla kaynaştırma, kaynaşan ve kaynaştırılan öğrenciler açısından sosyal ve eğitsel kazanımlar/edimler kazanabilir (Turhan, 2007; Demir ve Açar, 2010; Metin, 2018).

İlgili literatürde kaynaştırmanın faydalı sonuçlar ürettiğine dair görüşlerin aksine olumsuz sonuçlara yol açtığını ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Bu tür görüşler, kaynaştırmanın normal gelişim gösteren öğrencilerde korku ve kaygıya yol açtığını öne sürmektedir. Bunun yanı sıra özel gereksinimli öğrencinin daha fazla ilgiye ihtiyaç duyması ve sınıf öğretmeninin bu ihtiyacın karşılamada yetersiz kalması bir diğer neden olarak sunulabilir. Öğretmenlerin özel eğitime dair bilgi ve donanım yetersizliği, kaynaştırmanın olumlu çıktılara elde edilmesinde önemli bir soru işareti oluşturmaktadır. Bu bakımdan öğretmen, kaynaştırmanın ne olduğu, amacının neler olabileceği, özel gereksinimli öğrencinin problemlerinin neler olabileceğini ve çözümlerinin neler olması gerektiği konusunda yeterli bilgiye sahip olmalıdır (Çuhadar, 2006; Karaca, 2018).

Sönmez ve arkadaşları (2019) okulöncesi öğretmenlerinin hizmet içi eğitim yoluyla kaynaştırmaya yönelik yeterliliklerinin artırılmasına yönelik bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırma 35 okulöncesi öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öntest/sontest kontrol gruplu (yarı) deneysel desen ile yürütülmüştür. Bu doğrultuda ön test grubunda hizmet içi eğitim programlarının, öğretmenlerin bilgi düzeylerine ve öz yeterlilik düzeyine yönelik tutumu ile aldığı eğitimdeki memnuniyeti arasında bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ancak son test grubunda anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Aküzüm ve Altunhan (2017), “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Becerileri ile Kaynaştırma Eğitimi Yeterliliklerinin İncelenmesi” isimli bir araştırma yürütmüştür. Çalışmanın verileri, anaokullarından, kız meslek liselerinden ve bünyesinde anasınıfı bulunan ilkokullarından toplanmıştır. Bu doğrultuda 342 öğretmenden veri elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenlerin kendilerini sınıf yönetimi ve kaynaştırma eğitimi konusun çok üst düzeyde yeterli olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırma, sınıf yönetimi ile kaynaştırma eğitim düzeyi ile pozitif bir ilişki bulunduğunu ve yordayıcısı olduğunu göstermiştir.

Kale ve arkadaşları (2016) bir araştırmasında “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi” incelemiştir. Araştırmada, anaokulunda çalışan okulöncesi öğretmenleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu, sınıfında kaynaştırma öğrencileri bulunan öğretmenlerden seçilmiştir. Araştırma yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda öğretmenler, fiziki ortamın yeterli olmadığını, kaynaştırma eğitimi öncesi bir hazırlıkları olmadığı, bireyselleştirilmiş eğitim programı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmiştir.

Gök ve Erbaş (2011), okulöncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları hakkına görüşlerini tespit etmek amacıyla bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile 10 öğretmen üzerinde bir mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, öğretmenlerin sınıf içerisinde kaynaştırmaya dair sorun yaşadıklarını ve bu doğrultuda kaynaştırma eğitiminin önemli olduğu sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla, öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri konusunda yetersiz kalmalarının kaynağı olarak öğretmenin kaynaştırma eğitimi almamaları gösterilmektedir.

Özaydın ve Çolak (2011), okulöncesi öğretmenlerinin kaynaştırmaya ve hizmet içinde kaynaştırma eğitimine yönelik görüşlerini incelemişlerdir. Araştırma, durum çalışması olarak 9 okulöncesi öğretmeni üzerinde yarı yapılandırılmış görüşme ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda okulöncesi öğretmenleri, kaynaştırmaya yönelik özel eğitim danışmanlığı ve destek odalarına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte okul öncesi öğretmenleri, hizmet içi programlarının kaynaştırmada yaşanan sorulara yönelik olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak ilgili literatürde, anaokullarındaki kaynaştırmaya yönelik öğretmen yeterliliği önemli yer edinmektedir. Söz konusu yeterlilikler, kaynaştırma amaçlarının tam anlamıyla gerçekleşmesi veya tam aksine olumsuz çıktıların elde edilmesinde belirleyici rol üstlenmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeliyle kurgulanmıştır. Tarama modeli, eğitim bilimleri disipliniinde yaygın olarak kullanılmakta olup; belirli bir grubun özellikleri üzerinden veri toplanmasını amaçlamaktadır (Karasar, 2010: 79; Büyüköztürk vd., 2012: 14-22). Araştırmada kaynaştırma eğitim yeterliliğinin, kaynaştırma eğitim alma ve sınıfta kaynaştırma öğrencisi olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına odaklanmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Öğretmenlerin, sınıfında kaynaştırma öğrencisi olup olmamasına göre kaynaştırma eğitimindeki yeterliliklerine ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır.

H₂: Öğretmenlerin, kaynaştırma eğitimi alıp almamaları göre kaynaştırma eğitimindeki yeterliliklerine ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır.

Araştırma Evreni

Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Ankara ili, Mamak ilçesi Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Ankara ilinde bağımsız anaokullarında ve ilkokul ile ortaokullarındaki, kadrolu anasınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Okulların seçiminde kaynaştırma öğrencisinin bulunup bulunmadığı birincil kriter olarak kabul edilmiştir. Söz konusu kriterler esas alındığında toplamda 28 okul belirlenmiştir. Okullarda görev yapan 280 anaokulu öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni az sayıda gözlemden oluştuğu durumlar için tam sayıya gitmek uygun bir çözümdür (Nakip, 2003). Bu doğrultuda araştırmada, az sayıda katılımcı grubu olduğu için okulunda kaynaştırma öğrencisi bulunan tüm ana okul öğretmenleri üzerinden yürütülmüştür.

Araştırma Katılımcılarının Özellikleri

Araştırmada katılımcı grubun demografik özellikleri, tespit etmek amacıyla frekans analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların, 190'u kadın, 255'i lisans mezunu, 210'u 7 ve daha fazla yıl çalışma süresi bulunurken; 200'ü anaokulunda çalışmaktadır. Bununla beraber öğretmenlerin görev yaptığı okulların tamamında kaynaştırma öğrencisi bulunmasına karşın 168'inin sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin 145'i kaynaştırma eğitimi almıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Demografik Özellikler (N:280)

Değişkenler		N	f
Cinsiyet	Kadın	190	67,9
	Erkek	90	32,1
Eğitim durumu	Lisans	255	91,1
	Lisansüstü	25	8,9
Çalışma süresi	3 yıl ve altı	20	7,1
	4-7 yıl arası	50	17,8
	7 yıl ve üstü	210	75,1
Görev yaptığı okul türü	Anaokulu	200	71,5
	İlkokul	55	19,6
	Ortaokul	25	8,9
Okulda kaynaştırma öğrenci olma durumu	Var	280	100
	Yok	0	0
Sınıfta kaynaştırma öğrenci olma durumu	Var	168	60,0
	Yok	112	40,0
Kaynaştırma eğitim durumu	Kaynaştırma eğitimi aldım	145	51,7
	Kaynaştırma eğitimi aldım	135	49,3

Verilerin Toplanması

Araştırmada anket ile veriler toplanmıştır. Anket, tüm bilim dallarında veri toplama tekniği olarak yaygın bir kullanıma sahiptir. Ankette asıl amaç doğru güvenilir veri ulaşımının sağlamasıdır (Arıkan, 2013: 60). Öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterliliklerinin tespit edilebilmesi için; Aksüt ve arkadaşları (2005)'nın geliştirdiği 28 önermeden oluşan "Kaynaştırma Eğitimi Anketi" kullanılmıştır. Kaynaştırma eğitimindeki yeterlilikleri ölçmek amacıyla kullanılan anket 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar, "kaynaştırma eğitimine muhtaç bireyleri tanıma, kaynaştırma eğitimi ilkelerini bilme, kaynaştırma eğitiminde uygulanan yöntem ve teknikleri uygulayabilme, kaynaştırma eğitiminde kullanılan ölçme ve değerlendirme" şeklindedir. Anketin birinci bölümü, demografik bilgilere yöneliktir. İkinci bölüm ise öğretmenlerin kaynaştırma eğitim yeterliliği üzerinedir. Bu kısımda, kaynaştırma eğitim yeterliliğini ölçen "Kaynaştırma Eğitimi Anketi" yer almaktadır. Ayrıca bu bölümde yer alan önermeler, "1= Kesinlikle Katılmıyorum;5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipiyle ölçülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada, kullanılan "Kaynaştırma Eğitimi Anketi" literatürde güvenilir olarak kabul gördüğü için tercih edilmiştir. Ancak söz konusu ölçeğin güvenilir olduğunu tespit etmek amacıyla tekrar güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenirlik analizi sonucunda önermelerin literatürde kabul edilebilir güvenilirlik seviyesinde olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, Cronbach Alpha (α) 0.914 bulunmuştur. Daha sonra ölçekte yer alan önermelerin puan seviyesini görmek amacıyla frekans analizi yapılmıştır. Son olarak araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma verilerine, ölçme aracıda yer alan önermeler doğrultusunda okul öncesi öğretmenlerin tutumuna yönelik frekans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçme aracıda yer alan boyutlar ayrı ayrı incelenmiştir. Bu doğrultuda ölçekte yer alan boyutlar, "kaynaştırma eğitimine muhtaç bireyleri tanıma boyutu ($\bar{X}= 3,75$), kaynaştırma eğitimine ilişkin ilkeleri bilme boyutu ($\bar{X}= 4,12$), kaynaştırma eğitiminde uygulanan yöntem ve teknikleri uygulayabilme boyutu ($\bar{X}= 3,21$) ve kaynaştırma eğitiminde kullanılan ölçme ve değerlendirme boyutu ($\bar{X}= 3,87$)" şeklindedir. Dolayısıyla öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin ilkeleri bilme boyutu en yüksek düzeyde yer alırken; kaynaştırma eğitiminde uygulanan yöntem ve teknikleri uygulayabilme en düşük seviyede yer aldığı görülmektedir. Ancak tüm boyutların seviyesi genel olarak orta ve üst seviyede olduğu söylenebilir. Ölçekte yer alan önermelerden elde edilen frekans değerleri ise şu şekildedir. En yüksek düzeyde ($\bar{X}=4,71$) "Kaynaştırma eğitiminin başarılı bir sonuç vermesi için öğrencilerin ailelerinin, yakın çevresinin ve personelin bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum." önermesi yer alırken; en düşük düzeyde ($\bar{X}=2,74$) "Kaynaştırma uygulamalarına devam eden öğrencilerin birden fazla yetersizliğinin olmaması gerektiğine inanıyorum." önermesi tespit edilmiştir.

Tablo 2. Sınıfında Kaynaştırma Öğrencisi Değişkenine Göre t Testi Sonuçları ($p>.05$)

Boyutlar	Sınıfta kaynaştırma öğrencisi	N	$\bar{X}$	t	p
Kaynaştırma Eğitimine Muhtaç Bireyleri Tanıma	Var	168	3,67	1,975	0,520
	Yok	112	4,09		
Kaynaştırma Eğitimi İlkelerini Bilme	Var	168	4,12	0,013	0,990
	Yok	112	4,11		
Kaynaştırma Eğitiminde Uygulanan Yöntem ve Teknikleri Uygulayabilme	Var	168	3,13	1,231	0,236
	Yok	112	3,50		
Kaynaştırma Eğitiminde Kullanılan Ölçme ve Değerlendirme	Var	168	3,76	2,233	0,290
	Yok	112	4,30		

Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterliliklerinin sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunup bulunmaması değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını tespit amacıyla bağımsız gruplar arası t-testi analizi yapılmıştır. Kaynaştırma yeterliliği tutumunun tüm boyutlarında kaynaştırma eğitimi alanlar ile almayanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$). Bu doğrultuda H_1 hipotezi, ret edilmiştir.

Tablo 3. Kaynaştırma Eğitimi Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

Boyutlar	Kaynaştırma eğitimi	N	$\bar{X}$	t	p
Kaynaştırma Eğitimine Muhtaç Bireyleri Tanıma	Aldım	145	3,88	1,484	0,14
	Almadım	135	3,62		2
Kaynaştırma Eğitimi İlkelerini Bilme	Aldım	145	4,22	1,745	0,08
	Almadım	135	4,01		5
Kaynaştırma Eğitiminde Uygulanan Yöntem ve Teknikleri Uygulayabilme	Aldım	145	3,31	1,094	0,27
	Almadım	135	3,10		8
Kaynaştırma Eğitiminde Kullanılan Ölçme ve Değerlendirme	Aldım	145	3,86	-0,071	0,94
	Almadım	135	3,87		3

($p>.05$)

Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterliliklerinin kaynaştırma eğitimi alıp almama değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını tespit amacıyla bağımsız gruplar arası t-testi analizi yapılmıştır. Kaynaştırma yeterliliği tutumunun tüm boyutlarında kaynaştırma eğitimi alanlar ile almayanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$). Bu doğrultuda H_2 hipotezi, ret edilmiştir.

SONUÇ TARTIŞMA ve ÖNERİLER

İnsanların ilk eğitim-öğretim seviyesi olan anaokulu, sosyal ve eğitsel olarak önemli rol üstlenmektedir. Özellikle özel gereksinimi bireylerin, sosyal ve akademik becerilerinin yükseltilmesinde anaokulu kayda değer bir konudur. Özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı sınıf ortamında eğitim görmesiyle açıklanan kaynaştırma, son dönemlerde daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Kaynaştırmanın okulöncesi seviyesinde istenilen düzeyde katkı sunabilmesi için personel bilinci ve fiziki şartların önemli olduğu kadar öğretmenin yeterliliği de oldukça etkilidir. Bu doğrultuda anaokullarında kaynaştırma yeterliliğine ilişkin öğretmen yeterliliğinin sorgulanması araştırmanın konusunu içermektedir.

Araştırma, Ankara’da kaynaştırma öğrencisi bulunan okullarda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu okullar T.C. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı (Devlet Okulu) bağımsız anaokulları ile birlikte bünyesinde anasınıfı bulunan ilkokul ve ortaokullarda yürütülmüştür. Bu noktada ilk olarak, öğretmenlerin kaynaştırma eğitim ölçeğine yönelik tutumları frekans analizi ile gösterilmiştir. Analiz sonucunda en düşük düzeyde kaynaştırma öğrencisinin birden fazla yetersizliğinin bulunmamasına ilişkin önerme yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle öğretmenler, kaynaştırma eğitiminde öğrencilerin birden fazla yetersizliğe sahip olmasını, normal karşıladıkları görülmektedir. Kaynaştırma öğrencisinin birden fazla yetersizliği, akranlarında korkuya yol açabilir ve bu doğrultuda ailelerinde bir endişe uyandırabilir. Bu noktada sınıftaki diğer öğrencilerin eğitsel durumu zarar görebilir. Analiz sonucunda en yüksek düzeyde ise öğrencilerin ailelerinin, yakın çevresi ve personelin bilinçlenmesine ilişkin önerme yer almaktadır. Söz konusu sonuç, eğitim öğretimde öğretmenin rolünün yanı sıra ailelerin, sosyal çevrenin ve okulda çalışan personelin kaynaştırma için önemli olduğunu göstermektedir. Bu

sonuç, Saraç ve Çolak (2012)'ın çalışmasıyla benzerlik taşımaktadır. Öncül ve Batu (2005) kaynaşan ve kaynaştırılan öğrencilerin ailelerinin bir araya geleceği etkinliklerin, aileler nezdinde yaşanacak sorunları azaltabileceğini ifade etmektedir.

Araştırmada, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunma durumuna göre kaynaştırma eğitiminde anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Öğretmenlerin her eğitim öğretim döneminde farklı öğrenci profili ile karşılaşması bu durumun kaynağı olarak gösterilebilir. Örneğin öğretmenin araştırma döneminde sınıfında kaynaştırma öğrencisi olmayabilir ancak daha önceki eğitim öğretim dönemlerinde olabilir. Araştırmada kaynaştırma eğitim alma durumuna göre ise kaynaştırma yeterliliği arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Söz konusu sonuçlar, geçmişteki pek çok araştırma (Karacaoğlu, 2008; Ekşi, 2010; Şahbaz ve Kalay, 2010; Sönmez ve arkadaşları, 2019) ile uyumludur. Ancak ilgili literatürde bazı çalışmalar da (Mağden ve Avcı, 1999; Sarı ve Bozgeyikli, 2002; Orel vd., 2004; Lancaster ve Bain, 2010; Dağlar, 2011; Güven ve Çelik, 2011), kaynaştırma eğitim alan öğretmenlerin, kaynaştırma almayan öğretmenlere göre kaynaştırma eğitimlerine ilişkin görüşlerinde farklılık olduğunu göstermektedir. Bu durumun kaynağı, kaynaştırma eğitimi almayan öğretmenlerin, kaynaştırma eğitimi alan öğretmenlerle teorik olarak aynı düzlemde olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları, uygulayıcılara bir takım önerilerde bulunmaktadır. Özellikle kaynaştırma eğitimi sunan kurumların, kaynaştırmanın pratiğine dayalı bir öğretim programı sunması, öğretmenlerin kaynaştırma yeterliliklerine ilişkin niteliklerini arttırabilir. Bununla birlikte ilgili kurumların öğretmenleri, kaynaştırma eğitimlerine daha fazla teşvik edilmelidir. Kaynaştırma teorisine ilişkin bilgi ve beceri oldukça önemlidir. Ancak kaynaştırmanın sağladığı katkının pozitif olması için kaynaştırma pratiğinin deneyimlenmesi gerekir. Bu noktada gelecekte yürütülecek araştırmaların kaynaştırma pratiğine odaklanması oldukça önemlidir. Bununla beraber kaynaştırma eğitimlerinde pratiğe dayalı eğitim programları, öğretmen için faydalı sonuçlar üretebilir. Dolayısıyla kaynaştırma eğitimlerine ilişkin programların incelenmesi, gelecekte yürütülecek araştırmalara önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksüt, M., Battal, İ., ve Yaldız, F. (2005). Eğitim fakültesi sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterlilikleri (Uşak ili örneği). *14. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Aküzüm, C., ve Altunhan, M. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri ile kaynaştırma eğitimi yeterliliklerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 779-802.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2009). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. İstanbul: Morpa.
- Arıkan, R. (2013) *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. 2. Basım. Ankara: Nobel Yayın.
- Babaoğlu, E. ve Yılmaz, Ş. (2010). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimindeki yeterlilikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18, 346-354.
- Batu, S., ve Kırcaali-İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Batu, E. S., Cüre, G., Nar, S., Gövercin, D., ve Keskin, M. (2018). Türkiye'de ilkököl ve ortaokullarda yapılan kaynaştırma araştırmalarının gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(3), 577-614.
- Bowe, F. (2005). *Making Inclusion Work*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Çuhadar, Y. (2006). *İlköğretim Okulu 1-5. Sınıflarda Kaynaştırma Eğitimine Tabi Olan Öğrenciler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Hazırlanması, Uygulanması, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi ile İlgili Olarak Sınıf Öğretmenleri ve Yöneticilerin Görüşlerinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.

Dağlar, G. (2011). *Okulöncesi Öğretmenlerinin ve Okulöncesi Öğretmen Adaylarının Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Burdur.

Demir, M. K., ve Açar, S. (2010). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin düşünceleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 749-770.

Ekşi, K. (2010). *Sınıf Öğretmenleri İle Özel Eğitim Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimi İle İlgili Tutumlarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Güven, E., ve Çelik, D. B. (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma (Balıkesir Üniversitesi Örneği) . *Journal Of Educational And Instructional Studies In The World*. 22. 160-165.

Gök, G., ve Erbaş, D. (2011). Okulöncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 3(1), 66-87.

Gürgür, H. (2005). *Kaynaştırma Uygulamasının Yapıldığı İlköğretim Sınıfında İşbirliği İle Öğretim Yaklaşımının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kale, M. Sığırtaç, A. D., İmray, N. U. R., ve ABBAK, B. S. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 35-45.

Karaca, M. A. (2018) *Kaynaştırma Eğitimi Programının Öğretmenlerin Kaynaştırma Uygulamalarındaki Mesleki Yeterliliklerine Etkisi*. T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı Özel Eğitim Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Karacaoğlu, Ö. C. (2008). Öğretmenlerin yeterlilik algıları, *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5(1). 70-97.

Karadeniz, G. (2002). *Eğitimde Kaynaştırma (Entegrasyon)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (21. Basım). Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

Kniveton, B. H. (2004). A study of perceptions that significant others hold of the inclusion of children with difficulties in mainstream, *Educational Studies*, 30(3), 331-343.

Küçük Doğaroğlu, T., ve Bapoğlu Dümenci, S. S. (2015). Sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan okul öncesi öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ve erken müdahale hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*. 1(12). 460-473.

Lancaster, J. and Bain, A. (2010). The Design of Pre-Service Inclusive Education Courses and Their Effects Onself-Efficacy: A Comparative Study. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*. 38(2).117-128.

Mağden, D., ve Avcı, N. (1999). Öğretmen Adaylarının Özürlü Öğrencilerin Kaynaştırılmasına İlişkin Görüşleri. IV. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri*. Eskişehir.

- MEB (2006) *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmi Gazete Tarihi: 31.05.2006 Resmi Gazete Sayısı: 26184. http://orgm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=608. Erişim Tarihi: 28-01-2023.
- MEB. (2011). *Milli eğitim bakanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname*. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/mebtesvegorevkhk_1/mebtesvegor_0.html. Erişim Tarihi: 28-01-2023.
- MEB (2023a) *Mesleki Gelişim Faaliyetleri*. <https://oygm.meb.gov.tr/www/mesleki-gelisim-tanitim/icerik/7> Erişim Tarihi: 28-01-2023.
- MEB, (2023b) *kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yoluyla eğitim uygulamaları hizmet içi eğitimleri devam ediyor*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/kaynastirmabutunlestirme-uygulamaları-yoluyla-egitim-uygulamaları-hizmet-ici-egitimleri-devam-ediyor/icerik/2108> Erişim Tarihi: 28-01-2023.
- Metin, N. (2018). Okul öncesi kaynaştırma sınıfında öğretmen. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 428-439.
- Nakip, M. (2003), *Pazarlama Araştırması-Teknikler ve SPSS Destekli Uygulamalar*, Ankara: Seçkin Yayın.
- Orel, A., Zerey. Z., ve Töret, G. (2004). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 5. 23-33.
- Öncül, N., ve Batu, E. S. (2005). Normal gelişim gösteren çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(02), 37-54.
- Özaydın, L., ve Çolak, A. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ve okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi hizmet içi eğitim programına ilişkin görüşleri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 189-226.
- Saraç, T., ve Çolak, A. (2012). Kaynaştırma uygulamaları sürecinde ilköğretim sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüş ve önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1) ss. 13-28.
- Sarı, H. (2002). *Özel Eğitime Muhtaç Öğrencilerin Eğitimleriyle İlgili Öneriler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Sarı, H., ve Bozgeyikli, H. (2002). Öğretmen Adaylarının Özel Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *XII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. 193. 57-80.
- Sönmez, N., Alptekin, S., ve Bıçak, B. (2019). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminde yeterliliklerini artırmaya yönelik geliştirilen hizmetiçi eğitim programının etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 439-456.
- Sucuoğlu B. ve Kargın T. (2010). *İlköğretim 'de Kaynaştırma Uygulamaları*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sucuoğlu B. ve Kargın T. (2014). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar Yöntemler Teknikler*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şahbaz, Ü. ve Kalay, G. (2010). Okulöncesi Eğitimi Öğretmen Adaylarının Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (19). 116-135.
- Topçu, E. ve Katılmış, A. (2013). Yarı Zamanlı Kaynaştırma Eğitimi Alan Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Düşünceleri. *Sakarya University Journal of Education*, 3(3). 48-81.

Turhan, C. (2007) *Kaynaştırma Uygulaması Yapılan İlköğretim Okuluna Devam Eden Normal Gelişim Gösteren Öğrencilerin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşleri*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Postmodernizm ve Erkeklerin Değişen Beden İmajları: Kuşaklar Arası Bir Çalışma*

Tuğçe GÜNEŞ YÜCE, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, e-posta: tugcegunesyuce@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6308-6505>

Prof. Dr. Hacer TOR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara, e-posta: hacertor59@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7187-5814>

Öz

Cinsiyet, bireylerin biyolojik cinsiyete göre ayrılması iken; toplumsal cinsiyet, toplumsal rol ve sorumlulukların bireylerin cinsiyeti baz alınarak toplum tarafından oluşturulmasıdır. Postmodernizm, toplum kültürünün etkisi ile bireyin bedeni ve görünüşünün zihinde yarattığı resim olan beden imajı kavramlarında zamanla değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu çalışma, postmodernizm ile erkeklerin değişen beden imajlarını kuşaklar arası farklılıklar üzerinden ortaya çıkarmak amacıyla planlanmıştır. Bu amaca ulaşılması için kişisel bakım, giyim-kuşam, aksesuar, beslenme ve spor kategorilerine ilişkin veriler nitel araştırma yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada X, Y ve Z kuşaklarından 5'er kişinin araştırmaya katılması ile toplam 15 kişiyle yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış soru formları ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, veriler MAXQDA programı ile içerik analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, X ve Y kuşaklarının beden imajına ilişkin pratikleri ve yorumları daha çok benzerlik gösterdiği; Z kuşağında postmodernizmin etkisi ile toplumsal cinsiyet rol ve normlarını yorumlamaları, tüketim kalemleri, beden imajlarına yönelik bakım ve aksesuar pratiklerinde diğer kuşaklara göre farklılıklar olduğu görülmüştür.

*Bu çalışma Prof. Dr. Hacer TOR'un danışmanlığında Tuğçe GÜNEŞ YÜCE tarafından hazırlanan "Postmodernizm ve Orta Sınıf Erkeklerin Değişen Beden İmajları: Kuşaklar Arası Bir Çalışma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Erkeklik, Beden İmajı.

Makale Gönderme Tarihi: 03.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 12.05.2023

Önerilen Atıf:

Güneş Yüce, T. ve Tor, H. (2023). Postmodernizm ve Erkeklerin Değişen Beden İmajları: Kuşaklar Arası Bir Çalışma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 614-628.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(5): 614-628. DOI:10.26677/TR1010.2023.1222

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Postmodernism and Men's Changing Body Images: An Intergenerational Study

Tuğçe GÜNEŞ YÜCE, MSc. Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs, Ankara, e-mail: tugcegunesyuce@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6308-6505>

Prof. Dr. Hacer TOR, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Literature, Ankara, e-mail: hacertor59@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7187-5814>

Abstract

While gender is the separation of individuals according to biological sex; Gender is the creation of social roles and responsibilities by society based on the gender of individuals. With the influence of postmodernism, social culture, changes are observed in the concepts of body image, which is the image created by the individual's body and appearance in the mind. This study was planned to reveal postmodernism and the changing body images of men through intergenerational differences. In order to achieve this aim, data on personal care, clothing, accessories, nutrition and sports categories were collected using qualitative research method. In the research, with the participation of 5 people from the X, Y and Z generations, in-depth interviews were conducted with a total of 15 people using structured and semi-structured questionnaires, and the data were analyzed using the MAXQDA program and content analysis technique. As a result of the research, the practices and interpretations of the X and Y generations on body image are more similar; With the influence of postmodernism, it has been observed that there are differences in the Z generation compared to other generations in their interpretation of gender roles and norms, consumption items, care and accessory practices for body images.

Keywords: Postmodernism, Masculinity, Body Image.

Received: 03.03.2023

Accepted: 12.05.2023

Suggested Citation:

Güneş Yüce, T. ve Tor, H. (2023). Postmodernism and Men's Changing Body Images: An Intergenerational Study, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 614-628.

GİRİŞ

Bireyler biyolojik cinsiyet bazında kadın ve erkek olarak ayrılırken; atfedilen toplumsal cinsiyet bazında ise uzun bir toplumsallaşma süreci ile toplumun kültürel beklentilerini cinsiyetler bazında değerlendiren rol ve normlar yüklemektedir. Biyolojik cinsiyet (sex), eşeyli üreten canlılar ile ortak olarak paylaşılan haliyle iç dış genital organlar, hormon ve kromozomlar biyolojik cinsiyetin belirlenmesinde destek alınan noktalar; toplumsal cinsiyet (gender) toplum tarafından atanmış cinsiyet ile belirtilen tutum, duygu ve davranış bütünüdür bireyin kültür ve çevresinden etkilenmesi ile oluşmaktadır (Sünbuloğlu vd., 2021:11-12).

Bireyler toplum, toplumsal kurum ve kültürel kodlaşma ile birlikte toplumsal kültürün bir parçası olarak onu hem etkilemekte hem de ondan etkilenmektedir. Bu noktadan işaretlerle her bir toplumun özellikleri o toplumdaki toplumsal cinsiyet rol ve normlarını şekillendirmektedir. Dişilik ve erillik üreten toplumsal cinsiyet düzeni, her toplumda toplumsal cinsiyet düzenini besleyerek yeniden üretilmesini desteklemektedir (Connell, 1998:80). Connell'in toplumsal cinsiyeti, üretimlere bölünen sosyal pratik alanların beraberinde de bedenlere bağlanmasıdır. Kültürel kodlardan biri olan giysi, toplumda bireyin temsilinin ve toplumsal cinsiyette biçilen rol ve sorumluluklarının belirlenmesi kolaylaştırıcıdır. Connell'in tabiriyle, *"kadınlar etekle, erkekler pantolon ile kategorileşmektedir"* (1998:109).

Erkeklik; biyolojik, psikolojik, toplumsal, kültürel bakımlardan erkek olmak, erkeklik kimliği, erkeksilik ve hiper-erkeksilik, erkeklik norm ve rolleri, erkeklik sorunları gibi birçok noktayı içinde barındıran kapsamlı bir kavramdır. Bu gibi kavramların birleşimini *"yamalı bohça"* olarak niteleyen Bozok (2011:15) bohçanın dikişini ise ataerkillik olarak belirtmiştir. Connell, tek bir *"erkeklik"* (*masculinity*) modelinin aksine *"erkeklikler"* (*masculinities*) ifadesini kullanmayı erkekliklerin tarihin farklı dönemlerinde farklı kültürlerde çeşitli şekillerde inşa edildiğinden söz ederek temellendirmektedir (Connell, 2000:10-11). Böylece Connell erkekliğin bir sonu olduğuna ve evrensel olmadığına dikkat çekmektedir.

Eleştirel nitelikli erkeklik çalışmaları 1960'larda feminist hareketin etkisi ile başlamıştır. İlk çalışmalar özellikle biyolojik cinsiyet farklılıkları üzerine yoğunlaşarak, erkek biyolojisi üzerine incelemeler şeklindedir. Tıbbi ve genetik açıdan erkekleri inceleyen bu çalışmalar toplumsal, kültürel ve tarihsel etmenlerden bağımsız olarak erkekleri değerlendirmiştir. Erkek kurtuluşu ise, adından da anlaşılacağı üzere erkeklerin kurtuluşu için erkekleri yaralayan ataerkillik gibi düşüncelerin zararlı sonuçlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. 1970'lerde kadın hareketlerine benzer bir şekilde ortaya çıkan bu hareket, kadınların stereotiplerden kaçınması gibi erkeklerinde stereotiplerden kaçınması olarak görülmektedir. Sancar'ın (2011:28) ifadesiyle Erkeklik Hareketi, *"erkeklerin kişisel ve siyasal değişim yoluyla patriyarkinin iktidar alanlarını geriletebileceğini, hatta yıkabileceğini"* ifade etmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Tamamen ataerkilliğin zarar verdiği erkeklere odaklanan bu yaklaşım diğer bireylerin kurtuluşuna bir çözüm sunmamaktadır. *"Birinci Dalga Erkeklik"* hareketi, Pro-Feminist hareketin doğmasında etkili olmuştur. (Pro)feminizm ise, ataerkillik erkeklerin, kadınların ve queer bireylerin ezilmişliklerindeki ağırlığına dikkat çeken bir yaklaşımdır (Bozok, 2011:45). Tam anlamıyla eşitlikçi bir erkekliğin oluşması için kapsayıcı bir yaklaşım olan (pro)feminizm, ataerkilliğin ortadan kalkması ile ataerkilliğin ortaya koyduğu sorunlara çözüm bulunacağına inanmaktadır. 1980'lere gelindiğinde biyolojik rollere sıkıştırılan erkeklik çalışmalarının toplumsal inşa ile bütünleştirildiği ve sosyal rollerin önem kazandığı araştırmalar yapılmıştır (Kimmel, 1987:10-11 akt. Hearn, 1996:202) Böylece evrensel ve toplum gibi baskı güçleri tarafından standardize edilemeyen bir erkekliğin mümkün olmayacağına ilişkin araştırmalar yaygınlık göstermeye başlamıştır. 1990'lara gelindiğinde ise eleştirel toplumsal çözümme ve *"toplumsal inşa"* (*social construction*) kavramının da etkisi ile birlikte farklı erkeklik deneyimlerinden ve farklı yaş dönemlerindeki farklı erkeklik deneyimlerinin (*life course perspective*) araştırıldığı çalışmalar gündeme gelmeye başlamıştır (Sancar, 2011:27-28).

Toplumsal kültürün cinsiyetleri şekillendirmesi noktasında ataerkillik gibi toplumu derinden etkileyen güçlerin son derece etkisi bulunmaktadır. Ataerkilliğin temel varsayımına göre, *"erkek"* doğal olarak

güçlü iken; “kadın” doğal olarak zayıftır. Doğal olarak güçlü olan erkeklik, toplumda egemen olmak ve yönetmek için var olmuştur, bunun devamı için de erkekliğin belirli noktalarda şekillendirilmesi gerekmektedir. Bireyin nasıl bir birey olacağı gibi özel seçimlerine olanak tanınabilecek alanları ataerkillik söylem ile belirlenebilmektedir (Bozok, 2011:27-28). Erkek kimliğinin sorgulanması ile başlayan yolculuk ataerkilliğin anlaşılması için önemlidir (Kandiyoti, 1997:114). Erkekler, erkeklik sorunları ile değil; ataerkillik erkekliğin sorunları ile uğraşmaktadır (Hooks, 2018:46). Eril krizin doğurduğu sorunları nitelendirmek, sorunlar ile yüzleşmek ve başa çıkmak için sorunun özüne dönülmesi gerekmektedir. Ataerkillik kuramının en derinlikli çalışmalarından biri yapan Walby (1986:5) ise, kapitalizm ve ataerkillik arasında sıkışan kadınların modernleştirilmesindeki ilk ikili sistemi kullanan kişilerden birisidir. Hanehalkı üretimi ve buna bağlı oluşan rol ve sorumluluklar, ücretli çalışmanın örgütlenmesi, devletin ataerkillik tanımlaması, erkek şiddeti, cinsellikte erkeklere avantaj sağlayan çifte standart ve kültürel kurum ve pratikler ile şekillenen kadın kimlikleridir (Günindi Ersöz, 2016:43-45).

Eril toplumsal cinsiyetteki egemenlik, birçok alt egemenlik ile ilişki halindedir. Bu egemenlikler, sınıf, ırk, etnik egemenlik gibi alt bileşenler ile karmaşık ilişkiler içerisindedir (Mojab, 2006: 3). Ataerkillikten ve toplumdaki hegemonik yapıdan güç alan erkek egemenliği rıza ve güç yoluyla kendini yeniden ve yeniden üretmektedir. Hegemonya kurmak Connell’ın (2019:77-80) deyimiyle karşı tarafın rızasını almayı da gerektirdiği için bir çaba istemektedir; ancak erkeklerin bir bölümü bu çabayı sarf etmek yerine hegemonik erkeklik inşasından destek alarak ataerkillikten paylarına düşeni “suç ortaklığı” ve/veya “işbirliği yaparak” icra etmektedir. Ataerkillik söylem ile cinsiyet bazındaki farklılıkların ötesinde aynı cinsiyete sahip bireyler arasında da cinsiyetlerini sergilemeye ve cinsiyete yüklenen rolleri taşıma/sürdürme noktalarına bağlı olarak belirlenen bir yoğunluk savaşı (daha kadınsı, daha erkeksi gibi) yapılmaktadır (Güneş Yüce ve Tor, 2022:290).

‘Erkeklik normları’ erkeklere ne yapıp etmeleri konusunda belirlenmiş bir rehber sunarak, erkeklik çeşitlerini tek tipleştirme eğilimi içerisindedir (Bozok, 2011:21). Erkeklerin ataerkillik ile öğrendikleri ve ondan güç alarak yaptıkları pek çok davranışın toplum tarafından iyileştirilmesi “erkektir yapar” kalıbı üzerinden yapılmaktadır. Böylece davranış veya tutumun masumiyet karinesi çizilmektedir. Bu karine içerisinde öte yandan toplumun ve toplumdaki egemen güçlerin arzuladığı “ideal erkek” portresine uyum sağlanması beklenen bireye seçim hakkı ve özgürlük alanı tanınmamaktadır. Bozok (2011:22) ataerkillik söylemin ürünü olan “erkek adam” kodlarını “erkek adam cesur olur”, “erkek adam yalan söylemez”, “erkek adam parmak arası terlik giymez” gibi birçok davranış ile örneklemiştir. Oluşturulmuş roller, uygulandıkları etkinliklerde pratiğe ulaştıkları sürece var oluşlarını devam ettirmektedirler. Sünnet, cinsellik, askerlik, iş bulma, evlilik adımlarından oluşan bu zorlu zincir hatta erkek çocuk sahibi olan baba figürü ile taçlandırılırsa zincire toplum tarafından önemli bir halka daha eklenmiş olmaktadır. Bu noktalarda erkeğin sergilediği gündelik yaşam pratikleri erkeğin erkekliğinin yoğunluğunu belirlemede belirleyici olabilmektedir (Barutçu, 2013:153).

Beden, toplumsal cinsiyetin, gündelik pratiklerin ve kimliğin sembolik bir şekilde ifade edildiği alandır. Toplumsal etiketlemelerin beden üzerinden yapıldığı noktalar mevcuttur. Tarihsel süreçte beden ve bedene ilişkin anlamlar değişiklik göstermektedir. Bedenin bakımı, temizlenmesi, giyim-kuşam araçları ile örtülmesi, aksesuar kullanılması vb. şekillerde bedenin özne olarak konumlandırıldığı noktalar aynı zamanda bedenin toplumsal konumlandırılışını gözler önüne sermektedir. Örneğin bir dönem için kaslı erkek bedeni eril iktidarın sembolü olurken; bir dönem için ise ağır iş gücü ve proletarya olarak tanımlanmıştır (Ertan, 2017:79).

Tüketim kanallarındaki değişim üretim kanallarındaki değişimini de beraberinde getirmiştir. Yeni emek rejimi, sınıf ayırt etmeksizin herkesi etkileyen bir neden iken; sonuçları sınıfa ve sınıf içi konuma göre farklı olmakta ve sosyal farklılaşmaları doğurmaktadır (Akçay, 2016:107). Tolson, işçi sınıfı erkeklerinde “fiziksel güç, dayanıklılık ve erkekler arası dayanışma” orta sınıf erkeklerinde “rekabet, hırs, toplumsal sorumluluk duygularını belli etmeme”, bürokratik görevlerdeki erkeklerde ise “görev duygusu ve kendini disipline edebilme” ilkeleri üzerine kurulmuş “erkeklik” kurguları olduğunu savunmuştur (Maral, 2004:129). Postmodernizm ile birlikte çeşitlenen tüketim pratiklerinin

karşılanması için bireylerin ekonomik güçleri de oldukça belirleyici olmaktadır. Bu yüzden bu çalışma içerisinde katılımcıların benzer ekonomik sınıfların olması için orta sınıf kriteri konmuştur.

Modernizm ve postmodernizm ile birlikte artan tüketim, bireyleri tükettikleri şeylere göre kategorileştirmektedir. Beden sahip olunan ve içinde yaşanan bir dışsallık olmaktan çıkmıştır (Becker, 1995:34). Beden projesinin özü olan esneklik (Bauman, 2001:155), beden imajını oluşturan ve etkileyen seçeneklerdeki artışı ifade etmektedir. Beden projesini hızla yayılan bir öge olarak gören Yumul (2012:94) ise, sağlıklı, estetik, ince ve çekici bedenlerin var olan beden imajlarına olan etkisine değinmiştir. Modern toplumdaki akışkan toplum modeli aynı zamanda toplumun bir parçası olan bireyinde akışkanlığına olanak sağlamaktadır. Bu akışkanlık içerisinde beğenilmek isteyen birey, beğeni çemberinin içine girmek için birtakım değişiklikler yaratmaktadır. Beğeni çemberinin dışında kalan birey, toplumun istediği maskeleri topluma uyum ve aidiyet göstermek için takmaktadır (Sennett, 2014:140-141).

Kadının toplum içindeki değişen konumu beraberinde erkeğinde toplumdaki konumunu etkilemiştir. Toplumun tüketim toplumuna evrilmesi ile erkeklerde tüketim dünyasına çekilmiş ve erkek tipolojisindeki değişim başlamıştır. Yakın tarihimizde tüketim alanının kadın ile özdeşleşen alanlarında erkeklerin rollerinde artış görülmektedir (Çolakoğlu ve Doğaner, 2006:336). Tüketim toplumunun yarattığı yeni erkek tipolojisi, bedenine, giyimine takıntılı, tüketmekten, modadan zevk alan, sporu hayatının merkezine yerleştiren bir erkektir (Yavuz, 2017:92). Modernizm ve postmodernizmin etkisi ile küreselleşen dünya, benzer yaşam biçimlerine ait öğeleri cinsiyet kalıplarının dışına çıkararak “unisex” gibi kavramlar ile cinsiyetler arası ortak bir kullanıma sunmaktadır. 1960’lı yıllar ile birlikte erkek giyim kuşamında kullanılmaya başlanan kot gömlek ve dar kazak gibi ürünler ile ürünlerin cinsiyetleştirilmesinde yeni bir çağ başlamıştır. Böylece kadın ve erkek arasında benzer beden pratikleri (manikür vb.) ve benzer giyim biçimleri (dar kesim –slim fit- vb.) ortaya çıkmaktadır. Erkeklerde değişen özellikler, proje kimliğinin bir yansımasını oluşturmaktadır. Proje kimliğine farklı bir bakış açısı getiren Fiske (1996:120-121) ise, dar giysiler ile örtünen ve maço olmayan erkek bedenlerini “yeni duyarlı erkek miti” olarak değerlendirmiştir.

Kuşaklar kendi yılları içerisindeki kültür ve değerleri, ortak inanç ve tutumları bulundukları yılların özelliklerine ve toplumun dinamiklerine göre şekillendirmektedir. Bu yüzden aynı kuşağın üyesi olan bireyler, paylaştıkları tecrübe ve tutumlar ile sergiledikleri davranışları aynı kuşağın üyesi olan diğer bireyler ile benzer duygular ile hissetmektedir (Ekşili ve Antalyalı, 2017:91). Bu çalışmaya kuşak çalışmalarının da dahil edilmesi ile her bir kuşağın kendine özgü karakterleri anlamaya çalışılmaktadır. Çünkü kuşak perspektifinden bakmak, *kuşakları kendi yargılarımız ile değil; kuşakların gerçekleri ile görmemizi sağlamaktadır* (Kuran, 2020:19).

X kuşağı 1965-1979 yılları arasında doğan bireyleri kapsamaktadır. Bu kuşakta yaşanan iniş çıkışlar “kayıp kuşak” olarak anılmasına sebep olmuştur. Yaşadıkları dönemin özellikleri bu kuşağın insanlarını daha çok çalışmaya ve daha çok para kazanmaya itmiştir. Toplumsal sorunlar karşısında duyarlı olan bu kuşağın mensuplarında gelenekselden kopmadan moderne ayak uydurma çabaları görülmektedir. Bulunulan kuşağın da özelliklerine bağlı olarak bu kuşak daha çok pazarlama anlamında özerkleşen bir yapıdadır. 70’ler itibarıyla pazarlamanın işletme ve müşteri arasındaki statik bir yapı olmadığı, toplumsal ve kültürel olarak değerlendirilebilecek çok yönlü bir süreç olduğuna yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Pazarlamaya toplumsal ve kültürel özellikler katmaya çalışan X kuşağı kitlesel pazarlama noktasında kalmıştır.

Y kuşağı 1980-1999 yılları arasında doğan bireyleri kapsamaktadır. İnternet kullanımında uzmanlaşmaları bu kuşağın mensuplarını teknoloji ve tüketim ile ilişkili bir yapıda olmaya sevk etmiştir. Tüketicinin, toplumu ve insanları şekillendirmeye başladığı bu kuşak tüketim ile bireyin ilişkilendirildiği ve buna bağlı olarak “tüketim toplumu” kavramının doğmasına zemin hazırlanan bir kuşaktır. İnternetin yaygınlaşması ve popülerleşmesi ile sanal dünyanın gerçek dünyaymışçasına algılanması ve hatta gerçek dünyanın yerine geçmesi ile yaşanan kırılmalar; üretime dayalı bir dünyadan tüketime dayalı bir dünyaya geçiş yapan ilk kuşak olma özelliğini taşımaktadır (Coşkun,

2004). Pazarlamanın uygulama boyutundan kuramsal bir boyuta evrilmesi 80'li yıllara denk gelmektedir (Paylan ve Torlak, 2009:11). Postmodernizmin de etkisi ile birlikte kuramsal olarak incelenmeye başlanan pazarlamada, tüketim konusunda da tüketim anlayışı ve tüketici kimliğinin belirlenmesi noktalarında büyük kırılmalar yaşanmıştır.

Z kuşağı 2000 ve sonrası yıllarda doğan bireyleri kapsamaktadır. Z kuşağını diğer kuşaklardan ayıran en önemli farklılıklardan biri bu kuşak mensuplarının dünyada ve Türkiye'de yaşanan birçok gelişmeden etkilenerek ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik dönüşümlerin öznesi olmuşlardır. Bu büyük dönüşüm, Z kuşağı mensuplarının kendinden önceki kuşakların tüketim, ev ve pazarlama konusundaki birikimlerini yeniden şekillendirerek yeniden deneyimlerine neden olmuştur. Z kuşağının günümüze yakın olması, bundan sonra dünyaya gelecek olan kuşakların yetiştiricisi olarak görülmesi ve geleceği şekillendirecek kaynak olması ile çok önemlidir.

YÖNTEM

Sosyal bilimlerde niceliksel ve niteliksel verilerin toplanmasını ifade eden iki çeşit araştırma yöntemi bulunmaktadır. Nitel araştırma, bireylerin deneyimlerini yorumlama ve anlamlandırma ile dünyaya olan bakış açıları ile anlamaya çalışmaktadır (Merriam, 2018:5). Bu çalışma erkeklerin değişen beden imajlarını: kuşaklararası farklar ile *keşfetmeyi* (Punch, 2014:47) amaçladığı için nitel araştırma yöntemleri ve araçları kullanılmıştır. Böylece görüşme yapılan katılımcıların deneyim ve yorumlarından faydalanarak araştırmanın problemlerine cevap aranmasına olanak sağlanmıştır.

Araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini içeren doküman incelemesi, gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı araştırmalarda tek başına veri toplamak amacıyla, diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanıldığında ise verilerin çeşitlendirilmesini sağlamak ve araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla kullanılan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2015). Araştırmanın yöntemi 3 adımda gerçekleştirilmiştir. Ulusal ve uluslararası ilgili literatürün taranması için doküman incelemesi yapılmıştır. Erkekliklerin özel ve kamusal alanlarda gözlemlenmesi için gözlem yapılmıştır. Yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış görüşme formlarının hazırlanması ile nitel görüşmeler yapılmıştır. Nitel görüşme ile görüşülen kişiye, belirlenen konu hakkında derinlemesine sorular sorarak konuyu betimlemek ve/veya açıklamak amaçlanmıştır. X, Y ve Z kuşaklarındaki katılımcılara yöneltilen nitel görüşme formundaki sorular; demografik bilgiler, toplumsal cinsiyet rolleri ve tüketim pratikleri ile beden imajı ve dış görünüş başlıklarında gruplandırılmıştır. Yenilikçi bir veri toplama aracı olarak görüşme formundaki bazı sorular "fotoğraf yorumlama" tekniği kullanılarak görüşmenin görsel araçlar ile geliştirilmesi sağlanmıştır. Görsel malzemelerin çağrışım yapma becerisinden yararlanılabilmesi için bilimsel araştırmalarda kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Yüksel, 2013:144-151).

Araştırma evreni; farklı kuşaklarda yer alan erkekler olduğu için araştırma evreninin araştırılması imkânsızdır. Araştırmanın evreni büyük olduğu ve nicel bir araştırma olmadığı için "olasılık" yöntemlerini kullanarak örneklem seçilmemiştir. Örneklemde elde edilen veriler küçük gruplar (monografik) ile oluşturulduğu için tüm evrene genellenemez özgünlüktedir. Örneklem planı oluşturulurken Punch'ın da (2014:184) söz ettiği üzere ortam, aktör, olay ve süreç takibinin araştırma amacına ve sorularına uygunluğu ön planda tutulmuştur. Amaçlı örneklem: örneklem seçilen kişilerin, objelerin, araştırmanın amaçlarına en uygun yanıt verilebilecek ve objeler arasından seçilmesidir (Aziz, 2020:52). Amaçlı örneklem grubu içerisindeki bireylerden amaçlı örneklem yöntemi ile erkek bireyler seçilecektir. Bu yöntem içerisinde derinlemesine görüşme (depth interview) tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem seçiminde, araştırmacının belirlediği kuşaklar (X, Y ve Z kuşakları) ve birbirinden farklı dış görünümlere, tercihlere sahip olan örnek kişilerin temel geçim kaynaklarına bağlı olarak aylık ortalama gelirleri belirlenerek orta sınıfa mensup erkekler ile görüşmeler yapılmıştır. 3 farklı kuşaktan, her bir kuşaktan 5'er kişi olmak üzere toplam 15 kişi ile görüşme yapıldığında veri doygunluğunun sağlandığı belirlenmiştir. Araştırma verileri katılımcıların bulunduğu kuşak ve

katılımcı sırası (örneğin; X kuşağı ve 1.katılımcının alıntısı, “X1”) olarak kodlanmıştır. Uzmanlar ve kuruluş yöneticilerine ait belirlenen örneklem ise erkek kuaförü, güzellik ve bakım merkezi yöneticisi, terzi, zincir erkek giyim mağazası yöneticisi, bijuteri sahibi, uzman diyetisyen, kişisel antrenör olmak üzere her kategoriden 1’er kişi ile görüşülmüş ve toplam 7 görüşme yapılmıştır.

Görüşmelerin analizinde nitel araştırmalar içerisinde öneme sahip olan “içerik analizi tekniği” kullanılmıştır. Materyal olarak metin, görsel veya semboller üzerinden yinelenebilir ve geçerli çıkarımlar yapabilmeye olanak sağlayan içerik analizi, nitel araştırmalarda kullanılan önemli bir araştırma yöntemidir (Krippendorff, 2004:18). İçerik çözümlemesinin tanımlarından biri olan “sayılamayanların nicelleştirilmesi”dir (Aziz, 2020:121). Araştırma alanına dair notlar, gözlem ve görüşme verileri göz önünde bulundurularak veriler transkripsiyon (çözümleme) yapılarak Microsoft Office uygulaması olan Word dosyasına alınmıştır. İçerik analizinin yapılabilmesi için hazırlanan kod listesi ile MAXQDA.20 programına işlenmiştir. İçerik analizi yönteminde metnin bütünü ve araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan kodlar aracılığı ile gruplandırıldığı bölüm “kategorisel analiz” iken; kategori ve kodlar ile metnin bütününe ilişkin gizli kalanın ortaya konulması için derinlemesine incelendiği bölüm “çıkartım” aşamasıdır (Bilgin, 2014:12-16).

BULGULAR

Bulgular görüşme formlarındaki başlıklara bağlı olarak temelde 4 ana başlık altında toplanmıştır:

Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik yapılarına kuşaklar bazından bakıldığında farklılıklar olduğu görülmektedir. X Kuşağı katılımcılarının 1965-1979 yılları arasında doğan bireylerden oluştuğu, 1 katılımcının bekar olduğu, aylık ortalama gelirlerinin 8.500-TL olduğu, ortalama kilolarının 75 kg ve ortalama boylarının 172,6 cm olduğu görülmektedir. Y Kuşağı katılımcılarının 1981-1995 yılları arasında doğan bireylerden oluştuğu, 2 katılımcının bekar olduğu, aylık ortalama gelirlerinin 8.900-TL olduğu, ortalama kilolarının 87,2 kg ve ortalama boylarının 183,4 cm olduğu görülmektedir. Z Kuşağı katılımcılarının 2000-2004 yılları arasında doğan bireylerden oluştuğu, tüm katılımcıların bekar olduğu, aylık ortalama gelirlerinin 7.600-TL olduğu, ortalama kilolarının 90 kg ve ortalama boylarının 186,4 cm olduğu görülmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Kavramına İlişkin Bulgular

Toplumsal cinsiyeti her bir kuşağın katılımcısının farklı perspektiflerden tanımladıkları görülmüştür. X kuşağının toplumsal cinsiyeti kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal roller üzerinden yorumladıkları görülürken; Z kuşağının toplumsal cinsiyetin oluşumu ve toplumsal cinsiyeti etkileyen etmenler ile yorumladıkları görülmüştür. X ve Y kuşağı katılımcılarından bazıları erkek rolünü kadın rolü ile karşılaştırarak erkek rolünü daha çok “ağırlık, kuvvet, güç” gibi kavramlar üzerinden yorumladıkları görülmüştür:

“Erkeğin yapması gereken şeyler erkek rolüdür. Mesela çalışmak, evin eksiklerini tamamlamak, aile ve çevresindeki insanları korumak gibi daha ağır şeyler erkeğin rolüdür.” (X1, 58 Yaş, Lise)

“Erkeğin eve bakması, kadının çocuk doyurması gibi ayrımların olması. Erkeğin kadına karşı daha verici olmasını sağlamak gibi. Evlenmeden iş güç bulması, askerlik yapması hatta biraz birikim yapmasının beklenmesi ve eşinin de KYK borcunu ödersin gibi imalar yapılıyor olması hep erkeklik rolüdür.” (Y5, 42 Yaş, Yüksek Lisans)

“Ataerkil bir toplum olduğumuz için erkeklerin daha üst düzeyde olduğu düşüncesi var. Bunun ortaya çıkardığı cinsiyet temelli el kitapçığı gibi düşünebiliriz rolleri, bu roller erkeklerin ve kadınların toplumdaki davranışlarına yön veriyor. Erkeklerle bahsedilen rol oymuş gibi lanse ediliyor, bunlar da daha topluma göre

baskı oluşturan şeyler aslında, mesela ağlamamak, mesela çok para kazanmak ve evin tüm sorumluluğunu üstlenmek gibi.” (Z1, 23 Yaş, Lisans)

X, Y ve Z kuşaklarının toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin görüşlerinin gündelik hayattaki pratiklerini ortaya çıkarabilmek için erkeksi pratikleri sorulmuştur. Kuşaklar bazındaki katılımcıların gündelik hayattaki erkeksi pratikleri farklı açılardan yorumladıkları görülmüştür:

“Sebze yemeklerini çok tercih etmem mesela, ettiğimi de söylemem. Spor salonunda daracık şort, tayt, badi giymemek mesela erkeksiliktir, bizim oğlan da giyiyor, sen bilmezsin diyor bana, onun için hala sevgilisi yok. Erkek olarak ağır olmak, çok konuşmamak, erkek gibi kokmak, tıraşını olmak, düzgün giyinmek belirli bir sertlikte durmaktır erkeksilik.” (X1, 58 Yaş, Lise)

“Az öz konuşan komik olan taraf erkeksidir. Daha kalıplı daha kaslı olması erkeksidir. Gamsızlık, erkeksiliktir. Karşı taraf ile işler böyle yürüyor, bende bu yüzden bu şekilde erkeksi davranıyorum.” (Y5, 42 Yaş, Yüksek Lisans)

“Erkeksilik hep kaba şeyler olarak algılanıyor. Erkeklerin bir kısmı gerek diğer erkekleri gerekse kadınları etkilemek için bireylere yakışmayan davranışlarda bulunuyorlar.” (Z3, 19 Yaş, Lisans Öğrencisi).

Tüketim Pratiklerine İlişkin Bulgular

Demografik bulgularda belirtilen aylık ortalama gelire bağlı olarak sınırlı bir ekonomik bütçe ile postmodernizmin yoğunlaştırdığı tüketim kültürü içerisinde kuşakların tüketim kalemlerine harcadığı yüzdeler kuşaklar arasında farklılıklar göstermektedir. X kuşağı katılımcılarının en sık gıda, haberleşme, sigara ve tütün ile sağlık kalemlerinde tüketirken; en az alkollü içecekler ve mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri kalemlerinde tüketim yaptıkları görülmektedir. Y kuşağı katılımcılarının en sık ulaştırma, haberleşme, sigara ve tütün ile gıda kalemlerinde tüketirken; en az mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri ile lokanta ve oteller kalemlerinde tüketim yaptıkları görülmektedir. Z kuşağı katılımcılarının en sık gıda, giyim, ulaştırma, haberleşme ve eğitim hizmetleri kalemlerinde tüketirken; en az konut ve kira ile mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri kalemlerinde tüketim yaptıkları görülmektedir.

Kişisel bakım tercihleri incelendiğinde her bir kuşağın farklı noktalara değindiği görülmüştür:

“Fiyat ve performans karşılaştırmasına dikkat ediyorum. Yeğenim geçen gün bir tıraş bıçağı almış içine aynı zamanda tıraş köpüğü de ekleniyor ve normal tıraş bıçağının 3-4 katı para vermiş, al elinle sür köpüğü yani gereksiz para. Ya da yine aynı kişi erkeklerle özel saç ürünlerinden kullanıyor, biz yıllardır eşimle aynı şampuanı kullanıyoruz, kelleşmedim şükür. Daha erkek erkek kokuyormuş o şampuanlar ne gerek var şampuan ayırmaya şimdi eşimle. Yeni yeni adetler çıkıyor.” (X4, 56 Yaş, Lisans)

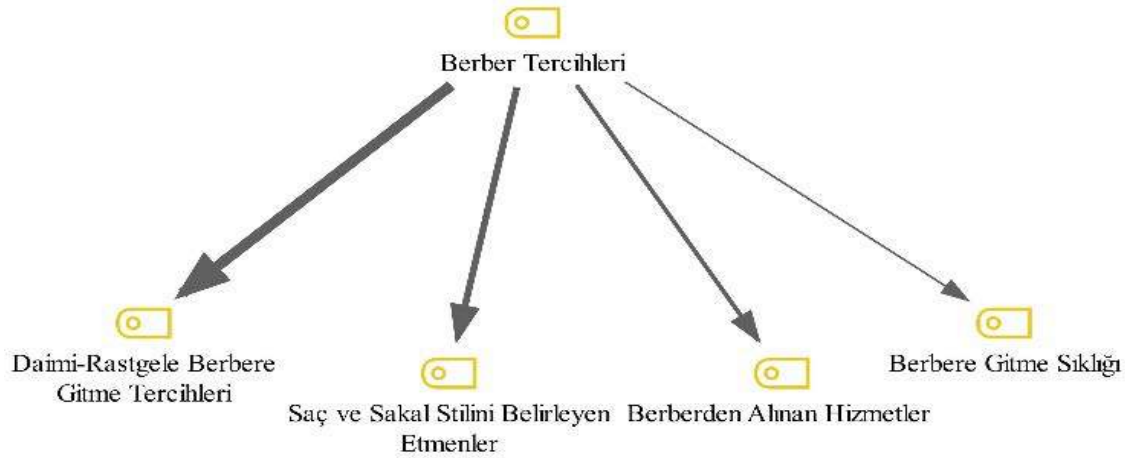
“Kişisel bakım ürünlerinin bilindik markalarını alıyorum. Diğerleri kalitesiz oluyor mesela tıraş bıçağında kalitesizlik sivilce yapıyor, bundan kaçınmak için kaliteli alırım. Tabii bir tıraş bıçağına da 80 TL vermek ne bileyim bana göre değil yani. Bir ailem var sonuçta herkes kişisel bakımındaki bir ürüne 80 TL verse nasıl çıkarız bu işin içinden.” (Y3, 38 Yaş, Doktora)

“Hangi markanın olduğuna ve kullanıcı yorumlarına dikkat ediyorum. Başkasının kullanıp memnun kaldığı ürüne %100 güvenmem, her an bir sorun çıkabilir, herkesin vücudu ve cildi bir değil. Ürünün nasıl kullanılacağına talimatlarına özen gösteririm, çok uğraştıran ürünler yerine kendi kendine işini halleden (hazır maskeler gibi) şeyleri yaparım. Ayrıca saç bakım ürünlerinin yanı sıra sakal bakım ürünleri de var, en son gittiğim berberin önerisi ile ben sakallarımı onunla yıkamaya başladım, daha parlak duruyor.” (Z3, 19 Yaş, Lisans Öğrencisi).

2000’li yıllar ile birlikte erkeklerin saçlarına ilişkin kullandıkları ürün çeşitliliği ve kullanım sıklığı artmıştır. “Saçımı tarayıp çıkayım” erkek söyleminden “saçıma şekil verip çıkayım” erkek söylemine geçilmesi ile erkek saçına ilişkin kullanılan ürünler de değişiklik göstermektedir. Veri toplama

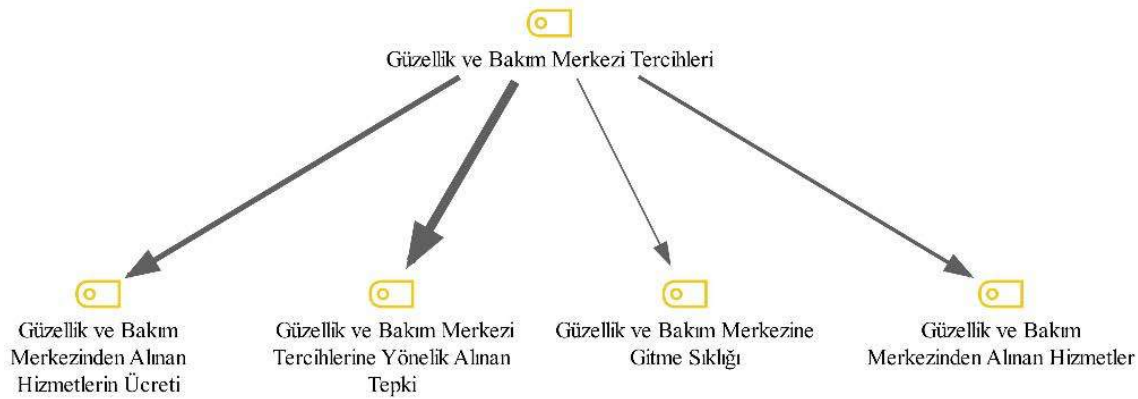
sürecinde görüşülen erkek kuaförü; babasının da erkek berberi olduğunu ve onun dükkanında 5 kalem ürün çeşidi varken artık 25 kalem ürün çeşidi olduğuna değinmiştir.

Berber tercihleri incelendiğinde ise; X, Y ve Z kuşağındaki katılımcıların en çok¹ daimi-rastgele berbere gitme tercihleri üzerinde görüşlerini ifade ettikleri görülmektedir.

Şekil 1. Berber Tercihleri MAXQDA Hiyerarşik Kod-Alt Kod Matrisi

Kadın bedeninin tüysüzlüğü ile yüceltilmesi ve toplumda kabul görmesi benzer şekilde erkekler için de uygun görülmeye başlanmıştır. Immergut (2010), bu konuda erkek bedeni ile beden tüyü arasındaki ilişkinin gevşediğini ve erkek için tüylü bedenin önüne geçilecek bazı uygulama ve bakım ürünlerinin popülerleştiğine işaret ederek bu alanda oluşan pazara işaret etmiştir. Katılımcılar en çok güzellik ve bakım merkezi tercihlerine yönelik alınan tepki üzerine konuşurken; en az merkeze gitme sıklıklarına değinmişlerdir.

Şekil 2. Güzellik ve Bakım Merkezi Tercihleri MAXQDA Hiyerarşik Kod-Alt Kod Matrisi

X kuşağının güzellik ve bakım merkezini tercih etmediği görülürken; Y kuşağından 2 katılımcının ise yüz bakımı ve epilasyon hizmeti için tercih ettiği görülmüştür. Z kuşağından bazı katılımcılar (Z3 ve Z5), güzellik ve bakım merkezine gitmesinden kaynaklı aldığı tepkiyi şu şekilde betimlemiştir:

“Yakın arkadaşlarım lazer için bir erkeğin kendine yapabileceği en iyi yatırım dedi. Kalabalık bir arkadaş ortamında da gidip söylemeyen, gizleyen kişiler olduğunu anladık. Babam baba tarafı duymasın böyle şeyleri dedi, aşığılıcıydı bence ama umurum da olmadı.” (Z3, 19 Yaş, Lisans Öğrencisi)

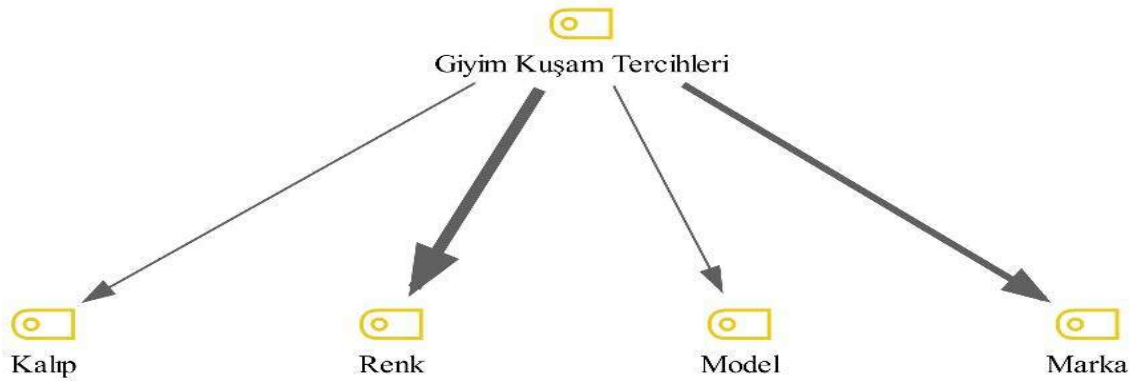
¹¹ Çizgilerin kalınlığı, kodlara yönelik katılımcıların verdiği yanıtların yoğunluğunu göstermektedir.

“Yüz bölgesi için lazere başladığımda o çizgi çok keskin bir şekilde belliydi. ‘Usturaya mı vurdun, bu yeni tarz mı’ gibi şeyler duymuştum. Bu ince uçlu lazer makinesi ile şakak bölgemdeki saçlara da çizgi attırmıştım. Herkes beni “ergenlikte olur, yazık özenmiştir” gibi sözler duymuştum. Babam paramı har vurup harman savurduğumu söylemişti.” (Z5, 22 Yaş, Lisans)

Giyim kuşam tercihlerini etkileyen etmenler: renk, model, kalıp ve marka alt başlıklarında kategorileştirilmiştir.

Giyim kuşam tercihlerindeki etmenlerin sıklığına kuşaklar bazında bakıldığında; X kuşağı katılımcılarının renk ve kalıp etmenlerini; Y kuşağı katılımcılarının renk etmenini; Z kuşağı katılımcılarının ise model ve marka etmenlerine daha sıklıkla dikkat ettikleri görülmektedir.

Erkek modasındaki değişim, erkeklerin giyim-kuşam pratiklerinde kullandıkları ürünlerin renklerini de etkilemiştir. Erkek modasındaki değişim, modanın yayılım alanında kadın modası ile çakışmasına sebep olmuştur. Bej, krem ve pastel tonların kadının naifliği ile ilişkili olduğunu öne süren Birol ve Güdekli (2017:1626), erkeklerin de bu tonları kullandığından naiflik ile ilişkilendirildiğini dile getirmektedir. Erkeklerin renkliliği tercih etme etkenleri ile renkli giysileri kullandıkları alanlar ile de ilişkilidir. Özel alanda ve kamusal alanda değişiklik gösteren giyim pratiklerinde renk etmeni erkekler için önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin özel alanlarda pembe bir pijamayı rahatlıkla kullanan bir erkek; kamusal alanda pembe bir gömlek giymeyi “yumuşak erkeklik” olarak yorumlayabilmektedir.

Şekil 3. Giyim Kuşam Tercihlerini Etkileyen Etmenler MAXQDA Hiyerarşik Kod-Alt Kod Matrisi

Aynı model ürünlerin cinsiyetler arasındaki ayrımının ortaya konması için ürünlere küçük dokunuşlar yapılarak tüketicilere sunulmaktadır. Örneğin; aynı model olan bir ceket, düğme (kadınlarda daha renkli ve taşlı gibi) ve astar (kadınlarda daha renkli ve desenli) gibi bazı noktalardaki küçük değişiklikler ile cinsiyete özgü olarak sunulmaktadır.

Giyim sektöründe 4 tür kalıp bulunmaktadır: Skinny, Slim Fit, Oversize ve Regular Fit. Kalıplar her bir kuşağın katılımcısı tarafından farklı nedenler ile tercih edildiği görülmektedir. Örneğin X kuşağından bazı katılımcılar bol ve bedenine yapışmayan ürünleri kullanım rahatlığı ile Regular Fit ve Oversize şeklinde tercih ettikleri görülürken; aynı kalıbı Z kuşağı katılımcılarının hareket rahatlığı, moda ve sıklık sebepleri ile tercih ettikleri görülmektedir.

Milenyum çağı ile birlikte tekstil sanayisindeki cinsiyet kategorisi esnemeye başlamıştır. Cinsiyet ayrımı olmadan giyilebilecek olan ürünlerin tasarlanması ve kullanıma hazır ürünler olarak oluşturulması ile birlikte kadınların ve erkeklerin rahatlıkla giyebilecekleri kalıp ve modellerin olduğu görülmektedir (Birol ve Güdekli, 2017:1623-1624). Katılımcılara unisex ürünlerin kullanımına yönelik görüşleri sorulduğunda toplanan cevaplardan bazıları kuşak bazında şu şekilde farklılaşmaktadır:

“Hayır. Giyenleri de tasvip etmiyorum. Unisex ürün kullanmak bize göre değil. Kimse de kullanmamalı bence, toplumdaki ayrım böylece mahvoluyor. Bazen metroda falan görüyorum erkek mi kız mı belli değil, maskeden yüzü de görünmüyor. Çok tuhaf oluyor insan.” (X5, 53 Yaş, Lisans)

“Hayır, bile isteye unisex ürün almam ama aldığım unisexse de içim bir gıcıklanır. Bilmiyorsam da unisex olduğunu bilene kadar kullanırım.” (Y3, 38 Yaş, Doktora)

“Unisex giyinirim. Bir ürünü beğendiysen, kombin yapacağım bir şeylerim varsa unisex mi kadın ürünü mü diye bakmam. Sonuçta o ürünü benim kombinleyeceğim ürünler başka bir kadının yapacağı kombin başka. Zaten çok iyi markaların unisex ürünleri çok feminen bir çizgide olsa bile sizi cool gösteriyor. Bu gösterge de sizi sosyal ortamlarda daha cool, bakımlı, kaliteli gösteriyor.” (Z1, 23 Yaş, Lisans).

Aksesuar tercihlerini kullanma sıklığına kuşaklar bazında bakıldığında; X kuşağı katılımcılarının saat ve kravat/kol düğmesi gibi aksesuarları; Y kuşağı katılımcılarının saat ve kemer aksesuarlarını; Z kuşağı katılımcılarının ise çanta, şapka, bere, küpe, piercing, dövme ve çeşitli mücevherat (yüzük, bileklik, halhal) aksesuarlarını daha sıklıkla kullandıkları görülmektedir.

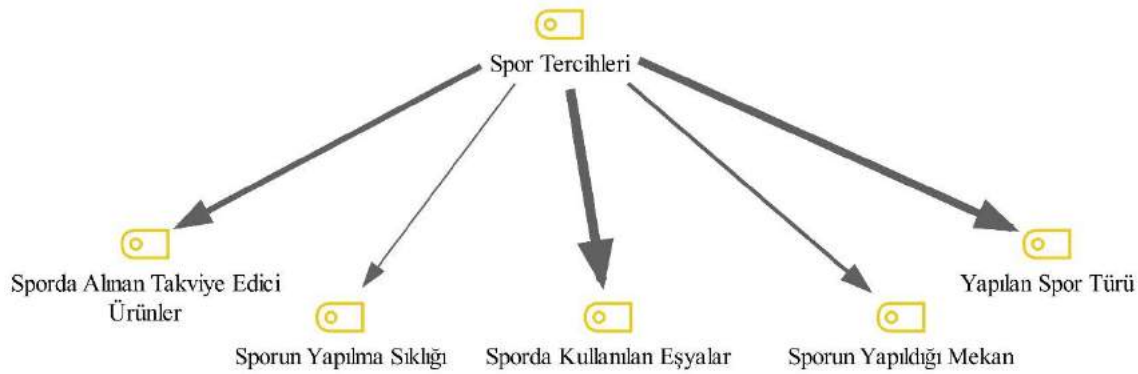
Katılımcılara sağlıklı beslenip beslenmedikleri sorulduktan sonra alınan yanıtla göre sağlıklı beslenmek için neler yaptıkları sorulmuştur. Toplanan cevaplardan bazıları kuşak bazında şu şekilde farklılaşmaktadır:

“Aile evinde yenilen yemek sağlıklıdır. Dışarıdan yenilen öyle fastfood tarzı şeyleri ben yemem Sevmem de. Ama arada çocuklar istiyor diye çıkıyoruz. Gerçekten gelince midem yanıyor sağlıksız olduğunu buradan anlayabiliyoruz. Sağlıklı beslenme önünü saatinde yemek özellikle akşam yemeğinde çorbası ana yemeği salatası tatlısı bir arada olan bir öğün yemektir.” (X1, 58 Yaş, Lise)

“Günlük ihtiyacım olan kaloriyi karşılayabilmek için aldığımız gıdayı anlıyorum.” (Y1, 28 Yaş, Lisans)

“Abur cubur tüketmemek, alkol ve tütün kullanmamak, şekeri çok az ya da hiç kullanmamak, karbonhidratı fazla almamak, sebze lif ve hayvansal gıda tüketmek gibi konu başlıkları geliyor. Ama sağlıklı beslenme benim için insanın hayatı boyunca aldığı gıdalardan dolayı hastalanmamasıdır.” (Z5, 23 Yaş, Lisans).

Katılımcılara spor yapıp yapmadıkları sorulduktan sonra alınan yanıtla göre spor tercihlerini etkileyen etmenler: spor türü, spor mekânı, spora ayrılan süre, sporda kullanılan eşyalar ve spor takviyesi ürünler alt başlıklarında kategorileştirilmiştir.

Şekil 4. Spor Tercihleri MAXQDA Hiyerarşik Kod-Alt Kod Matrisi

Katılımcılar en çok spor türü ve sporda kullanılan eşyalar üzerinde konuşurken; en az sporun yapılma sıklığı üzerinden konuşmuştur.

Beden İmajı ve Dış Görünüşe İlişkin Bulgular

Beden imajı tanımlaması X, Y ve Z kuşaklarındaki katılımcılar farklı odak noktaları üzerinden açıklamıştır:

“Kişinin bedeninin üçüncül kişiler tarafından algılanan şekli. Aynadaki halimiz beden imajımızdır.” (X5, 53 Yaş, Lisans)

“Vücudunun dışarıya nasıl görüldüğüdür. Vücudumun tipi ve vücuduma giydiklerim aslında beden imajını oluşturuyor diyebilirim.” (Y2, 30 Yaş, Yüksek Lisans)

“Bedenin kişinin benliği dışındaki kişiler tarafından görünen halidir. Kişinin aynada kendini görmesi olarak da düşünebiliriz. Ama sadece bununla sınırlı değil, kişinin cinsel yönelimlerini özgürlükle savunabilmesi de bence imajın bir parçası. Hatta güçlü bir parçası ama bunu anlayabilecek bir toplumda olduğumuzu düşünmüyorum.” (Z3, 19 Yaş, Lisans Öğrencisi).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma; postmodernizm etkisi ile X, Y ve Z kuşaklarındaki orta sınıf erkeklerin değişen beden imajları arasındaki farkları kişisel bakım, giyim-kuşam, aksesuar, beslenme ve spor pratikleri üzerinden ortaya koymaktadır. X kuşağı katılımcılarının Y ve Z kuşağı katılımcılarına göre toplumsal cinsiyet kavramında kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal rol ve normlara daha çok değindikleri belirlenmiştir. Y kuşağın katılımcıları, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumun bu rollerin uygulanmasına yönelik yaşama bir “baskı” olarak tanımlarken; Z kuşağı katılımcılarının ise, toplumsal cinsiyetin oluşumu ve bu kavramı etkileyen etmenlere değinerek kavramı derinlemesine irdelediği görülmüştür. X ve Y kuşaklarındaki katılımcılar toplumdaki erkek rolü/rollerine ilişkin daha çok fiziksel vücudu ön plana çıkaran “güç, kuvvet, kas” gibi öğeler ile açıklarken; Z kuşağındaki katılımcılar toplumdaki erkek rolü/rollerinin baskı ve yük gibi olumsuz kavramlar ile açıklanmasına değinmişlerdir. X ve Y kuşaklarındaki katılımcılar erkeksi olma halini “maço”, “erkeğe has”, “sert erkek-kadın ayrımı” kelimeleri ile açıklamaları ve daha fazla erkeksilik pratiği örneği verebilmelerine karşın; Z kuşağındaki katılımcıların erkeksi olma halini toplumsal rollerdeki erkeksilik norm ve davranışları ile yorumlayarak açıkladıkları ve daha az erkeksilik pratiği örneği verebildikleri tespit edilmiştir.

Kuşaklar arasındaki farkların incelenebilmesi için araştırma verilerinde yer alan kelimelerin her bir kuşak grubundaki katılımcılar tarafından kullanılma yoğunluğuna göre MAXQDA programından kelime bulutu alınmıştır. Alınan kelime bulutlarındaki farklılaşan kelimeler kuşaklar arasındaki farkları postmodernizmin etkilediği alanlar ile ilişkili olarak yansıtmaktadır. X kuşağında “erkek” ve “beden” kelimeleri; Y kuşağında “erkek”, “beden” ve “zaman” kelimeleri; Z kuşağında “bakım”, “erkek” ve “beden” kelimeleri ön plana çıkmıştır.

Tüketim davranışları açısından X ve Y kuşağındaki erkeklerin daha çok faydacı tüketim ile özdeşleştiği görülürken; Z kuşağının sembolik, hazcı ve gösterişçi tüketimden birtakım benzerlikler gösterdiği görülmüştür. X ve Y kuşaklarındaki katılımcıların beden imajına ilişkin pratikleri ve yorumları daha çok benzerlik gösterirken (benzer aksesuar tercihleri olmsı gibi); postmodernizmle değişen tüketim pratiklerinin Z kuşağı üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. X ve Y kuşağındaki katılımcıların alışverişlerinde ödeme yöntemi olarak yoğunlukla peşin ve banka kartı kullanırken; Z kuşağındaki katılımcılar yoğunlukla Kredi kartı ve online ödeme yöntemlerini tercih ettiklerini dile getirmişlerdir.

X ve Y kuşaklarındaki katılımcıların kişisel bakımlarını temizlik odağında oluşturarak “bakım” kelimesini kadın ile özdeşleştirdikleri tespit edilirken; Z kuşağındaki katılımcıların kişisel bakımdaki odak noktalarının bireysel fayda olduğu tespit edilmiştir. X ve Y kuşağındaki katılımcıların sadıklık ve alışkanlık etmenlerinin etkisi ile daimi olarak aynı berbere gittikleri; Z kuşağındaki katılımcıların ise reklamların etkisi, alışkanlıkların sıkıcı olması, farklı berberlerin müşteriye kendini daha değerli hissettirecek masaj vb. uygulamalarının etkisi ile berber tercihlerini değiştirdikleri görülmüştür. X kuşağındaki katılımcılar güzellik ve bakım merkezinden hizmet almazken; Y ve Z kuşaklarındaki katılımcıların hizmet aldıkları ve aynı hizmete kadınlara göre daha fazla ücret ödedikleri, hizmet sonrasında çevresinden olumsuz tepkiler alarak hatta bir kısmının “erkekliğinin zayıfladığı” şeklinde etiketlendiği ortaya çıkmıştır. X ve Y kuşaklarındaki katılımcıların sağlıklı beslenmeyi aile evindeki yemekler ile özdeşleştirmesine karşın; Z kuşağındaki katılımcıların sağlıklı beslenme olabilmesi için yiyeceklerin türüne ve içeriğine önem verdiği görülmüştür.

X ve Y kuşaklarındaki katılımcıların beden imajı kavramını “toplum”, “çevre” ve “diğer insanlar” gibi kendileri dışındaki öğeler ile ilişkilendirirken; Z kuşağındaki katılımcılar bireysel tercihler ile

ilişkilendirmiştir. X kuşağındaki katılımcılarının beden ile ilgili görüşlerinde kendi görüşünü ön plana alarak değerlendirdiği görülürken; Y ve Z kuşaklarındaki katılımcıların çevresindeki kişilerin görüşlerinden etkilenecek şekilde değerlendirdiği görülmüştür.

X ve Y kuşaklarındaki katılımcıların retroseksüel erkek; spor salonlarında zaman geçirmeyen, dış görünüşüne bakımlı olmak için özen gösteren ama tamamen modernizmin ortaya koyduğu bakımlı erkek tiplemesine uymayarak gelenekselliği devam ettiren erkeklik ile uyumlu olduğu görülürken; Z kuşağındaki katılımcıların sapyoseksüel erkek, spor pratiklerine ve dış görünüşüne daha fazla önem vererek modernliğe geçiş yapan erkeklik ile uyumlu olduğu görülmüştür. Derinlemesine görüşme esnasında çeşitli tarihlere ilişkin erkek kıyafetlerini yorumlamaları istediğinde, tarihsel bağlamda değişen erkek beden imajını X ve Y kuşaklarındaki katılımcıların daha eski tarihli modelleri geçmişe özlem ile beğendikleri; Z kuşağındaki katılımcıların farklı moda akımlarının etkisi ile değiştikleri üzerinden yorumlayarak daha yakın tarihli modelleri beğendikleri ortaya konmuştur. Benzer şekilde farklı tarihlerde Türkiye'deki erkek güzellik yarışmalarında birinci olan erkek modellerin fotoğrafları üzerinden yorumlamaları istendiğinde ise, X ve Y kuşağındaki katılımcıların "erkek güzellik yarışması olur mu?" ile güzellik kelimesini kadınla özdeşleştirdikleri görülürken; Z kuşağındaki katılımcılar güzellik yarışmasını bedeni belirlenen güzellik kalıpları içine hapsetmek olarak yorumladıkları ve fotoğraftaki ünlü modellerin beden ve beden imajları hakkında yorum yaptıkları görülmüştür.

X ve Z kuşaklarının birbirine tamamen zıt görüşlerinin olduğu konu başlıkları tespit edilmiştir. X kuşağı, kişisel bakım yöntemleri ve kullanılan ürünler cinsiyetli olmalı fikrini savunurken; Z kuşağı, bu ürünlerin cinsiyetsiz olmasını savunmaktadır. X kuşağı, organik beslenme ile geçen çocukluktan dolayı sağlıklı olduklarını savunurken; Z kuşağı, katkı maddesiz beslenmeye özen gösterdikleri için sağlıklı olduklarını savunmaktadır. X kuşağı bedeni, yaratılmış hali ile beğenirken; Z kuşağı bedeni, boş bir tuval olarak görmekte ve dövme, piercing gibi öğeler ile tabloya dönüşen halini beğenmektedir. Estetik, botoks ve cerrahi müdahaleleri yaptıramamada X, Y ve Z kuşaklarının ortak olduğu "uzman doktor bulamama/bulma zorluğu", "işlemlerin pahalı olması" ve "konuya ilişkin araştırma yapmama" gibi ifadeler bulunmaktadır.

Bu veriler ve sonuçlar ışığında şu öneriler sunulmaktadır:

- Ataerkil ve cinsiyetçi kavramlar ile inşa edilen erkekliğin tüm toplumsal yapı unsurlarında mevcut durumunun ortaya konması için "erkek konumu, rol ve normları" üzerinden detaylı bir araştırma yapılabilir. (Örneğin; estetik, botoks gibi uygulamaları olmak istemeyip bunu toplumsal bağlamda söyleyemeyen erkekler üzerine bir inceleme gibi)
- Erkekler ile oluşturulan bu tematik çerçeve kadınlar ile de görüşülerek konuya daha geniş bir perspektiften bakılması sağlanabilir.
- Kadın bedeni üzerinden tanımlanan bazı kavramların (estetik emek gibi) erkekliklerin perspektifinden tekrar yorumlanabilir.
- Erkeklerin erkekliklerini özgürce sergileyebilmeleri için erkek moda haftaları, erkek defileleri, erkek modeller ve erkek modası gibi ilişkili konular toplumsal bağlamda daha görünür kılarak farkındalık oluşturulabilir.
- Erkeklerin tüketim pratikleri ile beden imajı arasındaki ilişkiye değinen çalışmalar artırılabilir.
- Karar mekanizmalarındaki erkekliklerin, karar mekanizması ile birlikte yüklendikleri yüklerin derinlemesine incelenmesi erkekliklerin geleceğinin oluşmasında önemli bir çalışma olabilir.

KAYNAKÇA

Akçay, H. K. (2016). Esneklik ve Güvencesizliğin Kaygan Zemininde Yeni Orta Sınıfın "Hareketliliği". *Sosyoloji Konferansları*, 54:85-114.

Aziz, A. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel.

- Barutçu, A. (2013). *Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, A. E. (1995). *Body, Self and Society*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnekler Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Biol, M., ve Güdekli, A. (2017). Moda ve İletişim: Erkeklik Modası Bağlamında Pinterest Uygulaması Üzerinden Göstergebilimsel Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4:1615-1639.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: SOGEP.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. (2000). *The Man and the Boys*. University of California Press .
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler*. (N. Konukçu, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Coşkun, Z. (2004). Oha Olan Y Kuşağı. *Radikal*, (14 Mayıs 2004).
- Çolakoglu, E. B., ve Doğaner, M. (2006). Televizyon Reklamlarında Toplumsal Cinsiyetin Yansıması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1):285-304.
- Ekşili, N., ve Antalyalı, Ö. (2017). Türkiye’de Y Kuşağı Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma: Okul Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *Humanities Sciences*, 12(3):90-111.
- Ertan, C. (2017). *Dövmeli Bedenler Bir Beden Sosyolojisi Kitabı*. (A. Esgin, Dü.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Güneş Yüce, T., ve Tor, H. (2022, 11 19-20). Connell’in Marjinal Erkekliklerinin Değişen Beden İmajları ile Yorumlanması. *Akdeniz 8. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*:287-299.
- Günindi Ersöz, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hearn, J. (1996). Understanding Masculinities. M. A. Ghail (Dü.) içinde, *Is Masculinity Dead? A Critique of the Concepts of Masculinity/Masculinities*. Buckingham: Open University Press.
- Hooks, B. (2018). *Erkekler, Erkeklik ve Sevgi*. (Z. Kutluata, Çev.) İstanbul: bgst Yayınları.
- Immergut, M. (2010). Manscaping: The Tangle of Nature, Culture and Male Body Hair. M. Immergut, M. Kosut, & L. J. Moore (Dü) içinde, *The Body Reader*, New York: New York University Press: 287-305.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar Yurttaşlar*. (B. Aksu, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kimmel, M. (1987). *Changing Man: New Directions in Research on Men and Masculinity*. London and New Delhi: Newbury Park.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. London: Michigan Üniversitesi.
- Kuran, E. (2020). *Bir Kuşağı Anlamak*. İstanbul: Mundi Kitap.
- Maral, E. (2004). *İktidar, Erkeklik, Teknoloji*. İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (S. Turan, Dü.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mojab, S. (2006). Namusun Tikelliği ve Öldürmenin Evrenselliği: Erken Uyarı Sinyallerinden Feminist Pedagojiye. S. Mojab, S. Mojab, & N. Abdo (Dü) içinde, *Namus Adına Şiddet Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar* (G. Kömürcüler, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi:17-42.

- Paylan, M. A., ve Torlak, Ö. (2009). Tarihsel Perspektiften Geleceğe Pazarlamanın Seyri. 14. *Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı*:1-11.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sancar, S. (2011). *Erkeklik: İmkansız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Matis Yayınları.
- Sennett, R. (2014). *Otorite*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sünbülüoğlu, N. Y., Gözcü, B., Günay Erkol, Ç., Sayılan, G., ve Akyüz, S. (2021). *Şiddetsiz Erkeklik Atölyeleri El Kitabı*. Özyeğin Üniversitesi ve Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi.
- Walby, S. (1986). *Patriarchy at Work*. Minnesota: Polity Press.
- Yavuz, Ş. (2017). Erkek Yaşam Tarzı Dergileri Bize Ne Söylüyor? *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(14):92-103.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yumul, A. (2012). Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek. A. Yumul, K. Çayır, ve M. A. Ceyhan (Dü) içinde, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:89-96.
- Yüksel, İ. Ş. (2013). İletişim Entografisinde Katılımcı Fotoğraf: Kendine Bakan Saha. H. Ergül içinde, *Sahanın Sesleri İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:141-155.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(5): 629-640.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1223](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1223)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

N. S. Leskov'un "Büyülü Gezgin" (Очарованный Странник) Adlı Eserinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi

Arş. Gör. Dr. Sevgi ILICA, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Burdur, e-posta: silica@mehmetakif.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5908-8487>

Öz

Nikolay Semyonoviç Leskov (1831-1895) XIX. yüzyıl Rus edebiyatının önde gelen gerçekçi yazarlarından biridir. Yazar 1873 yılında kaleme aldığı *Büyülü Gezgin* (Очарованный странник) adlı öyküsünde dönem Rusya'sının ve yerel Rus halkının gerçekçi tablolarını sunar. Leskov zengin kelime dağarcığı, geniş yerel diyalekt spektrumu, muazzam bilgi birikimi ve eşsiz yazın yeteneğiyle Rus topraklarının kültürel ve etnik çeşitliliğini gözler önüne serer. Bu çalışma Leskov'un bahsi geçen eserinde yer alan alıntı ve göndermeleri metinlerarasılık kuramı çerçevesinde incelemeyi amaçlar. Bu bağlamda ilkin Julia Kristeva başta olmak üzere bu alanda öne çıkan edebiyat kuramcılarının savları doğrultusunda metinlerarasılık kavramı tanımlanır. Sonuçta Leskov'un öyküsünde bilhassa Rus millî kimliğini ve Ortodoksluğu ön plana çıkaracak metinlere gönderme yaptığı gözlemlenir.

Anahtar Kelimeler: Leskov, Büyülü Gezgin, Metinlerarasılık, XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı, Gerçekçilik.

Makale Gönderme Tarihi: 13.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 14.05.2023

Önerilen Atıf:

Ilıca, S. (2023). N. S. Leskov'un "Büyülü Gezgin" (Очарованный Странник) Adlı Eserinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 629-640.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(5): 629-640. DOI: [10.26677/TR1010.2023.1223](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1223)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

An Analysis of N. S. Leskov's Work “The Enchanted Wanderer” (Очарованный странник) in the Context of Intertextuality

Dr. Sevgi ILICA, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Arts and Sciences, Burdur, e-mail: silica@mehmetakif.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5908-8487>

Abstract

Nikolay Semyonovich Leskov (1831-1895), one of the leading realistic writers of 19th century Russian literature. In his story “The Enchanted Wanderer” (Очарованный странник), which he wrote in 1873, the author presents realistic pictures of both the period of Russia and the local Russian people. Leskov reveals the cultural and ethnic diversity of Russian territories with his rich vocabulary, wide local dialect spectrum, immense knowledge, and unique literary talent. This work aims to examine the quotations and references in Leskov's work in the framework of intertextuality theory. In this context, the concept of intertextuality is defined in accordance with the arguments of prominent literary theorists in this field, including Julia Kristeva. As a result, it is observed that Leskov's references in his story particularly highlight the Russian national identity and the orthodoxy.

Keywords: Leskov, The Enchanted Wanderer, Intertextuality, 19th Century Russian Literature, Realism.

Received: 13.03.2023

Accepted: 14.05.2023

Suggested Citation:

İlica, S. (2023). An Analysis of N. S. Leskov's Work “The Enchanted Wanderer” (Очарованный странник) in the Context of Intertextuality, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 629-640.

GİRİŞ

İlk kez Fransız post-yapısalcı edebiyat kuramcısı ve yazar Julia Kristeva tarafından 1966 yılında *Sözcük, Diyalog ve Roman (Word, Dialogue and Novel)* adlı çalışmada öne sürülen *metinlerarasılık* kavramı kısaca birden çok metnin birbirleriyle ilişki ve bağlantılarının incelenmesi anlamına gelir (Alfaro, 1996: 268). Bu bağlantılar farklı zamanlarda, farklı yazar ve şairlerin kaleme aldıkları eserlerin metninin ilişkilerinden doğar. XX. yüzyılın ortalarından itibaren edebiyatçıların hızla yönelim gösterdiği *metinlerarasılık*, bir metnin anlamını, içeriğini ve üslubunu bağıntılı olduğu diğer metin ya da metinlere dayanarak araştırır. Bu doğrultuda yalnızca metnin kendisi değil, aynı zamanda açık ya da örtük bir biçimde bağlı olduğu diğer metin de önem kazanır.

Bu çalışma Rus yazar Nikolay Semyonoviç Leskov (1831-1895)'un 1873 yılına ait "*Büyülü Gezgin*" (*Очарованный странник*) adlı eserinde farklı metinlere ve eserlere yapılan alıntı ve göndermeleri incelemeyi amaçlar. Rusya'nın farklı bölgelerinde uzun yıllar yaşamını sürdüren Leskov, yerel Rus halkını bizzat kendi deneyimleriyle tanır ve halkın inançlarını, dilini ve geleneklerini özümser. Farklı bir deyişle, yazar Rus millî kimliğini ve bilincini yakından tanır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında başkent başta olmak üzere Rusya'nın büyük şehirlerinde öğrenciler ve aydın kesim arasında hızla yayılan nihilizmden tümüyle bağımsız olan halkın düşünce tarzını gerçekçi bir üslupla yansıması bakımından "*Büyülü Gezgin*" oldukça önemli bir eserdir. İncelenen alıntı ve göndermelerin Leskov'un ve dolayısıyla halkın yaşam ve düşünce tarzıyla bağlantılı olması sebebiyle dönemin incelenmesi hususunda bu çalışma önem arz eder. Bahsi geçen eserde yapılan alıntı ve göndermeler postmodern bir okuma yöntemi olan *metinlerarasılık* kuramı çerçevesinde betimleyici bir üslupla gerçekleştirilir.

YÖNTEM

Çalışmada *metinlerarasılık* kuramı üzerine kaleme alınmış Türkçe, İngilizce ve Rusça yayınlara başvurulur. Kuramın öncü isimleri Kristeva, Bahtin, Barthes ve Genette'in *metinlerarasılığı* ilişkin tanım ve görüşleri aktarılır. Kuramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından çalışmada incelenen eserin yazarı Leskov'a ilişkin bilgi verilir. Yazarın hayatı ve sanatına ilişkin Rusçada yazılmış kitap, makale ve yazılardan yararlanılır. Bunun yanı sıra, yazarın otobiyografisi, yazıları ve çağdaşlarının yazara ilişkin yazı ve anıları çalışmaya kılavuzluk eder. Çalışma Leskov'un *Büyülü Gezgin* adlı öyküsündeki alıntı ve göndermelerin *metinlerarasılık* çerçevesinde incelenmesiyle sınırlıdır.

METİNLERARASILIK NEDİR?

Metin kültürel ve tarihsel değişim sürecinde bilginin kurgulandığı dile dayalı bir biçimdir. Bu bakımdan ortak bilginin oluşmasını ve aktarılmasını sağlayan en önemli ve işlevsel araçlardan biridir (Şenöz Ayata, 2005: 13).

Metinlerarasılık esasen insanlığın ilk metinler hakkındaki söylemlerinin ortaya çıkmaya başladığı süreçle çok uzun zaman önce başlar. Bir edebiyat kuramı olarak gelişmesi ve kabul görmesi ise ancak XX. yüzyılın ortalarıyla birlikte mümkün olur (Zengin, 2016: 300). Metinlerarasılık kavramını münferit bir kuram olarak edebiyat tarihine kazandıran Kristeva, *metinlerarasılığın* kaynağını Rus düşünür ve edebiyat kuramcısı Mihail Bahtin'in *söyleşimcilik* kuramından alır. Bahtin "*Sözlü Sanat Eserinde Biçim, İçerik ve Materyal Meselesi*" (*Проблема формы, содержания и материала в словесном художественном творчестве*) adlı yazısında söyleşimcilik kuramını açıklarken aynı zamanda metinlerin birbirleriyle olan zorunlu etkileşimlerine dikkat çeker (Bahtin, 2003: 315-316). Bahtin'e göre doğası diyalojik olan insan ancak öteki ya da ötekilerle

etkileşimde olduğu sürece anlam kazanır. Bu görüşünü, “Bir insan kendisiyle asla örtüşmez. Ona asla A’nın A ile özdeşliği formülü uygulanamaz” sözleriyle destekler (Bahtin, 2015: 112). Nitekim Kristeva metinlerarasılığın özünü şöyle tarif eder: “Metinlerarasılık tek bir metnin içinde meydana gelen metinsel etkileşimlere denir” (Dronova, 2004: 92).

Kubilay Aktulum “Metinlerarası İlişkiler” adlı çalışmasında metinlerarası kavramına şu tanımları verir: “Kabaca iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim biçimi olarak anlaşılmalıdır” (2014: 16). Metinlerarası ilişkiler bağlamında bir yazar başka bir yazarın metninden aldığı parçaları kendi metniyle ilintiler (Aktulum, 2014: 16).

Edebiyatı metinlerarası kuramın gelişiminde rol oynayan en önemli isimlerden Fransız düşünür ve edebiyat kuramcısı Roland Barthes, Kristeva’nın tanımlamalarını tamamen kabul eder ve metin ile metinlerarası kavramı arasındaki zaruri ilişkiyi “Metin Kuramı” (*Theorie du texte*) adlı yazısında şu sözlerle açıklar: “Her metin bir metinlerarasıdır; onda farklı düzeylerde az çok tanınabilecek biçimler altında öteki metinler yer alır: Daha önce edinilen kültürden gelen metinler ile etrafımızdaki kültürden gelen metinler. Her metin eski alıntıların yeni bir örgüsüdür” (Aktulum, 2014: 46).

Roman Osipoviç Jakobson, Boris Mihayloviç Eichenbaum, Viktor Vladimiroviç Vinogradov, Yuriy Nikolayeviç Tınyanov ve Viktor Borisoviç Şklovskiy gibi Rus biçimciler edebiyatta metinlerarası ilişkileri doğrular ve kuramın kabul görüp yaygınlaşmasında önemli rol üstlenirler. Söz gelimi Şklovskiy bir eserin başka eserlerle ilişkilendirilerek okunması gerekliliğini şu ifadeleriyle vurgular: “Bir sanat eseri diğer sanat eserleriyle kurulan bağıntıya göre ve onlarla gerçekleşen bütünleşmeler yardımıyla algılanır” (Todorov, 1995: 46).

Metinlerarası kuramına dair süregelen kuramsal tartışmalar Fransız edebiyat kuramcısı Gerard Genette ile son bulur. Kuramcı *Palimpsestes* adlı çalışmasında metinlerarasılığa şu ifadelerle tarif eder: “İki ya da daha fazla metin arasındaki ortak birliktelik ilişkisi, yani temel olarak ve çoğu zaman bir metnin başka bir metindeki somut varlığıdır” (Aktulum, 2014: 66, 68).

Metinlerarası kuramını geliştiren edebiyatçıların görüşlerinden yola çıkan Feyza Bulut makalesinde metinlerarasılığı şu sözlerle tarif ederek konuya ilişkin tüm görüşleri özetler: “Herhangi bir görüngüye sahip iki metin arasında var olan ilişki, iletişim, koşutluk ve karşıtlık, geçişkenlik ve transfer”(2018: 2).

1960’lı yıllardan itibaren ilkin mimarlık, felsefe, güzel sanatlar ve toplum bilimi gibi disiplinlerde beliren postmodernizm akımının uzantısı olarak beliren metinlerarasılık çok geçmeden edebiyat alanında bir metin çözümleme yöntemi olarak kullanılmaya başlar (Temur, 2021: 84). Metinlerarasılık resimler, şarkılar, filmler, atasözleri ve deyimler arasında da kurulabilir. Bunun yanı sıra, metinler metin-toplum, metin-tarih vb. alanlarda etkileşim de gösterebilirler (Sakallı, 2016: 53).

Metinlerarasılıkta en sık başvurulan yöntem alıntı ve göndergedir. Yazar bilinçli bir şekilde metninde farklı bir metinden kesitlere yer verir. Genellikle ileri sürülen görüşü desteklemek için yapılan bu açık göndermeler iki metin arasında ortak birliktelik oluşturarak etkileşim sağlar (Aktulum, 2014: 77).

Metinlerarasılık okura sorumluluk yükler. Söz gelişi Mehmet Rıfat *Metnin Sesi* adlı çalışmasında okurun metne bakmayı bilmesi gerektiğini şu sözlerle açıklar: “Metin kendisini kullanan okurdan bir özen bekler. Kendisinin yalnızca kullanılmasını değil, işleyiş sesine de dikkat edilmesini ister” (2011: 3, 4).

Metinlerarasılık okuyucu ve yazar arasında yeni bir okuma biçimi oluşturmaları bakımından önemlidir. Bununla birlikte, metinlerarası ilişki unutulmaya yüz tutan metinlere yeniden hayat verme işlevine sahiptir (Aktulum, 2013: 201).

Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda bir edebiyat kuramı olarak metinlerarasılığın bütün edebî eserlerin önceki eserler tarafından bir şekilde etkilendiğini bu bağlamda hiçbir metnin salt benzersiz olmadığını savunduğunu söyleyebiliriz.

BÜYÜLÜ GEZGİN ÖYKÜSÜNDE METİNLERARASILIK

Leskov XIX. yüzyıl Rus edebiyatının en önemli gerçekçi yazarlarından biridir. Rus yazar Maksim Gorki “N. S. Leskov” (Н. С. Лесков) adlı yazısında bu durumu şu sözlerle doğrular: “Leskov Rus edebiyatında Gogol, Turgenev ve Gonçarov’un yanında durmaya layık bir isimdir” (1953: 235). Rus yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy ise Leskov’u şu övgü dolu ifadelerle takdir eder: “Özgün bir yazardır. Orijinal bir akla ve çok yönlü bilgi birikimine sahiptir” (1958: 136).

Leskov “Kendime Dair Not” (Заметка о себе самом) adlı otobiyografik yazısında soylu bir aile kökeni olduğunu söyler. Yazar ilkin devlet hizmetinde çalıştığını çok geçmeden işinden ayrılarak ticaretle uğraşmaya başladığını anlatır. Ticari ilişkileri sebebiyle Leskov Rusya’nın en ücra köşeleri dâhil olmak üzere farklı bölgelerine seyahat etmek zorunda kalır. Bilhassa Oryol ve Kiev’de uzun yıllar yaşar. Neticede Leskov Rus kültürüne, topraklarına ve halkına ilişkin muazzam bir bilgi birikimine ve deneyime sahip olur (Makaşın, 1984: 49).

Gorki “N. S. Leskov” adlı yazısında Leskov’un halkla sıkı ilişkisini şu sözlerle açıklar: “Halkı çocukluğundan beri tanırdı. 30 yaşına geldiğinde neredeyse tüm Rusya’yı dolaşmıştı. Bozkır bölgelerinde bulundu. Uzun süre Ukrayna’da yaşadı. Farklı yaşam biçimlerinin ve kültürlerin olduğu yerlerde bulundu. Farklı topraklarda yaşamak kendine farklı gözlerle bakmak demektir” (1953: 228). Rus yazar ve tarihçi Aleksandr Valentinoviç Amfiteatrov da Leskov’un halkı yakından tanımasını şöyle yorumlar: “Leskov doğuştan bir üslup uzmanıydı. Rusya’yı dolaşması, yerel lehçelerle tanışması, kadim Rusya tarihini araştırması ve eski inançları araştırması gibi özellikleri onun sözcük dağarcığını genişletti. Leskov’un dilinde halkın eski zamanlardan bu yana kullandığı ifadeler yer alır. Leskov’un dilinin zenginliği “Mühürlü Melek” (Запечатленный ангел) ve “Büyülü Gezgini”de net olarak görülür” (2003: 158).

Nitekim Leskov halkı, halkın dilini, göreneklerini, yaşam biçimini ve inançlarını iyi bildiğini kendi sözleriyle şöyle doğrular: “Ben korkusuzca, belki de cesurca Rus insanının en derin yönlerini bildiğimi düşünüyorum. Halkı Peterburglu arabacılarla konuşarak incelemedim, milletin içinde, merada elimde kazan taşıyarak büyüdüm. Çiyli otların üzerinde uyudum. Halkı aşağılamak ayıptır. Ben halkla birlikte olan biriyim. Halkın içinden çok sayıda arkadaşım var. Halkı kendi hayatın gibi bilmen gerekir. Özenerek değil bizzat halkla yaşayarak” (Makaşın, 1984: 192). Yazar 23 Aralık 1891 tarihinde Mihail Alekseyeviç Protopopov’a gönderdiği mektubunda yazın sanatının uzun soluklu seyahatleri ile bağıntısını kısaca şöyle özetler: “Gezdim, dolaştım ve kendim oldum. Ne isem oyum. Her zaman net ve samimi oldum” (Dıhanova, 1980: 5).

Leskov seyahatleri boyunca karşılaştığı sayısız insan gözlemlerinden yola çıkarak toplumu, günlük hayatı, kültürel çeşitliliği, görenekleri ve dinî inançları gerçekçi ve detaylı bir biçimde kaleme aldığı 1873 yılında yayımlanan “Büyülü Gezgini” adlı öyküsünde İvan Severyanoviç Flyagin’in şaşırtıcı ve mistik olaylarla dolu hayatını anlatır. Öykü hem başkahramanın kişisel hayatının yolculuğu hem de farklı diyarlara gerçekleştirdiği yolculukların bütününden oluşur. Bu açıdan *Büyülü Gezgini* belli bir uzam ve zamanda geçen bilinmeyenin konu edildiği bir yolculuk anlatısı (Aktulum, 2004: 153) olarak varsayılabilir. Başkahramanın yolculuğu esnasında karşılaştığı her farklı kişi ya da grup etnik ve kültürel zenginliği gözler önüne serer.

Eserde başkahramanın Türkçeye *gezgin* olarak çevrilen *странник* olarak nitelendirilmesinin bir tesadüf olmadığı çıkarımı yapılabilir. Zira Sergey İvanoviç Ojegov'un açıklamalı sözlüğünde bu sözcük: "1. gezen kişi (genellikle evsiz ya da sürgün) 2. dünyada (yalnız ve barıksız) 3. kutsal topraklara yayan giden kişi" tanımlarıyla verilir (Web: *Tolkovnyy slovar Ojegova*). Gezgin sıradan bir yolcu değildir. Hem farklı bölgelere yaptığı yolculuklarda hem de hayat yolculuğunda hakikati arayan kişidir. Leskov'un eserindeki gezgin Flyagin seyahatleri boyunca yaşadığı gizemli, mistik, fantastik ve şaşırtıcı olaylar neticesinde büyülü bir nitelik kazanır.

Öykünün başkahramanı Flyagin, Orlov bölgesinde Kont K.'ye hizmet eden serf köylü bir ailenin çocuğudur. Babası arabacılık yapar. Flyagin'in annesi bebeği doğururken hayatını kaybeder. Bu sebeple ona Rusçada *koca kafalı* anlamına gelen *Golovon* lakabını takarlar. Flyagin'in çocukluğu ahırda atların arasında geçer. Çocukluğu itibarıyla atların davranışlarını gözlemler, onları çok sever ve "doğuştan Tanrı vergisi bir yetenekle" at uzmanı olduğunu söyler (Leskov, 2018: 10).

Yazar okuyucuyu kahramanla 52 yaşında bir gemi yolculuğu esnasında tanıştırır. Flyagin gemide karşılaştığı insanlara gizem ve maceralarla dolu sıra dışı hayat yolculuğunu anlatır. Yazar, kahramanın dış görüntüsünü şu sözlerle betimler: "Kelimenin tam anlamıyla bir bahadırdı, üstelik Vereşçagin'in muhteşem tablosundaki ve A. N. Tolstoy'un poemasındaki dede İlya Muromets'i anımsatan tipik, saf ve iyi kalpli bir Rus bahadırdı. Üzerinde cübbesi olmasa, "benekli bir ata" binecek ve ayağında köylü pabuçlarıyla ormanda gezecek, "reçine ve çilek kokan karanlık çam ormanını" miskince koklayacak gibi görünüyordu" (Leskov, 2018: 7-8).

Yazarın gönderge yaptığı kurgusal kahraman *İlya Muromets*, Rus halk destanlarında ve bılinalarda yer alan önemli bir figürdür. Anlatılara göre, İlya Muromets tıpkı Flyagin gibi serf bir köylünün oğludur ve bahadırdır. Rus millî kimliğinin timsallerinden sayılan İlya Muromets Rus kültüründe savaşçı ve gözü pek bir kahraman olarak anılır. Söz gelimi bu kahramana dair şöyle yazılır: "İlya Muromets'in bılinalarda tasvir edilen sayısız kahramanlıkları her zaman halka hizmet etmesiyle bağlantılıdır. Rus halk destanlarında halkın koruyucusu olarak resmedilir. İlya Muromets yabancı istilacılarla savaşır, vatanını düşman ordulardan kurtarır, Rus topraklarına düşmanca niyetlerle gelen yabancı bahadırları mağlup eder. Aynı zamanda ülkenin içindeki zorbalarla da mücadele ederken betimlenir. Yolları korur, halkın huzurunu sağlar" (Astahova, 1958: 394).

Yazar eserin başkahramanı Flyagin'i tasvir ederken Rus ressam Vasiliy Vasilyeviç Vereşçagin'in 1872 yılına ait "*İlya Muromets Prens Vladimir'in Şöleninde*" (*Илья Муромец на пиру у князя Владимира*) adlı tablosuna da gönderge yapar. Yazar bu suretle kahramanı ile tablodaki tasvir arasında, farklı bir deyişle iki metin arasında, ilişki kurar. Bu görsel gönderge esas metnin sınırlarını genişleterek okuyucuda çok daha gerçekçi bir Flyagin imgesi oluşmasını sağlar. Söz gelimi, tablodaki kır saçlı ve sakallı İlya Muromets'in de tıpkı Flyagin gibi yaşlı olduğu görülür (Bkz. Resim 1.).

Flyagin ile İlya Muromets arasındaki analojiyi güçlendirmek için yazar aynı zamanda Rus şair Aleksey Konstantinoviç Tolstoy'un 1871 yılında yazdığı "*İlya Muromets*" (*Илья Муромец*) adlı poemasından doğrudan alıntı yapar: "Ve reçine ve çilek/ Kokar karanlık çam ormanı." (*И смоллой и земляникой/ Пахнет темный бор*) (Tolstoy, 2012: 175). Böylelikle Leskov, Flyagin'in cesur, güçlü, Rus görenek ve geleneklerine riayet eden, inançlı ve millî karakteristiğini adeta çağdaş ressam ve şairlerin tanıklıklarına başvurarak pekiştirir.

Flyagin gemide kendisini dinleyenlere gençliğinde atları nasıl terbiye ettiğini, yiğitçe atları nasıl dize getirerek zapt ettiğini göndergelere başvurarak şöyle anlatır: "Moskova'da, manejde ele avuca sığmaz bir at vardı. O zamanlar Moskova'ya Rarey adında bir İngiliz gelmişti. Ona 'müthiş at terbiyecisi' derlerdi. Bu alçak at onu bile neredeyse yiyecekti, at Rarey'i rezil etti. Size tekrar söylüyorum, Tanrı'nın yardımıyla bu yeteneğe sahibim. İngiliz geriye çekildiğinde hemen şöyle

dedim: 'Boşuna uğraşmayın, çünkü bu atı şeytan ele geçirmiş. İngiliz bunu anlayamaz, ben ise anlarım ve yardım edeceğim'. Bu yamyamın üzerine oturdum. Gömleksiz, yalınayak, sadece şalvar ve kasketle, çıplak bedenimi ise yiğitliğinden dolayı çok saygı duyduğum ve inandığım cesur Aziz Prens Novgorod'lı Vsevolod Gabriel'den kalan bir kemer sıkıca sarıyordu. Kemerin üzerine ona ait şu söz işlenmişti: 'Onurumu hiç kimseye satmam!'" Neticede at pes eder ve Flyagin atı sakinleştirir (Leskov, 2018: 15-17).

Resim 1. İlya Muromets Prens Vladimir'in Şöleninde

Leskov'un öyküsünde yer verdiği İngiliz gerçekten yaşamış John Solomon Rarey (1827–1866) adlı ünlü bir at terbiyecisidir. Bunun yanı sıra, öyküde söylendiği üzere gerçekten de 1857 yılında Moskova'ya gelmiş ve orada at terbiyesine ilişkin geliştirdiği yöntemlerini göstermiştir. Yazarın tarihî bir kişiliğe gönderge yaparak Flyagin karakterinin özelliklerini pekiştirmek istediği söylenebilir. Yazar, sıradan bir Rus gencinin bile ünlü bir İngiliz at terbiyecisinin başaramadığını kolaylıkla yapabileceğini göstermek ister. Bu suretle, yazarın Rusları diğer milletlerle kıyaslayarak millî üstünlüklerini göstermek istediği düşünülebilir.

Yazar, Flyagin'in eşsiz at terbiyeciliği yeteneğini dinî göndergelerle de bağdaştırır. Flyagin'in saygı duyduğu Prens Vsevolod Gabriel (ö.1137) Fin-Uygur halklarına yiğitçe saldırılarıyla ünlenen tarihî bir figürdür. Eserde yazılanın aksine kemerinde değil, kılıcında 'Onurumu hiç kimseye satmam!' (Honorem meum nemini dabo) ifadesi yer alır. Yazarın bu doğrudan alıntı ile Flyagin'in dünya görüşünü yansıttığı görülür. Bununla birlikte, Leskov'un başkahraman için onur, gurur ve özgürlük olgularının hayatından bile daha değerli olduğunu vurgulamak istediği söylenebilir. Dahası Gabriel Ortodoks Kilisesi'nin aziz ilan ettiği biridir (Tolstoy, Mansurov, 2021: 65-67). Flyagin'in cesur, yiğit, güçlü, korkusuz ve üstün karakteristiği dinî ve millî değerlerle ilintilenerek gerçekçi üslup güçlendirilir.

Flyagin'in hayatı acı, keder, neşe, sevinç ve kayıplarla doludur. Çocukluğunda at üzerinde giderken şakayla kamçısını yoldan geçen yaşlı bir keşişe savurur. Yaşlı adam ölür. Esasen Flyagin bir cinayet işlemeyi tasarlamamıştır. Aynı gece istemeden öldürdüğü keşiş Flyagin'in rüyasına girer ve ona çok acılar çekeceğini, defalarca ölümle burun buruna geleceğini, fakat ölmeyeceğini söyler. Yaşlı adam, Flyagin'in merhum annesinden haber getirdiğini söyleyip çocuğa keşişlere

katılmasını tembih eder. Gerçekten de Flyagin hayatı boyunca sayısız bela ile karşılaşır, fakat hepsinden sağ çıkar. Ne var ki, keşişi birçok kez rüyasında görmesine rağmen keşişlere katılmaz.

Flyagin güçlü ve dizginlenmesi zor bir mizaca sahiptir. Bu sebeple, çiftlikte sürekli cezalandırılır. Kont'un yanında kendisine verilen cezalara katlanamayan Flyagin canına kıymak ister. Bir çingene Flyagin'in asılı olduğu halatı kesip onu kurtarır. Kimliğini almadan çingene ile kaçan Flyagin'in sonu gelmeyen maceraları ve yolculukları böylece başlar. İlk bir beyin yanında çalışır. Karısının bir subaya kaçarak terk ettiği bu adam annesiz kalan bebeğine bakıcı olarak Flyagin'i yanına alır. Flyagin bir yıl boyunca bu bebeğe çok iyi bakar. Onu besler, büyütür. Bebeği koya götürdüğü bir gün, Flyagin uyuya kalır ve rüyasında öldürdüğü keşişi görür. Yaşlı keşiş Flyagin'i şu sözlerle uyarmaya çalışır:

"Gidelim, İvan, kardeş gidelim! Daha çok acı çekeceksin ama sonra erişeceksin.' Ona rüyamda küfür ettim ve dedim ki: 'Seninle nereye gideceğim, neye erişeceğim.' Birden bulut oldu ve bana bilmediğim şeyler gösterdi: bozkır, yabancı insanlar, Yeruslan ve Kralın Oğlu Bova masallarındaki Sarazenler, tüylü şapka takıyor, oklarıyla yabancı atların üzerinde gidiyorlardı" (Leskov, 2018: 48).

Sarazen, Hristiyanların Müslümanlara taktığı Hristiyan olmayan anlamına gelen sözcüktür. "*Yeruslan*" ve "*Kralın Oğlu Bova*" ise Rus folklorunun önemli miraslarından olan geleneksel ve çok bilinen masallardır. Adı geçen bu masallarda Rus bahadırların kahramanlıkları ve yiğitlikleri ön plandadır. Bu kahramanlar aynı zamanda Hristiyanlığın koruyucuları olarak varsayılırlar (Anonim, 2020). Yazar bu masallara gönderge yaparak Rus tarihinin kahramanlıklarla dolu geçmişine, Ortodoksluğa bağlılığına ve Rus kültürünün zenginliğine dikkat çeker. Bunun yanı sıra, Leskov'un Flyagin karakterini bahsi geçen bu masallardaki Yeruslan ve Bova gibi yiğit bahadırlarla özdeşleştirdiği söylenebilir. Kumsiyat Asevovna Asevova makalesinde bu durumu şu sözlerle açıklar: "Rus binalarına meraklı olan Leskov başkahramanını Rus bahadır prototipi yaptı. Yazarın düşüncesine göre, Flyagin kaderin ona verdiği tüm zorlukları geçmeliydi, böylece günahlarından arınabilirdi" (2019: 61).

Bir gün bebeğin annesi çıkagelir. Subay sevgilisi Flyagin'e bebeği vermesi karşılığında para teklif eder. Flyagin kabul etmez, paraların üzerine tükürür ve subayı döver. Hemen sonra bey tüfeğiyle karısını ve aşğını öldürmek üzere ortaya çıkar. Flyagin o an anneye acır ve çocuğu subaya verip onlarla birlikte beyin yanından kaçır. Çarın hizmetinde çalışan bir subaya vurduğu için pişman olur. Ne var ki, kimliği olmadan onlarla yaşaması mümkün değildir. Polise teslim olmak üzere yanlarından ayrılır.

Saatlerce nereye gideceğini bilemeden dolaşan Flyagin sonunda bozkıra doğru gider ve burada Tatarlarla karşılaşır. Han Jangar'ın liderliğinde gerçekleşen ve Tatar adetlerine göre düzenlenen ilginç at ticaretine tanıklık eder. Flyagin'in fiziksel gücünü ve atlara olan ilgi ve becerisini gören Tatarlar Flyagin'i esir alır. Flyagin on yıl boyunca Tatarlarla birlikte yaşar. Leskov, bu bölümlerde Tatar adet ve göreneklerini ustalıkla aktarır. Han, Flyagin'i evlendirir. Burada dört karısı ve on çocuğu olan Flyagin, vaftiz edilmedikleri için çocuklarını kendinden saymaz. İyi derecede Tatarca öğrenir, atların bakımıyla ilgilenir ve yaşlılara yardım eder. Büyük bir hasretle memleketini özler.

Tatar obalarında çıkan yangından yararlanan Flyagin, on yıl sonra Tatar esaretinden kurtulur. Çok geçmeden bir prensin yanında at bakıcılığı yapmaya başlar. Burada üç yıl çalışır. Prens in arkadaşı ve yardımcısı olur. Atları çok seven ve bu hayvanların mizacını çok iyi bilen Flyagin için bu iş biçilmiş kaftandır.

Flyagin'in hizmet ettiği prens, Gruşka adlı bir çingene kıza âşık olur ve tüm parasını bu kız için harcar. Gruşka cazibesi sebebiyle ailesi tarafından kullanılan, Rus subaylarına ya da toprak

ağalarına sunulan bir kızdır. Çingene kız meyhanede şarkı söyleyerek güzelliğiyle zengin erkekleri hayran bırakıp ailesine para kazandırır. Flyagin meyhanede kızın içli bir şekilde şarkı söyleyişini gördüğünde çok etkilenir. Yanında bulunan prense ait tüm parayı mest olmuş bir şekilde Gruşka için meyhanede harcar ve şöyle der:

“Çok hoşuma gitmişti! Çünkü kalın, erkeksi bir tonla şöyle başladı: ‘Dee-nizz uu-lu-yoor, dee-nizz in-li-yoor’. Gerçekten de denizin uluması duyuluyordu. Sonra sesinde bir değişim oldu, yıldıza seslendi: ‘Günün altından, kıymetli habercisi, senin yanında dünyevi bir bela uğramaz bana’” (Leskov, 2018: 140).

Gruşka’nın söylediği şarkı Rus şair Denis Vasilyeviç Davidov (1784-1839)’un “Benim Küçük Yıldızım” (моя звездочка) adlı şiirinden alıntıdır. Leskov’un Davidov’a gönderme yapmasının bir tesadüf olmadığını düşünebiliriz. Öyle ki, Davidov 1812 Rusya-Fransa Anayurt Savaşı’nda Rus köylüleriyle birlikte vatanı savunan ünlü bir subay ve şairdir. Davidov savaş günlerinde köylü ya da çingene ayırt etmeksizin vatan mücadelesinde yer alan tüm yurttaşlara destek olmuş bir savaşıdır. Halkın tüm katmanları ve farklı etnik gruplarıyla bütünleşip millî bir birlik oluşturulması gerektiğini savunan vatansever şair Davidov bu konuda şöyle der: “Şunu tecrübe ederek öğrendim ki, millî mücadele sırasında yalnızca halkın dilini konuşmak yetmez, aynı zamanda onların geleneklerine ve kılık kıyafetlerine de ayak uydurmak gerekir. Ben onlara yakın olmak adına, köylü kaftanı giydim, sakal bıraktım ve şehirde genellikle takılan Aziz Anna arması yerine, halkın saygı duyduğu Aziz Nikolay arması takıp, halkın dilinden konuştum” (Poleşçuk, 2005: 26). Bu suretle, yazar bir çingene kızına Davidov’a ait dizeleri söyleterek Rus topraklarındaki birlik ve beraberliğe dikkat çekmeye çalıştığını düşünebiliriz.

Çingene ilk kez Leskov’un kullandığı bir imge değildir. Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, L. N. Tolstoy, Yevgeniy Abramoviç Baratinski ve Gavriil Romanoviç Derjavin gibi Rus edebiyatının en önemli isimleri çingene karakterlere eserlerinde yer verirler. XIX. yüzyıl Rus edebiyatında genel itibarıyla özgürlük ve tutku motifleriyle ilişkilendirilen çingeneler Rus topraklarındaki farklılığı ve çeşitliliği temsil ederler. Bahsi geçen şair ve yazarların eserlerinde çingeneler çoğunlukla dans ve müzikle ilişkilendirilir. Leskov bu suretle döneminde Rus edebiyatçıların çingene temasına eğilim geleneğini takip eder.

Prens borç batağına saplanma pahasına çingene kızı evine getirmeyi başarır. Dönemin Rus subaylarına özgü ‘öteki’ne yönelik bir merak ve tutkuyla genç kıza Rus şair Vladimir Grigoryeviç Benediktov’un “Kara Gözlü Genç Kıza” (Черноокой деве) şiirinden şu alıntıyı yaparak sevgi gösterir: “Tüm aşkın ateşini, alevli ruhumun tüm hasretini bilseydin keşke.” (Если б знала ты весь огонь любви, всю тоску души моей пламенной) (Leskov, 2018: 131).

Ne var ki, prensin aşkının ömrü kısadır. Yazarın “iyi kalpli ama tutarsız” olarak nitelendirdiği genç prens hevesi geçtiğinde çingene kızdan sıkılır. Evden uzaklaşmaya başlar. Şehre gidip yeni işler kurmaya başlar. Zavallı Gruşka ise prense âşık olmuştur ve acı çeker. Prens kumaş fabrikası işi kurar ve bu işten iyi para kazanır. Dahası hızla çevresini de genişleten prens, dernek başkanının kızıyla düğün hazırlıkları yapar. Gruşka ise hamiledir. Prens, Gruşka’yı hemen evden uzaklaştırır. Zira çingene kızın kendisine ayak bağı olmasını istemez. Tüm bunlara esefle tanıklık eden Flyagin çingene kızın durumuna çok üzülür. Ona yardım etmek ister ama elinden bir şey gelmez. Flyagin her yerde Gruşka’yı arar: “Gruşka bu zalimi çingenelere özgü bir tutkuyla sevmiştir” (Leskov, 2018: 140). Flyagin, Gruşka’nın bu evliliğe tahammül edemeyeceğini çok iyi bilir. Prens Gruşka’dan kurtulmak için ormanda onu öldürmüş olabileceğinden şüphelenerek genç kızı aramaya koyulur.

Prens düğünü başladığında Flyagin ormana yol alır. Hüzünlü bir şekilde kız kardeşi gibi sevdiği Gruşka’yı arar. Flyagin duygularını şöyle ifade eder: “Öyle hüzünlü, öyle sıkıntılıydım ki, esirken bile böyle hissetmemiştim. Görünmeyen bir güçle konuşmaya başladım. Masalda

erkek kardeşinin seslendiği Alyonuşka gibi, acıklı bir sesle çağırıyordum benim kimsesiz Gruşka'mı" (Leskov, 2018: 141).

Leskov burada Rus halk masalı "Kız Kardeş Alyonuşka ve Erkek Kardeş İvanuşka" (*Сестрица Алёнушка и братец Иванушка*)'ya gönderge yapar. Masalda büyülü bir su içip keçiye dönüşen İvan, bir cadı tarafından suya atılan ablasını arar. İvan suyun başında çaresizce ablasına seslenir. Ablası suyun dibinden kardeşine cevap verir (Anonim, 1978: 1-17). İyilik ve kötülük temasının hâkim olduğu bu masala gönderge yapan yazar, bu suretle okuyucudan Rus masallarını bilmesini bekler. Bunun yanı sıra, Flyagin'in Gruşka'ya beslediği duyguların saflığının, temizliğinin ve samimiyetinin altını bahsi geçen masal kahramanlarıyla analogi kurarak sağlar. Dahası kadim Rus masallarından alıntı yaparak Leskov'un yine millî değerleri ön plana çıkarmaya gayret ettiği söylenebilir.

İlginçtir ki, hemen sonra gizemli bir şekilde Gruşka ortaya çıkar. Gruşka çok acı çekmektedir. Prensin başka bir kadınla evlenmesine katlanamaz. En yakını olarak saydığı ve sevdiği Flyagin'den kendisini öldürmesini ister. Flyagin üzüntü ve şaşkınlıktan titrer. Ne yapacağını bilemeden birden kızı tutar ve uçurumdan aşağıya doğru iter. Gruşka sulara gömülür.

Flyagin peşinde Gruşka'nın ruhuyla yeniden yollara düşer. Birden yaşlı bir çiftle karşılaşır. Bu çift oğullarının askere alınacağını ve paraları olmadığı için yerine adam tutamadıklarını anlatır. Flyagin para almadan askere gitmeye gönüllü olur. Pyotr Serdyukov adını alır. Böylece yeni bir yolculuk başlar. Flyagin on beş yıldan fazla Kafkasya'da askerlik yapar. Kahramanca ve yiğitçe savaşması neticesinde subay olur ve Georgiy nişanıyla ödüllendirilir. Peterburg'a memuriyet hizmetine gönderilir. Flyagin burada masa başı işinden sıkılır ve çok geçmeden ayrılır. Panayırda oyunculara katılır ve bir süre oyunculuk yapar. Oyuncular arasından biri küçük bir kızı taciz edince Flyagin ona gereken cezayı verir. En sonunda Flyagin manastıra gitmeye ve keşişlere katılmaya karar verir.

Manastırda Flyagin'e, Tanrı'yı işiten anlamına gelen İzmail (İsmail) adını verirler. Flyagin doğduğundan beri kaderinde yazılı olan son durağı manastırda şeytanla mücadele eder. Leskov bu bölümlerde İncil'den alıntılar yaparak dinî görüşlerini destekler. Söz gelimi, Flyagin manastırda şeytanın kendisini nasıl baştan çıkarmaya çalıştığını şöyle anlatır: "Nasıl baştan çıkarmamış? Elbette çıkarır. Elçi Pavlus bile ondan kaçamamış ve ona bedende şeytan verdiğini yazmıştır. Günahkâr ve zayıf biri olan ben onun eziyetlerinden kurtulamam" (Leskov, 2018: 149).

İncil'de *Pavlus'tan Korintliler'e II. Mektup* bölümünden yapılan bu alıntının aslı şöyledir: "Aldığım vahiylerin üstünlüğüyle gururlanmayayım diye bana bedende bir diken, beni yumruklamak için Şeytan'ın bir meleği verildi, gururlanmayayım diye" (12: 7) (Kutsal Kitap, 2018: 1244). Yazarın bu alıntıyla günah işlemenin insana özgü olduğunu vurgulamak istediğini düşünebiliriz. Zira iyi kalpli, yardımsever ve vatansever Flyagin bile hakikati aradığı hayat yolunda birçok hata yapar ve günah işler. Gezgini gerçeğe ancak kusur ve yanlışlarla ulaşabileceğini gösterir.

Flyagin'in yolculuğu sona ermez. At terbiyecisi, çocuk bakıcısı, şifacı, baba, esir, asker, memur ve oyuncu sıfatlarıyla çeşitli isimler alarak hayatını sürdüren Flyagin hakikat arayışını sürdürür. Gezgini kutsal topraklarda gezinerek bildiklerini anlatmaya ve hayatı deneyimlemeye devam eder.

SONUÇ

Edebiyatta metinlerarasılık bir metnin içerisinde başka metinlere, eserlere, yazarlara ya da kültürel sembollere yapılan atıfları, alıntıları veya göndermeleri ifade eder. Bu göndermeler yazarın metnini zenginleştirir ve kapsamını genişletir. Bu bağlamda metinlerarasılık edebî

metnin bir diyalog halinde olduğu diğer metinlerle ve yazarlarla geniş bir iletişim ağı oluşturmaya imkân tanır.

Edebiyatta sıklıkla yararlanılan bir yöntem olan metinlerarasılık, yazarların kendi eserlerine başka metinlerden göndermeler yaparak okurlarına daha geniş bir anlam ve derinlik sunmasını sağlar. Rus edebiyatının önde gelen isimlerinden Leskov da eserlerinde farklı metinlere başvuran yazarlar arasındadır. Leskov'un 1873 yılına ait *Büyük Gezgin* öyküsü metninde barındırdığı gönderge ve alıntılar itibarıyla metinlerarası okumaya elverişli bir eserdir.

Sonuçta Leskov'un özellikle dinî ve millî olgulara yönelik metinlere başvurduğu anlaşılır. İnancı bir yazar olan Leskov, Rus millî bilincini uyandırma gayesiyle kadim Rus halk destanlarındaki ünlü kahramanları ve tarihî-dinî figürleri eserine taşır. Yazar başkahraman Flyagin'in karakteristiğini halk destanlarındaki bahadırların ya da Hristiyanlığın ve vatanın koruyucuları olarak kabul gören azizlerin cesur, gözü pek, güçlü, vatansever ve inancı özelliklerini ön plana çıkararak oluşturur. Leskov'un Flyagin karakterini ünlü halk kahramanlarına ve azizlere dayandırması öyküdeki gerçekçi üslubu güçlendirir. Başka bir deyişle, Leskov'un karakterini dayandırdığı temel kaynak metinlerin okuyucuyu gerçekçilik bakımından daha iyi ikna ettiği söylenebilir. Leskov, döneminde hızla gelişen nihilizm ve ateizmin karşısında durur ve Rus halkının unutulmaya yüz tutan eserlerine, millî ve manevi değerlerine dikkat çekerek farkındalık oluşturmaya çalışır.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2004). *Parçacılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Aktulum, K. (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktulum, K. (2014). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Alfaro, M. J. (1996). Intertextuality: Origins and Development of the Concept, *Atlantis*, 18(½), 2268-285.
- Amfiteatrov, A. V. (2003). *Sobraniye soçineniy v 10 tomah. Vlastiteli dum literaturniye portreti i vpeçatleniya*. Moskova: NPK İntelvak.
- Anonim (1978). *Sestritsa Alyonuşka i bratets İvanuşka*. Vladivostok: Dalnevostoçnoye knijnoye izdatelstvo.
- Anonim (2020). *Vova koroleviç i drugiy zabıtiye russkiye skazki*. Ryazan: Zyorna.
- Asevovna, K. A. (2019). Put strannika v povesti N. S. Leskova Oçarovanniy strannik. *Problemi gumanitarnogo obrazovaniya v aspekte novih nauçnih paradigim*, 60-62.
- Astahova, A. M. (1958). *İlya Muromets*. Moskova-Leningrad: İzdatelstvo akademii nauk SSSR.
- Bahtin, M. M. (2003). Problema formı, soderjaniya i materiala v slovesnom hudojestvennom tvorçestve, *Sobraniye soçineniy v 7 tomah. Tom 1 Filosojskaya estetika 1920-h godov* içinde (ss. 265-365) Moskova: Russkoye slovo.
- Bahtin, M. M. (2015). *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*. (Çeviren, Soydemir, C.) İstanbul: Metis Eleştiri.
- Bulut, F. (2018). 'Metinlerarasılık' Kavramının Kuramsal Çerçevesi. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 2(1), 1-19.
- Dıhanova, B. (1980). *"Zapeçatleniy angel" i "Oçarovanniy strannik" N. S. Leskova*. Moskova: Hudojectvennaya literatura.

- Dronova, Ye. M. (2004). İntertekstualnost i allyuziya: problema sootnoşeniya. *Yazık, kommunikatsiya i sotsialnaya sreda*, 92-96.
- Gorki, A. M. (1953). N. S. Leskov, M. Gorki, *Sobraniye soçineniy v tridsati tomah, tom 24 içinde* (ss.228-237) Moskova: Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). (2018). İstanbul: Yeni Yaşam yayınları.
- Leskov, N. S. (2018). *Oçarovannıy strannik*. Moskova: Rugram.
- Makaşın, S. A. (1984). *Jizn Nikolaya Leskova*. Moskova: Hudojestvennaya literatura.
- Poleşçuk, L. Z. (2005). *İstoriya russkoy literaturı. Çast 1*. Vladivostok: Dalnevostoçny gosudarsvenny universitet.
- Rıfat, M (2011). *Metnin Sesi*. (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sakallı, C. (2016). *Günümüz Edebiyat ve Eleştiri Kuramları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şenöz Ayata, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Temur, F. (2021). Metinlerarasılık Bağlamında Andrey Bely'ın Petersburg Romanının İncelenmesi, (Editör) Oktay, A., *Sembollerden Romana içinde* (ss. 83-104) Ankara: İksad.
- Todorov, T. (1995). *Yazın Kuramı, Rus Biçimcilerinin Metinleri*. (Çeviren, Rıfat M., Rıfat S.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tolstoy, A. K. (2012). *Divnyı son (stihotvoreniya, balladı, poemı)*. Moskova: Neksmidia.
- Tolstoy, L. N. (1958). *Ob iskusstve i literature. T 2*. (Editör) Lomunov, K. N., Moskova: Sovetskiy pisatel.
- Tolstoy, M. V., Mansurov, S. P. (2021). *İstoriya russkoy tserkvi*. Moskova: Yurayt.
- [whttps://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=30719](https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=30719), *Tolkoviy slovar Ojegova*. Erişim tarihi: 21.03.2023.
- Zengin, M (2016). An Introduction To Intertextuality as A Literary Theory: Definitions, Axioms and The Originators, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 299-326.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(5): 641-662.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1224](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1224)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Türk Sendikalarının 1978 Ekonomik Krizi Karşısındaki Tutumları

Doç. Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM, Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Gümüşhane, e-posta: hkalkisim@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1332-6168>

Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN, Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Gümüşhane, e-posta: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3476-8865>

Arş. Gör. Dr. Ahmet Cemil SOYLU, Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Gümüşhane, e-posta: a.cemilsoylu@gumushane.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2130-4447>

Öz

Dünyada 1978 krizi ekonomik konular başta olmak üzere siyasal ve kültürel konularda da krizlere neden olmuştur. Türkiye’de de hissedilen bu krizin etkileri, dünyada yaşanmakta olan kapitalizmin krizi veya bunalımı nedenlerine bağlı olarak bazı ekonomik ve sosyal neticeler ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, Türkiye’deki belli başlı sendikalar da bu krizlerin tanımlanmasına ve ortadan kaldırılmasına dönük çözüm önerileri sunulmasında belirleyici olmuşlardır. Nitekim neo-liberal politikaların hakimiyeti, toplumda dayanışma eksikliği ve sendikaların gücünün azalmasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sendikalar yeniden yapılanmaya başlarken, krizlere de çözüm önerecek hareketlere girişmişlerdir. Türkiye’de de 1978 krizinin birçok toplumsal ve ekonomik nedenleri ortaya çıkmıştır. Sendikal düzeyde bu sorunlarla baş edebilmek her şeyden önce söz konusu ülkenin toplumsal örgütlenme kültürü ve demokrasisi ile bağlantılıdır. Bu çalışmada, Türkiye’de sözü edilen dönemlerde sendikaların krize verdiği tepkiler ve bunun aşılması için sunduğu çözüm önerilerinin konu edinilmesi amaçlanmaktadır. Diğer taraftan bu çalışmanın yönteminde, literatür incelenmesi ve doküman analizi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Sendika, 1978 Ekonomik Krizi, Türk Sendikacılığı.

Makale Gönderme Tarihi: 04.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 13.05.2023

Önerilen Atıf:

Kalkışım, H. M., Doğan, K. C. ve Soylu, A. C. (2023). Türk Sendikalarının 1978 Ekonomik Krizi Karşısındaki Tutumları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 641-662.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(5): 641-662. DOI:10.26677/TR1010.2023.1224

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Attitudes of Turkish Trade Unions to the Economic Crisis of 1978

Associate Prof. Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM, Gümüşhane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gümüşhane, e-mail: hkalkisim@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1332-6168>

Associate Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN, Gümüşhane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gümüşhane, e-mail: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3476-8865>

Dr. Ahmet Cemil SOYLU, Gümüşhane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gümüşhane, e-mail: a.cemilsoylu@gumushane.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2130-4447>

Abstract

The 1978 crisis in the world caused crises in political and cultural issues, especially in economic issues. The effects of this crisis, which was also felt in Turkey, revealed some economic and social consequences depending on the causes of the crisis or depression of capitalism in the world. During this period, major trade unions in Turkey were also decisive in defining these crises and presenting solutions for their elimination. As a matter of fact, the dominance of neo-liberal policies has led to the lack of solidarity in the society and the weakening of the power of the unions. In such an environment, while the unions started to restructure in Turkey as well as in the world, they started to take actions to offer solutions to the crises. Many social and economic causes of the 1978 crisis emerged in Turkey. Being able to deal with these problems at the union level is primarily related to the social organization culture and democracy of the country in question. In this study, it is aimed to discuss the reactions of the unions to the crisis in the mentioned periods in Turkey and the solution proposals they offer to overcome it. On the other hand, in the method of this study, literature review and document analysis were applied.

Keywords: Economic Crisis, Trade Union, 1978 Economic Crisis, Turkish Syndicalism.

Received: 04.03.2023

Accepted: 13.05.2023

Suggested Citation:

Kalkışım, H. M., Doğan, K. C. and Soylu, A. C. (2023). Attitudes of Turkish Trade Unions to the Economic Crisis of 1978, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 641-662.

GİRİŞ

Endüstri toplumuna geçişle birlikte toplumların hayatında yer edinmeye başlayan çağdaş anlamda sendika ve sendikacılık, günümüzde demokrasiler için vazgeçilmez birer meslek kuruluşları olarak önemli görevler icra etmektedirler. Sağlıklı demokrasilerin vazgeçilmezi olan tepki mekanizmasının sendikalar eliyle önemli oranda işletildiği gözlenebilmektedir. Sendikaların, sivil toplumun önemli bir kesiminin tepkilerini ortaya koyarken hukukun içinde kaldıkça meşruluk kazanacak olan eylemleri, maalesef çoğu zaman hukukun dışına da çıkabilmektedir. Hatta birtakım sendikal anlayışın hukuk dışılığı bir marifet gibi algılayıp dairesini koruyan sendikaları tabiri uygunsa ihanetle suçlaması Türk sendikacılık tarihinde oldukça çok görülen bir durumdur.

Endüstri toplumuna geçişte geç kalan Türkiye, endüstri toplumuna ait bir kültür olan sendikacılık konusunda da onu benimseme, içselleştirme noktasında zorluklar yaşamaktadır. Buna ilaveten Türkiye'nin her alandaki gelişmesini etkileyen demokrasimizin utanç karalarının, sendikal kültürün de tam olarak yerleşmemesinde etkili olduğu söylenebilir.

Burada şu nokta da ifade edilmelidir ki, özellikle küreselleşme, dünyanın tek kutuplu bir hale dönüşmesi, emek yoğun sanayiden teknoloji yoğun sanayiye geçiş gibi etmenler sendikaları adeta bir kriz içine sokmuştur. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sendikalaşma oranları hızla azalmakta, mevcut sendikaların önemli bir kısmı da asli işlevi olan tepki koyma ve sivil inisiyatife tercüman olma gibi özelliklerini kaybetmektedirler.

Bu çalışmanın amacı, dünyada 1978 yılında meydana gelen krizin yol açtığı etkilerin Türkiye'de belirli başlı sivil toplum örgütleri olan sendikaların buna nasıl baktıkları ve bunu aşmak için ne gibi öneriler getirdiğinin ortaya konulmasıdır. Çalışmanın yöntemi ise literatür incelenmesi ve doküman analizine dayanmaktadır. Bu yöntemin tercih edilmesindeki neden ise nitel çerçevede sendikaların bu konudaki faaliyetlerine dair daha önce gerçekleştirilen bazı akademik araştırmaların derlenmesi ve sendikaların kendi rapor, dergi, broşür vb. yayınların incelenmek istenmesidir.

Bu bağlamda, çalışmada birinci bölümde öncelikli olarak kriz, ekonomik kriz kavramları ele alınmış ve kriz türlerine değinilmiştir. İkinci bölümde, Türkiye'de kriz ve sendikacılık konusu genel olarak ve tarihsel süreç içerisinde ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise ele alınan TÜRK-İŞ, DİSK ve TİSK'in 1978 krizine bakışlarının ve önerilerinin ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

KRİZ

Tanım

Çeşitli bilim dallarında çok yaygın olarak kullanılan kavramların başında gelen kriz kelimesinin kökeni Yunanca "krisis" sözcüğüne dayanmakta olup, karar vermek anlamına gelmektedir (Kuran, 2006: 3). Bu anlamıyla kriz yeni bir durumu ve yeni bir karar anını ifade etmekte ve yeni başlangıçlar döneminin geçiş sancılarını barındırmaktadır. Yeni duruma geçişin sancıları ise kriz anını yansıtmaktadır (Kayarkaya, 2006: 1).

Gelişme, büyük sıkıntı, bunalım, aniden ortaya çıkan bunalım gibi kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılan kriz, sosyal bilimlerde alanında "depresyon" ve "bunalım" kelimeleri ile ifade edilmektedir (Atatoprak, 2007: 1).

Ekonomik Kriz Kavramı

İktisat terminolojisinde kriz, konjonktürdeki yön değiştirmeyi ifade eder. Yani genişleme ve sürekli ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım evresine geçiş söz konusudur (Yılmaz vd., 2005: 78). Bu çerçevede ekonomik kriz kavramı, ekonominin işleyiş sürecinde mal ve hizmetlerde arz ve talep dengesinin bozulması, ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopması ve bu gelişmelerin mikro düzeyde firmaları, makro düzeyde ise ülke ekonomisini, önemli düzeyde sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması (Aktan, 2009; Eğilmez, 2008: 48) şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle ekonomik kriz, serbest piyasa ekonomisinin, kendi kuralları içerisinde kendi işleyişini devam ettiremeyecek hale gelmesidir (Seyfioğlu, 2009; Kayarkaya, 2006: 2). Bu bakımdan, serbest piyasa ekonomisinin dinamosu olan kapitalizm, sonsuz birikim rejimi ile belirli kriz dönemlerinde olumsuz sonuçlara neden olur (Amin, 2010: 262).

Ekonomik istikrarda ortaya çıkan bozulma, beklenilmeyen bir duruma veya düz çizgi şeklinde gelişen bir sürecin kesintiye uğramasına neden olur (Aslan vd., 2009). Tarihsel süreç içinde ilk başta üretimde düşüşler ve buna bağlı olarak refah seviyesinde azalmalar şeklinde ortaya çıkan krizlere zaman içinde tüketime dayalı krizler de eklenmiştir (Atatoprak 2007: 1). Krizler bir konjonktür dönemindeki arzın talepten fazla olduğu böylece durgunluğun ve üretimde azalmanın yaşandığı konjonktürel kriz niteliğinde olabileceği gibi, birikimin normal oluşumunu engelleyen problemlerin mevcudiyetini ifade eden yapısal kriz şeklinde de olabilir (Kayarkaya, 2006: 2; Robinson, 2018: 79). Buna ilaveten ekonomik krizlerin nedeni bazen ekonominin dışındaki gelişmeler de olabilir. Örneğin deprem, yangın ve sel gibi doğal afetler ekonomik krizin nedeni olabilir (Aktan, 2004; Kayarkaya, 2006: 3).

Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir.

Reel Ekonomik Krizler

Reel ekonomik krizler, mal veya hizmet ya da işgücü piyasalarındaki üretimde veya istihdamda ciddi daralmaların yaşanması durumudur (Aydın, 2003: 4). Krizle birlikte ekonomide durgunluk veya işsizlik görülür. Eğer fiyatlar genel düzeyi sürekli artarsa, enflasyon krizi ile de karşılaşılabilir (Kınaytürk, 2006: 14-15).

Finansal Ekonomik Krizler

Finansal piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmalara bağlı olarak piyasaların kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirememesi, finansal kriz olarak kabul edilmektedir (Kayarkaya, 2006: 6). Finansal kriz, bir bankacılık krizini ve hatta para birimi krizini içeren daha sistematik ve kapsamlı bir krizdir. Bankaların ödeme gücü yaşaması, ekonomik alanda belirsizliğin artması ve borsalarda yaşanan krizler ile kendini gösteren bozulma ve finansal çöküntü, sistemli bir şekilde derinleşerek, ekonomik yapı üzerinde derin ve olumsuz etkilere neden olmaktadır (Mancı, 2006: 118-119).

Bir ekonomide finansal krizin çıkacağına dair beklentileri besleyen bu göstergelerin dışında, krizin boyutları hakkında bilgi veren temel göstergeler de bulunmaktadır. Döviz kurlarındaki büyük dalgalanmalar, gecelik faiz oranlarındaki aşırı artışlar ve döviz rezervlerindeki önemli

düşüşler bu göstergelerin başlıca göstergeleridir. Finansal kriz, mali kriz, para krizi ve bankacılık krizi olarak üç ana başlık altında incelenebilir. Bu krizler genellikle birbirini takip ettiğinden aralarında net bir ayırım yapılamayacağı genel kanı olarak ifade edilmektedir (Kayarkaya, 2006: 7; Yay, 2007).

TÜRKİYE'DE KRİZ ve SENDİKACILIK

Genel Olarak

"1978 ve 1979 yılları uluslararası ekonomik ilişkilerimiz açısından kriz dönemi denebilecek kadar büyük sıkıntıların yaşandığı dönemdir. Öyle ki, yaşanan sıkıntılar çeşitli iç ve dış etmenlerin etkisiyle 1974 yılının başından itibaren giderek artarak 1978 yılında itibaren kriz boyutlarına ulaşmıştır. Öyle ki Türkiye vadesi gelen dış borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve o yılların ünlü tümcesiyle 70 cent'e muhtaç olmuştur" (Parasız, 1998: 176).

Bakıldığında 1970'lerin ikinci yarısında dış ödeme güçlükleri ve döviz darboğazı şeklinde kendini gösteren ekonomik bunalımın birçok nedeni vardır. Bunlardan önemli görülenler aşağıda ifade edilmiştir: Öncelikli olarak bunalıma girilmesinde takip edilen sanayileşme politikası etkili olmuştur. Çünkü takip edilen ithal ikameci sanayileşme politikası ekonominin henüz ihtiyacı olan ara ve yatırım mallarını üretecek aşamaya gelmemesinden dolayı dövize olan bağımlılığı artırmış ve ülkenin bir döviz darboğazıyla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Buna ilaveten uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası ihracatı özendirici değil caydırıcı bir rol oynuyordu. Bu ise ekonomide döviz talebini artırırken ithal kapasitesinin genişlemesi dış kredi imkanlarına bağlı kalıyordu (Şahin, 2007: 182-183).

Türkiye'de sendikalar ne örgütsel ne de ideolojik olarak birleşmiş bir kurumsallaşma oluşturabilmiş değillerdir. Az sayıda üyeyi paylaşma mücadelesi de aralarında eksik olmamıştır. Bu bölünmelerin Türkiye'de sendikacılığı hem toplu pazarlık gücü hem de siyasi etkinlik açısından zayıflattığı açıktır (Tartanoğlu, 2007: 63). Bu bağlamda, Türk sendikacılığının kendi iç bünyesinde de krizlere karşı savunmasız olduğu görülmektedir. Bu durum ise sendikaların haklarını korumaya çalıştığı taraflar veya üyeler açısından dezavantaj meydana getirmektedir.

1940'lı 50'li yıllarda doğduğunu, 60'lı 70'li yıllarda kurumsallaştığını ve 80'li yıllarla birlikte inişli dönemler yaşadığını söyleyebileceğimiz sendikaların geleceği noktasında var olacak krizler konusunda ciddi endişeler bulunmaktadır. Türkiye sendikal hareketinin 1970'li yıllarda sergilediği politikleşme düzeyi, himayeci sendikacılık geleneğinde kırılmalar yaratmıştır. 12 Eylül Askeri Müdahalesi sendikacılık hareketini baltalamıştır. Ancak köklü değişikliklerle 12 Eylül sonrasında yeniden yapılanan endüstri ilişkileri sistemi, aslında bir anlamda kurum olarak sendikaları dışlamıştır. Son yıllarda yaygınlaşan sosyal diyalog zemini sermayenin kar ve rekabet önceliği karşısında sendikalar için yeterli olamamıştır (Bal, 2007: 77).

AB'ye tam üyelik sürecinden geçen Türkiye'de sendikacılık büyük ölçüde yasalarla şekillenmekte, örgütlenme bilincine ve hareket yaratma yeteneğine sahip olmayan işçiler, sendikalaşmayı beklemek gibi bir alışkanlık geliştirmektedir. Diğer bir deyişle, işçiler ve sendikaları, çalışma hayatını ve sosyo-ekonomik düzeni şekillendirecek eylemlerde bulunmaktan kaçınmakta, devletin çizdiği çerçevede kendilerine biçilen rolleri yerine getirmenin ötesine geçememektedirler (Tartanoğlu, 2007: 72-73). Nitekim sendikal örgütlenme ve işlevsel süreç açısından Türk sendikacılığının toplumdaki farklı aktörlerin katılımı ile oluşturulacak müzakereci ve diyalogu esas alan bir çatı ile bütünleştirilmesi gerekmektedir. Yine toplumda demokrasinin ilerlemesi açısından da sendikaların etkin ve verimli düzeyde çalışmasını sağlayacak kamu politikaları oluşturulmalıdır.

Tarihsel Süreç

Batı ülkeleriyle kıyaslandığında ülkemizde sendikacılığın ve toplu pazarlık sisteminin uzun bir geçmişinin bulunmadığı (Biçerli, 1992: 94) ve endüstrileşmiş diğer ülkelerde olduğu gibi kanlı olaylarla gerçekleşmediği görülmektedir (Gerşil ve Aracı, 2006: 3). Bu durumun temel nedenlerinin başında Avrupa ülkelerinin sanayileşme sürecini hızlı bir şekilde yaşarken, Osmanlı İmparatorluğu'nun bırakınız sanayileşmeyi çöküş sürecine çoktan girmiş olmasıdır.

Modern anlamda Osmanlı toplumunda ilk işçi hareketleri, ülkeye yeni giren Batı teknolojisi ve makinelerle bir tepki olarak ortaya çıkmış ve makinelerin tahrip edilmesi ile eyleme dönüşmüştür. 1839'da Slevne'de makinelere karşı isyan çıkaran kadın işçileri, 1851'de ise Samakof'da kadın tekstil işçilerinin benzer girişimlerde bulunmuştur (Bal, 2007: 53).

Osmanlı Devleti'nde gelişen işçi hareketleri, özellikle II. Meşrutiyet öncesinde örgütsüz olarak ortaya çıkmıştır. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte işçi eylemleri bir önceki döneme göre daha örgütlü ve niceliksel olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, grevlerin çoğu ücretleri artırmayı ve çalışma saatlerini azaltmayı amaçlasa da genellikle şiddetle bastırılmıştır. Bu bakımdan en genel hatlarıyla İmparatorluğun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki ve fikri koşullar nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'nda işçilerin örgütlenmesi için gerekli ortam yaratılmıştır. Türkiye'de sendikalar, II. Meşrutiyet'e kadar ortaya çıkmaları engelledikleri için 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında meydana getirilmişlerdir (Bal, 2007: 53). Bu bakımdan, Osmanlı'da hukuk devletine geçiş süreci ve toplumda muhalefet kültürünün belirmesiyle beraber sendika girişimleri de hızlanmıştır.

"II. Meşrutiyet'e kadar gelişen işçi hareketlerinde şu özellikler gözlenir: Yerli ve yabancı sermayenin yokluğunda işçi hareketleri daha çok yabancı sermayeli işyerlerinde kısmen de devlet işyerlerinde yoğunlaşmıştır. Müslüman-Türk unsurların yanı sıra azınlık işçileri de bünyesinde barındıran Osmanlı işçi sınıfının bu kozmopolit yapısı, yabancılar tarafından sömürülmüş ve işçi hareketleri bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Genel olarak, yirminci yüzyılın başına kadar işçi hareketleri kendiliğinden ve ekonomik nedenlerle örgütsüz gelişmiştir" (Acar, 2007: 42).

Cumhuriyet öncesi sendikalaşmaya bakıldığında, işçi sınıfında sınıf bilincinin yeterince oluşmadığı, devletin yasaklayıcı hükümler uyguladığı ve olumsuz bir tavır aldığı, işçi örgütlerinin sendikalarla hiçbir ilişkisinin olmadığı söylenebilir. Birbirlerine karşı bir üst örgüt çatısı altında örgütlenme girişimi olmamış ve önceden örgütlenmeden greve gitmişlerdir (Bal, 2007: 55).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de tek parti dönemi başlamıştır. Gerek tek parti yönetiminin baskıcı uygulamaları, gerek Takrir-i Sükun Kanunu gibi sert tedbirler, gerekse İstiklal Mahkemeleri'nin tutumları, sisteme ve uygulamalarına yönelik en ufak bir eleştiri, eylemlerin en ağır şekilde cezalandırılmasına ve işçi hareketlerinin etkin bir konum kazanmamasına neden olmuştur (Acar, 2007: 46). Nitekim daha ileri bir demokratik sendikacılık girişimleri için biraz daha beklemek gerekmiştir.

Nitekim Türkiye'de sendikacılık, 1938 tarihli ve 3512 sayılı Dernekler Kanunu'nda yer alan "sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz" şeklindeki ibaresinin metinden çıkarıldığı 5 Haziran 1946 tarihli 4919 sayılı değişikliklerle kanunlaşmıştır. Sendika hareketinin yasallaşmasını takip eden aylarda sendikalar kurulsaydı da ilk kurulan sendikaların büyük çoğunluğunun başında Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi sosyalizmi benimseyen partilerin olması, dönemin hükümetini şüphelendirdi; sendikacılığın daha baştan "ideolojik bir boyut" kazanacağından endişe edilen bu sendikalar, 17 Aralık 1946'da sıkıyönetim kararıyla kapatıldı. Daha sonrasında, sendikaların kuruluş esaslarını ve faaliyet alanlarını belirleyen 5018

sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanunu kabul edilmiştir (Mahiroğulları, 2001: 162).

Sendikalar açısından birçok demokratik ilke yasaya dahil edilmiş ve gönüllü sendikacılığın altyapısı oluşturulmuştur. Bu yıllardan itibaren yasal düzenlemeler çalışma hayatını derinden etkilemeye başlamış ve taraflar yasaların değiştirilmesi yönündeki mücadelelerini yoğunlaştırmışlardır (Bal, 2007: 60).

1950-1960 döneminde uygulanan ekonomik politikalar sonucu da yabancı sermaye gelişti hızlanmış, tarımsal üretim artmış, ticaret kesimi kredi bollaşmış, kentlerde küçük ve orta boy işletme sayısı artmıştır (Peker vd., 1997: 3). Bu durum ise sendikaların güçlenmesinde bir ilerlemeci faktör olmuştur.

1952-1960 yılları arasında Türk sendikal hareketi DP hükümetleri tarafından sıkı bir şekilde kontrol ediliyordu. Sendikal hareket sadece mevcut durumunu korumak, hayatta kalmak için mücadele etti; daha fazla hak alamadı (Acar, 2007: 52).

Bu dönemde Türkiye sendikacılığının siyasal özelliklerini derin bir biçimde etkileyen bir başka gelişme daha ortaya çıkmıştır. Türkiye sendikacılık hayatında Amerikan etkisi kendisini göstermiştir (Bal, 2007: 63). Bu dönem, Türkiye’de sadece sendikacılık sektöründe değil, topyekün alanlarda Amerikan demokrasisinin ve kültürünün yerleştiği bir aşama olarak okunmalıdır. Ki bu etki, günümüze kadar belirli iniş-çıkışlarla devam etmektedir.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’nden sonra sendikacılığın gelişmesinin önündeki bazı önemli engeller kalkmış, işçi haklarına ilişkin fikirlerin özgürce savunulduğu ve tartışıldığı bir dönem yaşanmıştır. 1963 yılında çıkarılan iki önemli yasa; 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile Türk işçilerine ilk kez grevli toplu iş sözleşmesi yapma hakkı veren 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu sendikal harekete yeni bir yön vermiştir (Mahiroğulları, 2001: 168). Bu dönemde çalışma hayatında olumlu adımlar atılmasının bir diğer nedeni de 1961 Anayasası’dır (Tartanoğlu, 2007: 53). Çalışanlara anayasada sendika kurma ve üye olma hakkı verilmiş, toplu sözleşme ve grev hakları anayasa ile güvence altına alınmıştır. 1963 kanunları ülkemizde sendikacılığın kısa sürede güçlenmesi ve gelişmesi için özel hükümler getirerek sendikacılığın gelişmesine yol açmıştır. Yine bu dönemde kamu görevlilerinin çok sınırlı bir alanda örgütlenmesine izin veren özel bir kanun çıkarılmıştır (Bal, 2007: 67). Görüldüğü üzere 1960’lı yıllardan sonra ekonomi ve siyasi iklimdeki dönüşümler, Türkiye’de sendikacılığın olumlu olarak yeşermesinde de büyük düzeyde etki etmiştir.

“1961-1980 döneminde sendikalar ağırlıklı olarak yeni hak ve menfaatler elde etmek için toplu iş sözleşmelerini kullanmışlardır. Bu dönemde milli gelir de artmış, sendikalaşma açısından büyük önem taşıyan kamu işletmeleri kurulmuştur. Ayrıca özel sektör hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Birçok işçinin bir arada çalıştığı büyük işletmelerin kurulması, emek bilincinin hızla gelişmesine ve sendikalarda örgütlenme ihtiyacına katkıda bulunmuştur (Tartanoğlu, 2007: 53). Dönemin önemli gelişmelerinden biri, 1961 yılında sendikacıların bir işçi eylemi olarak başlattığı parti hareketi sonucunda Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) kurulmasıdır” (Tartanoğlu, 2007: 54).

1960 dönemi sendikacılık hareketinin en önemli özelliklerinden bir diğeri de birçok sosyal hakkın devlet tarafından verilmiş olmasıdır. Türk toplum ve devlet geleneğinde adeta yerleşmiş bir ilke olan "haklar alınmaz, devlet tarafından verilir" ilkesi kendisini bir kez daha göstermiş ve uzun yıllar süren mücadeleler sonucu elde edilemeyen haklar yeniden gündeme gelmeye başlamıştır (Acar, 2007: 53).

1970’li yıllarda yaşananlar ile sendikalar arası rekabet yoğun bir şekilde görülmüştür. Başta Türk-İş ile DİSK arasında görülen kimi mesleki, kimi ideolojik çatışmalar bu dönemde sendikal

kutuplaşmalara neden olmuş; sosyal kesimler arasında gerilimler artmaya başlamıştır. DİSK de bu dönemde yoğun bir şekilde faaliyette bulunan sendikalarından biri olmuştur. DİSK'in bu dönemdeki etkinliğinin önemli bir nedeni, daha çok özel sektöre bağlı işyerlerinde örgütlenmiş olmasıdır. Bu durum, DİSK'in etkinliğini kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur (Bal, 2007: 70).

1970'lerin sonlarına doğru ithal ikamesine dayalı sanayileşme modelinin çökmesiyle birlikte Türkiye ekonomisi bir "kriz" durumuna girmiştir. Normal ekonomik koşullarda reel ücret artışı sağlayan sendikalar, dönemin sonlarına doğru hem kamudan hem de özel sektörden sert tepkilerle karşılaşmıştır (Turan, 2000: 4).

Bu dönemde Türkiye, artan petrol fiyatları karşısında batıdaki ülkelerin tersine bu artışı tüketici fiyatlarına yansıtmamıştır. Dolayısıyla maliyet ile satış arasındaki fark hazineden ödenmiştir. Nitekim bir tür sübvansiyon olan bu uygulama ile birlikte Türkiye'de petrol tüketimi artmıştır. 1974 yılında 10.9 milyon ton olan tüketim 1977 yılında 14.3 milyon tona çıkmıştır. Petrolün enerji tüketimindeki payı ise %50 civarına çıkmıştır (Kazgan, 2006: 104; Karluk, 2006: 61).

1970'li yılların sonlarında kamu gelir ve giderleri arasındaki dengesizlik artmıştır. Devlet artan harcamalarını normal gelirleri ile karşılayamayınca borçlanmaya gitmiştir. Kamu Kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı 1972-1973 döneminde %2 ve 1974-1976 döneminde %6.6 iken, 1977-1979 döneminde %9.2'ye yükselmiş, 1980 yılında ise %10.5 olmuştur. Borçlar içerisinde kısa vadeli borçların kısa sürede çok süratli bir şekilde artması dış borçların ortalama faiz oranını yükseltmiştir (Karluk, 2006: 61). Sözü edilen dönemdeki iktisat politikaları çerçevesinde, sendikalar açısından bir gerilemeden ya da olumsuz tablodan söz etmek mümkündür.

1970'li yılların örgütlü emek hareketi için yapılacak bir değerlendirme de örgütlü çalışma kesimlerinin örgütsüz çalışan kesimlere göre çok iyi çalışma koşullarına ulaştığını belirtmek gerekir. Hatta bazı yazarlara göre 1960-1980 dönemi sendikalı işçiler için hem memurlar hem de sendikasız kesimler için "altın çağ"dır (Acar, 2007: 59).

Ancak 1970'li yılların sonunda birçok gelişmiş ülkede sendikalarının altın çağı sona ermiş, sendikalar ekonomik ve siyasi güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Sendikaların üye sayılarını ve baskı güçlerini genellemek çok zor olsa da gelişmiş ülkelerde azalmaya veya durgunlaşmaya başlamıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda İskandinav ülkeleri dışındaki gelişmiş ülkelerde sendikalaşma oranının düştüğü görülmektedir. Örneğin OECD ülkelerinde 1980 yılında %47 olan ortalama sendikalaşma oranı, 1990 yılında %40'a gerilemiştir. Bu düşüşte; ülkelere göre değişmekle birlikte ekonomik, politik, yasal, sosyo-kültürel ve sendikal birçok faktörün rol oynadığı görülmektedir (Tokol, 2002).

Sonuç olarak 1960-1980 yıllarını kapsayan dönemin Türk sendikacılığı açısından en önemli özelliği, kanunların sağladığı kolaylıklar sonucunda sendika sayılarının hızla artmasıdır. Bu dönemde sayısal bir artışın yanı sıra sendikaların özellikle mali yönden güçlenerek etkin bir siyasi güç haline geldikleri söylenebilir. Dönemin başında rahatlıkla işleyen toplu pazarlık sistemi, 1970'lerin sonunda adeta kilitlendi. Grevlerin yaygınlaşması üretimin sürekliliğini bozmuş, kapasite kullanım oranları %50'nin altına düşmüştür. Bu dönemde endüstri ilişkilerindeki tıkanmanın en önemli nedeni ülke ekonomisinde yaşanan krizler ve hızlı fiyat artışları olmuştur. Reel ücretlerdeki düşüş, toplu pazarlık ve grevlerin aylarca sürmesine neden oldu. Ayrıca ücretliler üzerinde yoğunlaşan vergi yükünün hafifletilmemesi toplu iş sözleşmesinin uzamasına neden olmuştur. Yürürlükteki yasalardaki boşlukların doldurulmaması, Türk sendikacılığının dağınık yapısı, sendika içi demokrasinin yetersizliği, mevcut yasaların uygulanmaması ve bazı sendikaların çoğulculuğu ortadan kaldırıcı görüşler benimsemesi o dönemde endüstri ilişkileri sisteminde yaşanan sorunun diğer nedenleri arasında sıralanabilir (Biçerli, 1992: 96).

Türkiye’de 1980 sonrası sendikaları ve faaliyetlerini şekillendiren en önemli gelişme hiç kuşkusuz 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve bu dönemin bir ürünü olan 1982 Anayasası’dır. 12 Eylül Askeri Müdahalesi ile 24 Ocak Kararları hızla uygulanmaya başlamış pek çok sendika, siyasi parti, dernek gibi kitle örgütleri kapatılmıştır. Böylece sendikaların onlarca yıl süren ve büyük mücadelelerle elde etmiş oldukları haklarını bir anda kaybetmişlerdir (Bal, 2007: 73).

Bu dönemde sendikal hareketin ilk uygulaması olarak DİSK, MİSK, HAK-İŞ gibi konfederasyonların faaliyetleri durdurulmuş, yöneticileri tutuklanmış ve grev yasaklanmıştır (Acar, 2007: 59). Dolayısıyla 1980 sonrasında Türk sendikacılığı bağlamında bir kaos ortamının doğduğu görülmektedir.

Sivil toplum kuruluşları olarak sendikalar, askeri darbe ve ardından gelen olağanüstü yönetime karşı seslerini yükseltmedikleri gibi, kendi haklarını savunma ve koruma konusunda da yetersiz kaldılar. TÜRK-İŞ, darbeye olumlu yaklaştı ve hatta Genel Sekreteri’ni askeri hükümete Sosyal Güvenlik Bakanı olarak atadı. 1980-1983 yılları arasında hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamalar askeri yönetimle sınırlı kalmamış, hazırlanmaya başlanan yeni anayasa ve yasalara da yansıtacağı anlaşılmıştır. Sendikal haklar da bundan nasibini almıştır (Acar, 2007: 59-60).

1980’lerde sendikacılık, son on yıla kıyasla büyük ölçüde zemin kaybetmişti. 24 Ocak Kararlarıyla açıklanan ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi’nin yarattığı baskı ortamında uygulanan neo-liberal politikalar, işçi sınıfının ve genel olarak sendikacılığın gücünü büyük ölçüde kaybetmesine yol açtı. DİSK ve Hak-İş’in kapatılması, eski sendikacıların yargılanması, tutuklanması ve yasaklanması, sendikal enflasyonu bitirmek için sendikalar kanununda yapılan değişiklikler; ekonominin büyük işletmelere dayalı ölçek ekonomisinden, küçük işletmelerde sendikalaşmanın daha zor olduğu daha küçük ölçekli ve esnek örgütlere dayalı ekonomiye dönüşmesi gibi faktörler sendikalaşma oranını hızla düşürerek sayının düşmesine neden oldu. Bunlara ek olarak sendikal işçilerin Sovyetler Birliği’nin dağılması ve sosyalist bloğun dağılmasıyla birlikte sınıf ideolojileri gözden düşmüş ve geleneksel sendikacılık anlayışları sorgulanmaya başlamıştır (Doğan, 2003: 25). Dünyada 1980 sonrası yaşanan ideolojik, ekonomik, kültürel ve siyasal dönüşümlerin Türk sendikaları üzerindeki etkisi dışsal nedenlerle küçülmeyi açıklarken, sendikaların iç nedenlerden dolayı da gerilediği burada söylenmelidir. Sonuçta dış ve iç nedenler doğal olarak birbirlerini tetiklemektedir.

“1980 sonrası Türkiye sendikal hareketini etkileyen bir diğer önemli gelişme de özelleştirme uygulamalarıdır. Türkiye’de özelleştirmeye ilişkin kanunların çıkarıldığı 1984 yılından bu yana özelleştirme uygulaması devam etmektedir. Özelleştirme ile birlikte gerek özelleştirme öncesinde gerekse sonrasında en dikkat çekici nokta istihdamdaki azalmadır. Özel sektörün sendikalaşmaya her zaman olumlu bakmadığı göz önünde bulundurularak taşeronlaştırma ve taşeronlaştırma yoluyla sendikalaşmanın önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bütün bu nedenlerle sendikalar hem üye kaybıyla hem de toplu pazarlık güçlerinin zayıflamasıyla karşı karşıya kalmaktadır” (Tartanoğlu, 2007: 70).

1983 yılında yürürlüğe giren 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nda sendikaların kuruluş ve yapılarında ülkemizin sosyo-ekonomik yapısına uygun bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu model, güçlü sendikacılık için iki temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlardan ilki iş kolları bazında sendikaların kurulması, diğeri ise coğrafi faaliyet bakımından Türkiye çapında faaliyet göstermek amacıyla kurulmasıdır (Gerşil ve Aracı, 2006: 3). Sendikaların sözü edilen gerilemesine bir çare olarak gerçekleştirilen bu uygulamalar, sistemi kurumsallaştırmak ve koordinasyonu güçlendirmek için yapılan hamleler olarak görülebilir.

Türkiye ekonomisinin 1990’lı yılların başından itibaren yaşadığı bunalım ve istihdamdaki gerileme sendikal etkinliği zayıflatan en önemli unsurlardır. Bu, ücretler için pazarlık yapmaya alışkın olan sendikaları, uzun vadeli grevleri ve yüksek ücret taleplerini caydırarak alışılmadık

istihdam pazarlıklarına girmeye zorladı. 1990'lı yılların ikinci yarısı, Türkiye'de sendikaların, iş güvencesi karşılığında belirli bir ücret düzeyine razı olarak, kriz koşullarının da etkisiyle, pasif direnişi ve kitlesel eylemleri yoğunlaştırarak güçlerini ve etkinliklerini artırmaya çalıştıkları bir dönem olmuştur (Turan, 2000: 11).

TÜRKİYE'DE 1978 KRİZİNE SENDİKALARIN BAKIŞI

TÜRK-İŞ

"Şubat 1947'de 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ile Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra İstanbul, İzmir, Ankara, Zonguldak ve Adana bölgelerinden başlayarak, 1948 yılından itibaren de ilki İstanbul İşçi Sendikaları Birliği olmak üzere sendikalar ve Toleyler Federasyonu olmak üzere federasyonlar kurulmaya başlandı. 1950-1951 yıllarında birlik ve federasyonların ötesinde konfederasyon fikri doğmuştur" (Acar, 2007: 50-51).

TÜRK-İŞ, sendika birlikleri ve federasyonlarda, konfederasyon düzeyinde bir örgütlenme arayışının başladığı bu yıllarda Türkiye'ye gelen yabancı sendikacıların da etkisiyle 31 Temmuz 1952'de Türkiye'nin ilk işçi konfederasyonu olarak kurulmuştur. Toplam 33 sendika ve 2 milyona yakın işçiyi bünyesinde toplayan, Türkiye'nin en büyük işçi konfederasyonu olan TÜRK-İŞ, 1950'lerin başından bu yana ülkemizdeki işçi hareketini, sendikal örgütlenme anlayışını ve modelini şekillendirmiştir (Bal, 2007: 91).

TÜRK-İŞ, kuruluşundan itibaren "ulusalcı" karakter taşıyan, "partiler üstü" kalmaya çalışan ve "sınıf" kavramından uzak, daha doğrusu sınıf çatışmasının yerine sınıflar arasında denge, barış ve kaynaşmayı amaçlayan bir politika benimsemiştir. Politik anlamda merkezde yer alan sendika; bünyesinde sol sendikaları barındırsa da ağırlıklı olarak sağ sendikalardan oluşan bir üst örgüt olmuştur. Kimileri tarafından "Amerikan tipi" sendikacılık (Doğan, 2003: 26) anlayışını yerleştirmeye çalışan bir sendika olarak görülen TÜRK-İŞ, her ne kadar kuruluş ve gelişme dönemlerinde benimsediği partiler üstü politika ilkesine rağmen özellikle çalışmada incelenen dönem boyunca, özellikle iktidar partilerine karşı bağımsızlığını koruyamamış ve uyguladığı bu yanlış politikalar yüzünden de konfederasyon içinde huzursuzluğa ve parçalanmalara sebebiyet vermiştir.

TÜRK-İŞ, genel olarak 60'lar ve 70'ler döneminde iktidar yanlısı politikalar izleme siyasetini 12 Eylül döneminde de sürdürmüş, askeri müdahaleyi desteklemiş ve hatta oluşturulan bakanlar kuruluna da bir üyesini vermiştir. Bundan dolayı da Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (UHİSK) TÜRK-İŞ'in üyeliğini bir süreliğine askıya almıştır (Doğan, 2003: 26). Ancak yeni Anayasa ve kanunların sadece sol ideolojiye sahip sendikaların değil, tüm işçilerin ve sendikaların aleyhine düzenlemeler getirdiğinin anlaşılması üzerine, o zaman da sürdürdüğü iktidar yanlısı politikadan vazgeçerek mücadeleye yönelmiştir (Bal, 2007: 92).

1992 yılında yapılan genel kongre ile TÜRK-İŞ'in yönetiminde önemli değişiklikler olmuştur. Konfederasyonun son dönemdeki en önemli sorunu, küreselleşmeye paralel olarak ulusal ekonomiler üzerindeki liberalleşme ve özelleştirme baskıları nedeniyle, hükümetlerin özelleştirme uygulamaları sonucunda kamu sektöründe örgütlenen birliklerin yitirilmesidir. Özelleştirmeden etkilenen bazı büyük TÜRK-İŞ sendikaları, özelleştirmeye karşı stratejiler geliştirmeye çalışmakta ve TÜRK-İŞ merkezinin bu konuda pasif kaldığını düşünerek daha aktif olmasını eleştirmektedir (Doğan, 2003: 26).

1978 Krizinde TÜRK-İŞ

TÜRK-İŞ, ülkenin ağırlaşmış iç ve dış sorunlarının çözüm beklediğini, bu noktada öncelikle ele alınacak konular arasında hiç kuşkusuz ülkenin ve milletin bütünlüğüne, anayasal düzene

yapılan saldırılar, anarşi ve terör geldiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda anarşi ve terörün tüketilmediği, asayişin ve huzurun gerçek anlamda sağlanamadığı bir ortamda verimli çalışmanın ve sosyal ve ekonomik alanda beklenen hizmetlerin yerine getirilemeyeceği vurgulanmıştır (TÜRK-İŞ, 1979: 17; 1978-Kasım: 3).

Bu noktada teröre karşı sendikalar arası işbirliğinin önemi vurgulayan TÜRK-İŞ, temel ilkelerinin benimsenmesi şartı ile Faşizme ve Komünizme karşı olduklarını açıkça ilan eden, DİSK dahil bütün kuruluşlarla işbirliğine açık olduğunu ifade etmiştir (TÜRK-İŞ, 1978-Kasım: 2).

Bu doğrultuda TÜRK-İŞ, demokrasinin anarşi haline gelmesine karşıdır. Çünkü demokrasi anarşi haline gelirse, peşinden diktatörlük gelmekte, diktatörlüğün gelişi ise hür sendikacılığın, toplu sözleşme ve grev hakkının sonunu getirmektedir. Bu itibarla demokratik rejime yürekten inanan başta parlamentomuz, hükümet, daha doğrusu ülkenin varlığı için ant içmiş herkesin bu bilinç çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. TÜRK-İŞ sorumlu kesimler arasında yargıçlara özel önem vermekte ve yargıçların aydınca, cesurca bu görevlerinin gereğini yerine getirip toplumu rahatlatıcı, topluma güven verici, toplumu kötümserlikten kurtarıcı bir tutum içine girmelerini beklemektedir (TÜRK-İŞ, 1978-Kasım: 4).

İlkokuldan üniversiteye eğitim-öğretim sürecinin her aşamasında beyinlerini bilimin aydınlığı ile doldurmaları gereken gençleri kendi siyasi emelleri için alet edinen ve bu doğrultuda onları silahlı karşıtlığa itici tertiplerin içine sokabilecek gerek iktidar ve gerekse muhalefet partilerinin beyanlarına ve fiillerine dikkat etmesi gerektiğini ifade eden TÜRK-İŞ, seçim yasası ve siyasal partiler yasasının yeniden düzenlemesi gerektiği kanaatini taşımaktadır (TÜRK-İŞ, 1978-Aralık: 19)

TÜRK-İŞ, değişik zaman dilimlerinde gerek yetkili üyelerinin özel basın açıklamalarında gerekse hükümet yetkilileri ile birlikte yaptıkları toplantılarda ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili değişik tespitlerde bulunmuş ve aşağıda toparlamaya çalışılan önerileri öncelikle hükümete ve kamuoyuna sunmuştur.

Öncelikli olarak, TÜRK-İŞ yönetim kurulu yaptığı açıklamada, ekonomik istikrarın geniş ölçüde siyasi istikrara bağlı bulunduğu gerçeğinden hareketle, geniş tabanlı bir hükümetin kurulması gerektiğini bunun için ise CHP ve AP'nin bir araya gelmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. (TÜRK-İŞ, 1978-Kasım: 2).

TÜRK-İŞ, hükümetin aldığı ekonomiyi güçlendirme ile ilgili kararların, sadece ekonomik alanda bırakılırsa ve ihtiyaç olan sosyal alandaki önlemler alınmazsa, bunun başarıya ulaşmasının şüpheli olacağını ifade etmiştir. Aksi durumda alınmış olan ekonomik önlemlere sert tepkiler olacak ve adaletsiz bir uygulama başlayacaktır (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 4).

Alınacak sosyal önlemlerin başında ise asgari ücretin yenilenmesi gelmektedir. Asgari ücret yalınkat olarak işçiye verilmeli, bu rakam bütün bir halde işçinin eline ulaşmalıdır.

Alınacak sosyal önlemlerden ikincisi en az geçim indiriminin ele alınmasıdır. Önlemler noktasında son tedbir ise dar ve sabit gelirlielerin ücretleri konusunda gerekli iyileştirilmelerin yapılması konusundadır (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 4).

TÜRK-İŞ, Üretimin hızla artırılması, milli gelirin adaletli bir şekilde bölüşümü, işsizliğin giderilmesi, devleti sağlıklı ve etkin bir gelir kaynağına kavuşturacak adil bir vergi düzeyinin sağlanması, bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesi, tüketimin kamçılanmaması, kesin ve zorunlu tasarruf önlemlerine başvurulması, maliyet, fiyat, kar alanında kesin bir denetimin sağlanarak fiyat artışlarının önlenmesi, milli kaynaklarımızın harekete geçirilmesi yolunda akılcı, ulusal çıkarları gözeten müdahaleci, etkin önlemlerin alınarak ekonomimizin hedefleri

açık milli bir anlayışta, seviyede ve planda yeniden düzenlenmesinin kaçınılmazlığında ittifak edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (TÜRK-İŞ, 1978-Aralık: 18).

TÜRK-İŞ prensip olarak ekonomik tedbirler çerçevesinde yapılacak olan zamlara karşı değildir. Hiç kuşkusuz ekonomik durumların zaman zaman zamları gerekli kılabileceğini önemli olanın yapılan zamların gerekçelerini halka anlatabilmek ve böylece halkın alınacak olan ekonomik tedbirlere desteğinin ve güveninin sağlanmasıdır. Çünkü halkımız zorunlu olan zamlara göstereceği anlayışı, başıboş ve keyfi zamlara karşı devletin kendisini korumaması nedeniyle yitirmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 16).

TÜRK-İŞ'in alınan ve alınacak kararlar konusundaki genel görüşünü yukarıda ifade ettikten sonra, bunalımdan çıkış için alınmasını istediği diğer tedbirleri aşağıdaki şekilde başlıklar halinde irdelleyebiliriz.

Ekonomik önlemlerin yanında sosyal önlemler de alınmalıdır

TÜRK-İŞ, ekonominin gerektirdiği ve kaçınılmaz olan zamlar yapılırken doğuracağı diğer sakıncalar dikkate alınarak dar ve sabit gelirlileri koruyucu önlemler de getirilecek ücret-fiyat dengesi sağlanmalıdır. Çünkü sabit gelirlinin ekonomik gücünü geriletmek suretiyle gerçekleştirilecek zamlar adaletsizlik ve tepki getirmektedir. Bu durum ise yeni bir huzursuzluğun kaynağı olabilecektir (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 16).

Piyasa kontrolü etkinleştirilmelidir

Özellikle zam kararlarının alındığı ve uygulandığı dönemlerde piyasanın kontrolü daha da önem kazanmaktadır. Şöyle ki, bazı temel ihtiyaç maddelerine zam yapılmadığı halde kontrolsüzlük nedeniyle yapılan zamların bu ürünlere de yansımaları nedeniyle vatandaş tedirgin olmakta, enflasyon daha da hızlanmakta bunun sonucunda ise yatırım tasarruf dengesi ortadan kalkmakta ve ekonomik gelişme geniş ölçüde aksayabilmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 16).

İşsizliğin önlenmesi

TÜRK-İŞ ağır bir sorun haline gelmiş olan işsizliğin önlenmesi için her türlü sosyal ve ekonomik önlemlerin süratle alınmasını istemektedir. Çünkü istihdam bütün ekonomik kararların temelini teşkil etmektedir. Buna ekonomik kararlarda ağırlık verilmediği taktirde ülkenin rahata, ekonominin istikrara kavuşması, kalkınmanın geniş halk topluluğu yararına gerçekleştirilmesi mümkün değildir (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 16).

Bu noktada son alınan dış kredilerin ekonomi için en gerekli üretimi yapacak ve en fazla istihdamı sağlayacak yatırım projelerine tahsisi konusunda hassasiyet gösteren TÜRK-İŞ, bazı işkollarında emek yoğun teknolojiye ağırlık vermenin işsizlikle mücadelede önemli bir yöntem olacağını düşünmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Aralık: 2). Yurt dışındaki işçilerin istihdam sorununun bir parçası olarak ele alınması lazım geldiğini ifade eden TÜRK-İŞ, özellikle döviz sıkıntısından kaynaklanan nedenlerle bazı işyerlerinin kapatılması sonucu açıkta kalan işçilerin istihdamı ve dönen çarkların durdurulmaması için döviz tahsisinde bu işyerlerine öncelik tanınması gerektiğini ifade etmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Temmuz: 9).

Buna ilaveten TÜRK-İŞ, yeni istihdam oluşturuvcu yatırımlardan olan yerel yönetim girişimlerinin devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini, çünkü yerel yönetimlerin sağlıklı imar planları hazırlayıp kent alt yapı sorunlarını çözmesi durumunda geniş bir istihdam sahasının kendiliğinden açılmış olacağını düşünmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Ağustos: 23).

Son olarak TÜRK-İŞ, işsizliğin belli bir seviyeye çekilebilmesinin yolunun iyi bir eğitim planlamasından geçtiğini vurgulamakta, kalkınmanın gerektirdiği sayı ve nitelikteki insan gücü

için mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (TÜRK-İŞ, 1979-Aralık: 2-3).

En az geçim indirimi

Bu konunun müstakilen düzenlenmesini isteyen TÜRK-İŞ, böyle bir düzenleme sayesinde mevcut bir adaletsizliğin düzeltileceğini, asgari ücretin vergi dışı kalacağını ifade etmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 17).

Kira konut sorunu

Kirada oturan vatandaşlarımızın özellikle büyük kentlerde, gelirlerinin yarısından fazlasını mülk sahiplerine ödedikleri gerçeğinden hareketle TÜRK-İŞ, ekonomiyi güçlendirme programı içerisinde yer alan kamu alt yapı kuruluşlarının büyük kentlerden başlayarak arsa üretimi ve konut yapımı uygulamasına kısa zamanda geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Temmuz: 8-9).

Kamu kuruluşları siyasi amaç vasıtası olmaktan kurtarılmalıdır

Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve devlet işletmeleri partizanca davranışların kurbanı olmaktadır. Kendi yaratacakları kaynaklarla yeni yatırımlar yapıp gelişmemize katkıda bulunacak ve işsizlere yeni iş alanları açması beklenen bu kuruluş ve işletmeler siyasi partilerin militanları tarafından doldurulmuş ve çoğu kez yetersiz yöneticiler elinde bırakılarak zarar eder ve hazineye yük olur duruma getirilmişlerdir (TÜRK-İŞ, 1979-Temmuz: 9).

Bu durumun derhal terk edilmesini isteyen TÜRK-İŞ buna ilaveten Kamu İktisadi Teşekküllerinde çalışanların bu teşekküllerin yönetimine etkin bir şekilde katılmasını sağlayacak çalışmaların da kısa zamanda sonuçlandırılmasını istemektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Temmuz: 9).

Enerji buhranına kesin çözümler getirilmelidir

Uzun vadeli bir genel enerji planının yokluğu, karşılaşılan ve yaşanan sorunlara kısa vadeli yaklaşan enerji politikalarının uygulanmasına sebep olmuştur. Yapılması gereken, üretim dışı alanlarda kıt enerji kaynaklarını (petrole dayalı) kısıtlamak, petrole dayalı üretim olanaklarının kömüre dönüştürülmesi gibi politikaların etkin bir şekilde uygulanmasıdır (TÜRK-İŞ, 1979-Temmuz: 10).

Toplumsal anlaşmada yer alan konular uygulamaya konulmalıdır

Demokratik çalışma yaşamının, demokrasiyi ve ekonomiyi güçlendirecek, kalkınmayı sağlıklı ve dengeli olarak hızlandıracak, refahı toplumun tüm kesimlerine yayacak ve hakça bir düzeni gerçekleştirecek yönde gelişmesini güvence altına almak amacıyla varılan Toplumsal Anlaşma ile tüm sosyal ve ekonomik konularda işçinin yönetime katılması ilke olarak benimsenmiştir. Vergilerden yatırımlara, çalışma yasalarından kalkınma planlarına kadar, sosyal ve ekonomik alanlarda çok geniş içerikli anlaşmanın bugüne kadar uygulamaya konulamamış hükümleri bundan böyle uygulanır hale getirilmesi gerekmektedir (TÜRK-İŞ, 1979-Temmuz: 10).

Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulmanın yolu günlük kararlardan daha ziyade uzun vadeli kararlar, toplumun geleceğini garanti altına alan kararları almayı gerektirmektedir. Hele böyle karar almada işçinin görüşünün alınması bunu da aşarak işçi - işveren - hükümet üçlüsünün ülkenin kaderiyle ilgili konularda görüşlerini ortak toplantılarda açıklama fırsatını bulması ve ortak bir zeminde buluşulması olumlu bir adım olacaktır (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 10).

Sosyal yasaların çıkarılması gereklidir

TÜRK-İŞ, 15 Mart 1979 tarihinde Başbakan Bülent Ecevit'e çıkmasını istediği sosyal içerikli 35 adet yasa değişikliği hakkında konfederasyonun görüşlerini içeren bir rapor sunmuştur. (TÜRK-İŞ, 1979-Nisan: 19). Buna ilaveten raporda yer alan kanun değişikliklerinin çıkarılması için TBMM'nin tatil yapmaması gerektiğini de bildirmiştir (TÜRK-İŞ, 1979-Temmuz: 6).

Bunlara ilaveten TÜRK-İŞ, işçi ve memur ayırımına kesin çözüm getirilmesini, sanayinin gelişmesi noktasında şiddetli ihtiyaç duyulan motor sanayinin kurulmasında devletin destek olmasını (TÜRK-İŞ, 1979-Aralık: 37), sigara üretiminin ve madenlerin özel sektöre devredilmemesini, devletin lokavt yapmamasını talep etmiştir (TÜRK-İŞ, 1995: 386).

DİSK

"1960'lı yıllar dünyada sosyalizmin gündemde olduğu, bağımlı ülkelerde ABD öncülüğünde emperyalizme karşı etkin bir anti-emperyalist mücadelenin yürütüldüğü, diğer yandan kapitalizmin altın çağına ulaşıldığı ve yavaş yavaş krizin başladığı bir dönem olmuştur" (Tartanoğlu, 2007: 76).

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra sol hareketlerin Türk siyasi hayatındaki ağırlığı arttı. Bu gelişme, bir sınıf partisi olan Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulmasını sağladı. TİP'in kuruluşunda TÜRK-İŞ bünyesindeki muhalif Lastik-İş ve Maden-İş sendikalarının temsilcileri aktif rol aldı. Sınıf sendikacılığı anlayışını reddeden TÜRK-İŞ, TİP ile ideolojik bir çatışmaya girmiş ve TİP'i destekleyen üye sendikalarına baskı uygulamaya başlamıştır. Bu gerilimin bir sonucu olarak TİP'li ve TİP'e yakın sendikacılar 1967'de DİSK'i kurmuşlardır (Doğan, 2003: 29).

"DİSK'in temel kuruluş nedenlerinden biri, TÜRK-İŞ'in artık işçilerin hak ve menfaatlerini koruyamadığı ve partiler üstü olmayan politikasıyla etkisini kaybettiği düşüncesidir. TÜRK-İŞ'in sendikacılık anlayışına ve politikasına bir tepki olarak kurulan DİSK, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması ve dirilişinin yükselmesi için Türkiye'nin her alanda bağımsız olmasını ve hızlı bir kalkınma yoluna girmesini gerekli görmektedir. Türk iş hareketinin Anayasa'da öngörülen köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesini sağlayacak devrimci bir öze ulaşılmasını gerekli görmektedir" (Tartanoğlu, 2007: 78).

Türkiye'nin tam bağımsızlığını, devrimci bir nitelik kazanmasını, ekonomide kamu kesimine hakim olmasını, işletmeleri kamulaştırmasını, köklü bir toprak reformu gerçekleştirmesini isteyen DİSK, bunlar içerisinde normal sendikal işlevlerine ek olarak; işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi için siyasi sendikal hareket anlayışına sahipti. Bu tür sendikacılık özünde bir sınıf birliği anlayışıdır (Akyalçın, 2002: 53).

DİSK'e bağlı sendikaların daha çok özel sektörde örgütlendiği görülmektedir. TÜRK-İŞ'in KİT'lerdeki örgütlenmesi bunun nedenlerinden biridir. 1970'lerin sonunda Sosyal-İş (1974), Genel-İş (1976) ve Oley-İş'in (1977) katılımıyla DİSK kamu sektörüne açıldı. Özel sektörde örgütlü işçilere geniş haklar kazandırıldı. DİSK, yasal ve ekonomik koşulların yetersiz olduğu ülkemizde toplu pazarlığın işyeri düzeyinde yapılması gerektiğini savunmuştur (Olgaç, 2006: 42).

1980'e kadar olan süreçte DİSK'in belirleyici ve en önemli özelliği, devletten bağımsız olması ve zaman zaman hükümetlerin ötesinde devletle mücadele içine girmesiydi. 1967-1970 döneminde DİSK, devletten bağımsız olarak iktidarlara ve sermayeyle mücadele etti. 1971-1974 döneminde devletle uyum içinde çalışmış, 1975-1980 döneminde ise devlet tarafından ciddi bir tehlike olarak algılanmıştır (Tartanoğlu, 2007: 82).

“Sınıf” ve “kitle” sendikacılığını benimseyen DİSK, sendikal mücadeleyi siyasi mücadeleye bağlayan bir tavır benimsemiş ve 12 Eylül 1980 müdahalesiyle kapatıldığı güne kadar zaman zaman siyasi mücadeleyi ön plana çıkarmıştır. 1970-1980 yılları arasında oldukça aktif olan sendikaların üye sayısı 500 bini geçmiştir (Doğan, 2003: 29).

1976, 1977 ve 1978'deki işçi hareketlerinin üçte ikisi DİSK tarafından gerçekleştirilmiştir. 1979'da 85 işyerinde sendika kontrolünde, 71 işyerinde sendikasız direnişler yaşandı (Olgaç, 2006: 48).

1980'de DİSK kapatıldı, yöneticileri hakkında idam davası açıldı. Yargılama devam ederken UHİSK ve ASK'nın büyük ölçüde katkı sağladığı fonlardan DİSK yöneticilerine maddi yardımda bulunuldu. ASK, 12 Eylül döneminde devrim suçlamasıyla yargılanan DİSK'in 1985'teki üyelik başvurusunu değerlendirerek oybirliğiyle DİSK'i üye yaptı ve dönemin DİSK Başkanı Kemal Baştürk'ü ASK Yönetim Kurulu üyeliğine seçti (Doğan, 2003: 29).

DİSK'e açılan bu dava, 1991 sonunda düştü ve 1992'de DİSK yeniden açılabilirdi. 1990'lı yıllarda ne toplumsal koşullar ne de yasalar 1980 öncesi ile aynı olmadığı için DİSK'in eski haline militan sendikacılığa dönmesi mümkün olmadı. 1998 yılı itibariyle DİSK 300.000'den fazla üye ilan etmiştir. Toplu sözleşmeler dikkate alınarak yapılan tahminlere göre gerçek üye sayısı 150 bin civarındadır. DİSK'e bağlı 26 sendika bulunmaktadır. 2001 Ocak ayı Resmi Gazete'de yayınlanan istatistiklere göre DİSK'e bağlı 22 sendikaların toplam işçi sayısı 343.718'dir (Doğan, 2003: 29).

1978 Krizinde DİSK

Milliyetçi Cephe Hükümetinin (MC) iktidardan inmesinin akabinde DİSK, bütün ağır koşullara rağmen, başta işçi sınıfımız ve onun sendikal örgütü DİSK olmak üzere tüm örgütlü halk güçlerinin, MC'nin ülke yönetiminden düşürülmesi, gerici, faşist, teslimiyetçi politikanın iflası ve öncelikle acil olarak faşizme karşı, demokrasiden yana bir hükümetin kurulması için kararlı bir savaşım verdiğini ilan etmiştir (Cumhuriyet, 13 Ocak 1978).

DİSK genel başkanı Baştürk, DİSK'in yeni hükümetten acil olarak ve öncelikle can güvenliğinin sağlanmasını ve devletin, ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamın demokratikleştirilmesi doğrultusunda somut adımlar atmasını istediğini söylemiştir. Bu istekler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Cumhuriyet, 13 Ocak 1978):

“Faşist hareketi tüm yasal ve yasal olmayan örgütlenmeleriyle dağıtmak; başta 1 Mayıs kanlı komplosu olmak üzere tüm faşist cinayetlerin MC içindeki ve dışındaki sorumlu ve suçlularını bularak bağımsız mahkemelerde cezalandırmak; yargı kararlarını uygulamak ve tüm devlet kademelerine sızmış faşistlerin en kısa sürede buralardan temizlenmesi; Faşizm dışındaki düşünce akımlarının serbestçe örgütlenmesi ve yayılmasını yasaklayan 141 ve 142. maddelerin kaldırılması; Faşizan nitelik taşıyan tüm yasaların demokratik bir öz ve işlerliğe kavuşturulması; DGM'yi protesto ettikleri için işten çıkarılan işçilerin işe iade edilmesi; referandum hakkının yasalaştırılması; lokavtın yasadan çıkartılarak yasaklanması; grev hakkına konan tüm kısıtlamaların kaldırılması” (Cumhuriyet, 13 Ocak 1978).

Bunlara ilaveten 1 Mayıs'ın işçi bayramı ilan edilmesi, asgari geçim indiriminin asgari ücret düzeyine çıkarılması, Asgari Ücret Komisyonu'na DİSK'in de katılması, toprak reformu, yeraltı zenginliklerinin millileştirilmesi, petrol dışı enerji kaynaklarına yönelinmesi de istekler arasında sıralanmıştır (Cumhuriyet, 13 Ocak 1978).

Baştürk, konfederasyonun başkanlar konseyi toplantısından sonra yaptığı yazılı açıklamada, emekçi sınıfların çıkarlarını koruyan yeni ekonomik önlemler beklediklerini ifade etmiştir. Ayrıca, toplu iş sözleşmesi ve yasalarla kazanılmış yan gelirlerin ve asgari ücretin her düzeyde

ve her zaman vergi dışı tutulması gerektiğini, ifade etmiştir. Taşınmaz malların vergilendirilmesinde vergilerin emekçi halka yansıtılmasının engellenmesi gerektiğini söyleyen Baştürk, bunun için kiraların dondurulmasının zorunlu olduğunu savunmuştur. Vergi kaçakçılığının önlenmesi için halkın denetimine olanak verilmesi gerektiğini söyleyen Baştürk, yerel yönetimlerin gelirlerinin artırılması için yeni yolların ve yeni kaynaklar bulunmasını istemiştir (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1978).

DİSK, CHP hükümetinin beklentilerinin bir kısmını gerçekleştirmemesi üzerine hükümeti emperyalist güçlerle işbirliği yapmakla itham etmiş ve ülke genelinde grevlere başlamıştır.

Bu dönemde DİSK genel sekreteri yaptığı yazılı açıklamada, sorunların çözümü ve ekonomik darboğazdan çıkmak için fedakarlık yapması gerekenlerin sermaye çevreleri ve onların yabancı işbirlikçileri olduğunu ifade etmiş ve onların kendiliklerinden fedakarlık yapmayacaklarını ancak işçi sınıfının zorlaması ile bu yola yönlendirilebileceğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 10 Temmuz 1978).

Dolayısıyla ister kalkınma ister istikrar amacıyla olsun, kemer sıkma politikasının ancak burjuvazinin politikası olabileceği, işçi sınıfının böyle bir politikayı benimsemesinin imkansız olduğu ve dolayısıyla hükümetin IMF istekleri doğrultusunda oluşturduğu istikrar politikasına karşı çıkmanın DİSK'in bir görevi olduğu ifade edilmiştir. Buna ilaveten işçi sınıfının, KİT'lerin faaliyet alanlarının daraltılmasını değil, özellikle halkın temel gereksinimlerine yönelik mal ve hizmetlerin, üretim pazarlama ve dağıtım alanlarına yayılmasını, ekonomik demokratik savaşımın önemli bir parçası olarak gördüğü ve buna paralel olarak hükümetin maden işletmeciliğinin kamulaştırılmasına yönelik kararını olumlu karşıladığı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1979).

Ülkenin içinde bulunduğu bunalım durumunun daha da ağırlaşması üzerine DİSK Yönetim Kurulu toplanmış ve ülkenin durumunu ele almıştır. Bu toplantıda ülkemizin içinde bulunduğu ağır bunalımın dışa bağımlı kapitalist sistemden kaynaklandığını ileri süren DİSK Genel Yönetim Kurulu, hükümetin bunalımı aşmakta çare olarak gördüğü zamların, işçi sınıfı ve emekçi kitleler üzerindeki baskı ve yükü daha da ağırlaştırıcı nitelikte olduğunu ifade etmekte ve ülkenin bugünkü sorunlarının kalıcı çözümlere kavuşturulmasının ancak işçi sınıfının öncülüğünde emperyalist yörüngenin dışına çıkılması ve sosyalizme yönelinmesi ile olanaklı olduğu görüşünü savunmaktadır. Bununla birlikte DİSK, mevcut sistem içinde de bazı önlemlerin alınabileceğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 25 Mart 1979).

Bu çerçevede DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk, Başbakan Ecevit'e DİSK'in görüş ve önerilerini 14 sayfalık bir rapor halinde sundu.

Bu öneriler aşağıda özet bir şekilde başlıklandırılarak ifade edilmiştir:

1. NATO, CENTO gibi askeri ve IMF, AET gibi ekonomik alandaki uluslararası kuruluşları ülkemizin içi işlerine karışmak niteliğinde olan tüm telkin ve dayatmalarına karşı çıkılmalıdır. IMF'nin önerileri reddedilmelidir.
2. Sıkıyönetim Kahramanmaraş dışındaki illerde gereksizdir. Bu illerde görülen şiddet olayları ne sıkıyönetimi gerektirecek ne de onunla önlenebilecek olaylardır. Sıkıyönetim kitlesel şiddet eylemlerine karşı önlem olabilir, tek tek işlenen cinayet ve eylemlerde etkin olamaz.
3. Şiddet eylemleri politik bir sorundur. Her şeyden önce hükümetin faşizmle ve faşist eğilimlerle ve güçlerle mücadele etmeye ve bunların üzerine yürümeye karar vermesi gerekir.
4. Ticaret kesimindeki büyük rantlar kamuya mal edilmelidir. Ticaretinden büyük karlar sağlanan demir çelik, traktör kamyon, otobüs gibi malların kamu eliyle dağıtımı sağlanmalıdır.

5. Kent arsaları kamulaştırılmalıdır. Böylece arsa spekülasyonu ve haksız kazançlar önlenebilecektir. Lüks konut yapımı engellenmeli, sosyal konut yapımına ağırlık verilmelidir (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1978).
6. Banka kredileri denetlenmeli, kamu bankaların olanakları artırılmalı ve kamu sektörünün güçlendirilmesi için kredilerin bu yöne yönlendirilmesi sağlanmalıdır.
7. Kiralar hakkında Yargıtay'ın fiyat endekslerine ilişkin kararı yaygınlaştırılmalıdır.
8. Ücretlilerin vergi yükünü hafifletecek düzenleme yapılmalı, ayrı ücretleri birleştirmek ve kıdem tazminatını vergilemek gibi uygulamalardan vazgeçilmelidir.
9. Asgari ücret iki yıllık bir süre için saptanmaktan çıkartılmalı, paranın satın alma gücündeki değişiklikler oranında artırılmalıdır. Buna ilaveten asgari ücret vergi dışı tutulmalı, diğer çalışanlara uygulanan vergi muafiyeti de bu düzeyde tutulmalıdır (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1978).
10. Çalışma sorunları ve iş hayatı ile ilgili olarak şu önlemler alınmalıdır:
 - Grev hakkında konulan kısıtlamalar kaldırılıp genel grev yasallaştırılsın,
 - Lokavt yasaklansın,
 - Referandum yasallaştırılsın,
 - Memurlara grevli toplu sözleşmeli sendika hakkı tanınsın,
 - İşçi memur ayrımı çalışandan yana kesin sonuca bağlansın,
 - İş yasasının işten çıkarma ile ilgili maddeleri haksız işten çıkarmayı önleyecek biçimde düzenlensin,
 - Hükümet grev ertelemesi kararlarında dikkatli olsun,
 - İşsizlik sigortası ivedilikle kurulsun (Cumhuriyet, 15 Mart 1979).

TİSK

“Türkiye’de çağdaş işçi-işveren ilişkilerinin temeli 1961 Anayasası ile atılmıştır. 1961 Anayasası, işçi ve işverenlere sendika kurma hakkının yanı sıra toplu sözleşme, grev ve lokavt haklarını da tanıdı. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu’nun doğuşu, altı işveren sendikasının 15 Ekim 1961’de İstanbul İşveren Sendikaları Birliği adı altında bir araya gelmesiyle başlar. Ülke çapında bir örgütlenme ile Birliğin adı II. Olağan Genel Kurul’da Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu olarak değiştirilmiştir. Konfederasyonun kuruluşundan 1965 yılının ortalarına kadar İstanbul’da bulunan Konfederasyonun merkezi, 5 Ağustos 1965’te yapılan Olağanüstü Genel Kurul’da yapılan ana tüzük değişiklikleri ile Ankara’ya nakledilmiştir. Çeşitli tarihlerde üye olan sendikalarla birlikte Konfederasyon üyelerinin sayısı 23’e ulaştı. Konfederasyonun bütçesi, üye birliklerin ödediği aidatlardan karşılanır” (<http://www.tisk.org.tr/hakkinda.asp?id=498>).

Gönüllü teşkilatlanma esasına göre kurulmuş olan ve Türk işverenlerini endüstriyel ilişkiler alanında temsil eden tek üst kuruluş olma özelliğini taşıyan TİSK, aşağıdaki temel ilkeleri benimsemiştir:

- “Atatürk ilkeleri başta olmak üzere, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin ve kamu yararının korunması temel ilkelerine bağlı kalarak demokratik ilkeler içinde faaliyet göstermek”;

- “Laikliği ve liberal, parlamenter demokratik rejimi var gücüyle desteklemek”;
- Bu rejimin bir parçası olarak serbest girişim ve serbest piyasa ekonomisi anlayışını geliştirmek ve korumak”;
- “Teknolojik gelişmeleri yakından takip eden sanayileşmeyi hedeflemek; hizmetler ve tarım sektörlerinin gelişiminin ve modernizasyonunun desteklenmesi”;
- “Üretim ve verimliliğin artırılmasına, fiyat istikrarına, ihracatın geliştirilmesine, ek istihdam olanaklarının yaratılmasına ve refahın genişletilmesine katkı sağlamak”;
- Konfederasyona üye İşverenler ve İşveren Sendikalarının çalışma ilişkilerinden doğan ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini mevzuat çerçevesinde korumak ve geliştirmek; ekonomik ve sosyal alanda karşılaştıkları temel sorunların giderilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için Hükümet nezdinde sürekli girişimlerde bulunmak ve nüfuz sahibi olmak”;
- “Endüstriyel ilişkilerin güçlü, dengeli ve barışçıl bir anlayışla yürütülmesi için işverenler ve işçiler arasında dengeli ve pozitif ilişkiler kurarak ve sosyal taraflar arasında diyalog ve uzlaşma sağlamaya çalışarak çalışma barışının korunmasına yardımcı olmak”;
- “Sanayileşmeyi ve rekabet gücünü artırmak ve nitelikli iş gücü açığını kapatmak için mesleki ve teknik eğitime gereken önemi vermek”;
- “Üretim ve istihdamdaki artışlar; tasarruf ve yatırımı teşvik eden bir vergi sistemini savunmak”;
- “Ulusal çıkarlar doğrultusunda özelleştirmeyi, ekonomide etkinliği ve etkinliği desteklemek”;
- “Türkiye’nin AB’ye tam üye olarak Batı Dünyası ile bütünleşmesini ulusal ve uluslararası platformlarda savunmak ve bu amaç doğrultusunda işverenlere düşen görevleri yerine getirmek”;
- “Sanayi politikası doğrultusunda çevre politikası izlemek ve gelecek nesillere temiz ve gelişmiş bir ülke bırakmak için gerekli faaliyetleri sürdürmek” (<http://www.tisk.org.tr/hakkinda.asp?id=499>).

1978 Krizinde TİSK

TİSK yönetim kurulu başkanı Halit NARİN, hükümetin izlediği ekonomik politikayı eleştirmiş ve “Türkiye’nin ekonomisi, yılbaşındaki durumundan daha iyi değildir” demiştir. Halit NARİN, döviz darboğazının aşılamadığını piyasada para darlığının had safhaya ulaştığını enflasyonun nerede duracağı belli olmadan bütün hızıyla devam ettiğini öne sürmüş, hükümetin aldığı önlemlerin yeterli çare olmadığını ileri sürmüştür (Cumhuriyet, 1 Eylül 1978).

TİSK dönem boyunca hükümetten sendikaların kontrol altına alınmasını, grev hakkının kısıtlanmasını talep etmiştir. TİSK Yönetim Kurulu Başkanı Rafet İbrahimoğlu, Türkiye’de son yıllarda yaşanan sorunların nedenleri arasında “hür teşebbüs işyerlerinin katı hatta kasıtlı işçi sağlığı ve iş güvenliği teftişleri ile bunaltılmasını” da göstermiştir. İbrahimoğlu, Türk sanayisinin karşısında bulunduğu en büyük sorunun kıdem tazminatı müessesesi olduğunu bu yüzden bu konuda mutlaka iyileştirici düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etti. Türkiye’de denetlenemeyen tek kuruluşun sendikalar olduğunu ileri süren İbrahimoğlu, bütün dernek ve müesseselerin hükümetlerin ciddi denetimlerine tabi olduğu halde işçi sendikalarının nedense bugüne kadar böyle bir denetimin dışında bırakıldığını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 9 Nisan 1980).

TİSK başkanı Halit Narin, 17 Şubat 1979 tarihinde yaptığı basın toplantısında mevcut özel sektör işletmelerinin ve madenlerin devletleştirilmesi ile uğraşılırken yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesini beklemenin bir hayal olacağını çünkü sosyalist karakterli bir plan hazırlayıp uygulamanın ve ardından piyasa ekonomisi şartlarına bağlı liberal ülkelerden kredi ve yardım istemenin anlaşılır bir tarafının olmadığını ifade etti. Narin, Türkiye'de görülen ekonomik krizin önemli bir nedeninin de ekonominin politik kurallarla idare edilmek istenmesinden kaynaklandığını ileri sürdü (Hürriyet, 17 Şubat 1979).

Narin, TİSK'in 13. olağan genel kurulunda yaptığı konuşmada ise siyasal istikrarın gerçekleşmesi halinde ekonomik istikrarın ve sosyal barışın çok daha kolaylıkla sağlanabileceğini, anarşinin ortadan kaldırılmasının öncelikli olarak siyasi istikrarın sağlanmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir (Hürriyet, 11 Nisan 1980).

TİSK, ülkemizin yaşadığı olumsuz durumun nedenlerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir: 1974 yılında başlayan fiyat artışları 1977 yılı içinde ağırlığını daha da hissettirmiş ve yıl sonu itibarıyla toptan eşya fiyat endeksi %35 oranında bir artış kaydetti. KİT'lerin büyüyen zararları ve bütçe açıkları vergi hasılatını kamu harcamalarını karşılayacak ölçüde artırılmaması, pahalı ithalat, düzensiz toplu sözleşme uygulaması ve belirsiz ücret politikası sonucu yükselen ücretler fiyat artışlarını körükledi. Toplam tasarruf yetersizliği duran yatırımları çoğaltmıştır. Buna ilaveten dış ödemeler dengesindeki sıkıntıların ithalat talebinin büyümesine karşı ihracat imkanlarının artırılmamasına yol açtığı da bunu ise bunalımı daha da derinleştirdiği ileri sürülmüştür (Hürriyet, 22 Mart 1978).

Ülkenin içinde bulunduğu bu bunalımdan çıkabilmesi için alınması gereken önlemlerle ilgili olarak TİSK başkanı Halit Narin, görüşlerini şu şekilde açıklamıştır (Cumhuriyet, 14 Mart 1979):

1. Devalüasyona gerek yoktur.
2. İşletmelerin döviz ile satın aldıkları girdilerinde, kur farkı belirmesi halinde, kur farkı oranında ithalat vergisi alınmalıdır.
3. Her üretim sektörü zorlayıcı yollarla yönetilmelidir.
4. Yurt dışında çalışan işçilerin dövizleri günün serbest kuru üzerinden satın alınmalıdır.
5. Üretimi için gerekli dövizini ihracatı ile sağlayamayanlara ihtiyaçları olan döviz günün serbest rayici üzerinden satılmalıdır.
6. Kur farkı halinde şirketlerden toplanan ithalat vergisi Merkez Bankasındaki bir fonda toplanarak işçi döviz alım farklarının finansmanında kullanılmalıdır.
7. Türkiye'de tüm sektörler ihracata özendirici yollarla değil, zorlayıcı yollarla yöneltilmelidir.
8. Üretiminde döviz kullanılan dayanıklı tüketim mallarının ihracatı zorunlu kılınmalı, bunun için gerekirse iç tüketim vergilendirilmelidir.
9. Akaryakıt kullanımında, Türkiye'nin tüketici ülkelerin benimsediği bir tasarruf politikası benimsenmelidir.
10. Toplu iş sözleşmelerinde uygulanacak genel bir ücret politikası tespit edilmelidir.
11. Ücret ve maaşla çalışan kesimi korumak için asgari ücret oranında bir asgari geçim indirimi yasalaşmalıdır.

SONUÇ

Türkiye’de ekonomik krizler, tarihsel süreç içerisinde devamlı olumsuz sonuçlara ve kırılgan bir yapının meydana gelmesine neden olmuştur. Ekonomideki krizlerin birçok nedenleri vardır ki bunların önemli bir kısmı da siyasal ve kültürel kaynaklıdır. Bu krizler, toplumdaki siyasal ve toplumsal örgütleri de etkiler ve belirli bir doğrultuda yönlendirir. Nitekim böyle ağır tahribatlar yapan krizden çıkış için iktidarından muhalefetine toplumun her kesimi kendi bakış açılarından krizi yorumlamışlar ve çözüm önerilerini ileri sürmüşleridir. Türkiye’nin yaşadığı her önemli olaylarda olduğu gibi kendilerini direkt etkileyen kriz olaylarında da sendikalar kendi görüşlerini, beklentilerini ve önerilerini siyasal karar alma konumundaki iktidara iletmışler, soruna aranan çözüm çabalarında kendilerinin üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmışlardır.

Bu itibarla incelenen dönemde sendikaların samimi olarak krizden çıkış için öneriler sunduğu görülmektedir. Her ne kadar her bir sendika krizi kendi çerçevesinden yorumlayıp önerilerini ona göre sıralamışken ve hatta bazen bu tutumundan dolayı da uzlaşmaz bir tutum olarak nitelendirilebilecek bir konuma kendisini konumlandırırsa da genellikle terör gibi, konularda ortak tavır sergileyebilmişlerdir. Fakat burada da şu ifade edilebilir ki, bu noktada da bazı sendikalar söylemsel ve eylemsel düzlemde bazı çelişkilerin içine girmiştir. Terör konusunda hoş beyan veren bu sendikaların kendilerine ait sopa fabrikalarının yandığı basından okununca, sopa ve demokrasi, sopa ve hak arama konusunda bağlantı kurma noktasında insanların önemli bir zorluğun içine girdiği de bir gerçektir.

Bu çalışma, Türk sendikacılığı açısından önem taşıyan TÜRK-İŞ, DİSK ve TİSK’in 1978 ekonomik krizine karşı tutumlarını ortaya koyması açısından oldukça özgün bir nitelik taşımaktadır ve bundan sonra bu ve buna benzer konularda araştırma yapacaklar için önemli bir kavramsal kaynak niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Çünkü çalışmada da görüldüğü, benzer amaçlarla aynı toplumda faaliyet gösteren yapıların, bazen farklı ideolojik, siyasal ve hukuki amaçlarla birbirinden farklılaştığı da ortaya çıkmaktadır. Bu ise söz konusu ülkenin demokrasi düzeyi, siyasal düzenin kurumsallaşması ve kültürel görecelik açısından bazı çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, A. (2007). *Türk Sendikacılık Hareketinde Bir Sendikal Olgu Olarak HAK-İŞ*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aktan, C. C. (2004). *Global Ekonomik Krizler Sorunu*, Zaman Kitap, İstanbul, 2004, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/global-kriz.htm>, (Erişim Tarihi: 12.04.2009).

Aktan, C. C. (2009). *1990’lı Yıllarda Global Ekonomik Krizler: Etkileri ve Sonuçları*, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/global-kriz.htm> (Erişim Tarihi: 23.04.2009)

Akyalçın, S. (2002). *Türkiye’de Geçmişten Günümüze İşçi Sendikaları ve Siyasal Partiler Arasındaki İlişkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Amin, S. (2010). Exiting the Crisis of Capitalism or Capitalism in Crisis?, *Globalizations*, 7(1-2): 261-273.

Aslan, A., Şeker, A., Yaşa, E., Özaydın, N ve Öztürk, İ (2009). *Kriz ve Sosyal Refah*, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/askeriaslan.htm>, (Erişim Tarihi: 23.04.2009).

- Atatoprak, Ş. (2007). *Türkiye’de Hükümetler ve Ekonomik Krizler: 1963-2006 Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Aydın, Ü. (2003). *1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bal, M. (2007). *Türkiye’nin AB Üyelik Sürecinde Sendikaların İzledikleri Politikalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Biçerli, M. K. (1992). *Sendikaların Ekonomik Analizi ve İşgücü Gelirleri Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Cumhuriyet, 1978-1980 yıllarına ait günlerdeki basılar.
- Doğan, E. (2003). Sendikalar ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Siyaseti, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6: 19-43.
- Eğilmez, M. (2008). *Küresel Finans Krizi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gersil, G. ve Aracı, M. (2006). Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu, *Muğla Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 16: 1-18.
- <http://www.tisk.org.tr/hakkinda.asp?id=498>, (Erişim Tarihi: 15.03.2009).
- <http://www.tisk.org.tr/hakkinda.asp?id=499>, (Erişim Tarihi: 15.03.2009).
- Hürriyet, 1978-1980 yıllarına ait günlerdeki basılar.
- Karluk, S. R. (2006). Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi ve Sonrası Yaşanan Krizlere Yönelik İstikrar Politikaları, (Editör) H. Seyidoğlu, R. Yıldız, *Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri* içinde (ss.55-88), İstanbul: Arıkan Basım Yayım.
- Kayarkaya, O. (2006). *1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kınaytürk, Z. (2006). *1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kuran, İ. (2006). *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları (1980-2005)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Urfa.
- Mahiroğulları, A. (2001). Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(1): 161-190.
- Mancı, A. R. (2006). *Küreselleşme, Türkiye’nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Urfa.
- Olgaç, Y. (2006). *Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Tük Çalışma Hayatındaki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisinin 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Peker, M., Önen, E. ve Balkız, B. (1997). *Göç, Kentleşme Sorunları ve Yerel Siyaset*, İzmir: Saray Kitabevleri.

Robinson, W. I. (2018). The next economic crisis: digital capitalism and global police state, *Race & Class*, 60(1): 77-92.

Seyfioğlu, D. (2009). *Ekonomik Kriz*, http://www.odevsitesi.com/default.asp?islem=dok_indir&odevno=82620, (Erişim Tarihi: 01.04.2009).

Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Tartanoğlu, Ş. (2007). *1980 Sonrası Türk Sendikacılığı ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Tokol, A. (2002). Sendikaların Üye Sayısında Azalma Nedenleri ve Sendikaların İzledikleri Yeni Politikalar, *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 4(1), <<http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=2828>>, (Erişim Tarihi: 12.12.2009).

Turan, G. (2000). Türkiye'de Kamu Sendikacılığı, *Kamu-iş*, 6(1): 1-16.

TÜRK-İŞ (1978, 1979). *Türk-İş Dergisi 1978-1979 Yılları Nisan, Temmuz, Kasım ve Aralık İlgili Sayıları*.

TÜRK-İŞ (1995). *Belgelerle TÜRK-İŞ Tarihi (III)*, Ankara: TÜRK-İŞ.

Yay, G. G. (2007). 1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi, (Editör) T. Yay, G. G. Yay, *İktisat Yazıları: Metodoloji-Düşünce-Politika içinde* (ss. 337-357), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yılmaz, Ö., Kızıltan, A. ve Kaya, V. (2005). İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24: 77-96.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(5): 663-677.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1225](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1225)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Sosyal Medyada Dil Kullanımı: Emojiler Sayesinde Hızlı İletişime Geçiş

Dr. Öğr. Üyesi Büşra Fadim SARIKAYA, Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: busra.sarikaya@tau.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9492-7493>

Öz

İnsanlık, tarih boyunca çeşitli yollarla iletişime geçmiş ve sosyalleşme sürecini geliştirmiştir. Teknolojik gelişmeler ve toplumların modernleşmesiyle birlikte yazılı iletişim özellikle sosyal medya platformlarında merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Sosyal medyada birçok özel ifade kalıbı vardır. Bunlar arasında emojiler, kısaltmalar ve argo kelimeler yer almaktadır. Teknolojik gelişmelerin hızlı değişmesi nedeniyle sosyal medya platformları da bu hıza ayak uydurmak için sürekli gelişmektedir. Doğal olarak bu hıza ayak uydurmak için iletişim de hızlı kurulur ve özellikle yazılı iletişimde kullanılan dil de hızlı gerçekleştirilmelidir. Bu hız, dikkatsizliğe yol açabildiği gibi dil kullanımında dikkat edilmesi gereken gramer veya cümle yapısı gibi özelliklerin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu hızlı iletişim akışının yazılı iletişim biçiminin kurallara dikkat edilmeksizin yapılmasına neden olsa bile sosyal medyanın gerçek hayattaki dil kullanımını olumlu veya olumsuz anlamda etkilediğini söylemek pek mümkün değildir. Nitekim kişiler iletişim kurdukları kişilere göre dil kullanımlarını değiştirdikleri gibi, kullandıkları dili de ortamına göre ayarlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Dil, Dil Kullanımı, Emojiler, İletişim.

Makale Gönderme Tarihi: 01.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 12.05.2023

Önerilen Atıf:

Sarikaya, B. F. (2023). Sosyal Medyada Dil Kullanımı: Emojiler Sayesinde Hızlı İletişime Geçiş, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 663-677.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(5): 663-677. DOI: [10.26677/TR1010.2023.1225](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1225)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Language Use in Social Media: Fast Communication Through Emojis

Assistant Prof. Dr. Büşra Fadim SARIKAYA, Turkish-German University, Faculty of Culture and Social Sciences, İstanbul, e-mail: busra.sarikaya@tau.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9492-7493>

Abstract

Throughout history, humanity has communicated in various ways and developed the process of socialization. With technological developments and the modernization of societies, written communication has come to play a central role, especially on social media platforms. There are many special expression patterns on social media. These include emojis, abbreviations and slang words. As technological developments change rapidly, social media platforms are constantly evolving to keep pace. Naturally, in order to keep up with this speed, communication is also established quickly and the language used, especially in written communication, must also be realized quickly. This speed can lead to carelessness, as well as ignoring features such as grammar or sentence structure that should be considered in language use. Even if this fast communication flow causes written communication to be done without paying attention to the rules, it is not possible to say that social media has a positive or negative effect on language use in real life. As a matter of fact, as people change their language use according to the people they communicate with, they also adjust the language they use according to the environment.

Keywords: Social Media, Language, Language Use, Emojis, Communication.

Received: 01.03.2023

Accepted: 12.05.2023

Suggested Citation:

Sarikaya, B. F. (2023). Language Use in Social Media: Fast Communication Through Emojis, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 663-677.

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte hızla yayılan teknolojik gelişmeler toplumsal yapıların değişimine sebebiyet vermenin yanında, dilsel kullanımların ve iletişime geçme yöntemlerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Geleneksel medya döneminde kişiler yüz yüze iletişim sağlarken kurdukları cümle yapılarına ve kullandıkları kelimelere daha fazla dikkat ederken, günümüzde sosyal medya platformlarında dil kullanımının veya ifade biçimlerinin en basite ve en anlaşılır hale getirilerek yalınlaştırıldığı gözlemlenmektedir.

İngilizce '*social media*'nın çevirisi olan 'sosyal medya' terimi aslında sosyal ve iletişim çalışmaları açısından herhangi bir özelliğe sahip değildir çünkü iletişim, etkileşim ve sosyal eylemin bir parçası oldukları ölçüde tüm medya ve kitle iletişim araçları sosyaldir. Dahası, bu terim ortak bir paydaya indirgenmesi zor olan çok çeşitli uygulamaları da ayrıca kapsamaktadır (Schmidt ve Taddicken, 2017).

Sosyal medya uygulamaları çevrimiçi içerik yayınlama ve paylaşma ve kişilerle daha hızlı ve daha etkin bir şekilde iletişime geçebilme gibi olanakları sağlasa da bu özellik sosyal medyanın kesin tanımlayıcı kriterleri olarak yeterli değildir. Fakat uçsuz bucaksız olan 'sosyal medya' kavramını en azından biraz daraltmaya yardımcı olurlar. Dahası, sosyal medyanın kitle iletişim araçları ile kişiler arası iletişim arasında yeni bir tür alan yarattığını ve bu alanı doldurduğu anlaşılmıştır (Schmidt ve Taddicken, 2017). Ancak, dağıtım ve işleyişteki tüm farklılıklara rağmen sosyal medya ve teknolojik gelişmelerin ilk temel ortak özelliği, insanlara dijital olarak ağa bağlı medyanın yardımıyla her türlü bilgiye erişme imkânı sağlamasıdır (Schmidt ve Taddicken, 2017).

Sosyal medya kavramı ayrıca mevcut sosyal ilişkileri sürdürmek veya yeni ilişkiler kurmak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda, sosyal medyadaki kişiler arası ilişkiler 'tarihlendirilmekte' ve bir kişinin tercihleri ve ilişki ağı içindeki faaliyetleri hakkındaki bilgileri filtrelemek, tavsiye etmek ve gelecekteki eylemleri tahmin etmek için kullanmak üzere algoritmalara beslenmektedir. Ayrıca sosyal medyanın ortak amacı- diğerlerinin yanı sıra- iletişimsel alışveriş ve sosyal etkileşimdir (Schmidt ve Taddicken, 2017).

Sosyal medya, medya ve bilgi teknolojisi altyapısına dayanmaktadır. İlk olarak, internet üzerindeki her türlü bilgiye erişimi ve bu bilgilerin işlenmesini kolaylaştırmaktadır. Metin, resim, video veya ses kayıtlarını önceden teknik bilgiye sahip olmadan bile internette yayınlamayı kolaylaştırır ve böylece potansiyel olarak geniş bir kitleye erişilebilir hale getirir. İkinci olarak, sosyal medya diğer kullanıcılarla alışveriş yapmamızı sağlar; böylece diyalojik özellikleri devreye sokar (Schmidt ve Taddicken, 2017).

Bahsi geçen bu ağ platformları bazen 'sosyal ağlar' veya 'çevrimiçi topluluklar' olarak da adlandırılmaktadır. Prensipleri, kullanıcıların bir platforma kaydolması ve ilgi alanları, tercihleri veya mesleki becerileri gibi kendileri hakkında bilgi vermesidir. İletişim bilgileri veya resimleri de aynı şekilde bu platformlarda yer almaktadır. Sosyal mecralarda oluşturulan bu profile dayanarak, kişi diğer kullanıcılarla ilişkilerini 'açık' hale getirir, yani yukarıda açıklandığı gibi onları 'arkadaş' veya 'kişi' olarak onaylamaktadır. Doğrudan mesajlar aracılığıyla, tematik gruplarda veya benzerlerinde, kullanıcılar kendi sosyal ağıyla konuşabilir veya daha önce tanımadıkları kişilerle bilgi alışverişinde bulunabilir, böylece kendi ağlarını genişletebilmektedir (Schmidt ve Taddicken, 2017). Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, sosyal medya platformlarında iletişimi daha hızlı ve etkin hale getirebilmek için sıkça tercih edilen emoji ve kısaltmaların gündelik dil kullanımını olumsuz etkilemediğini, aksine sadece sanal alemde daha hızlı bir iletişim şekline geçebilmek adına kullanıldığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle geleneksel iletişim modelleri açıklanacaktır. İletişim modellerinden gönderici ve alıcı modelini açıkladıktan sonra sosyal medyadaki dil kullanımı, farklı sosyal medya platformları örnek alarak, betimsel bir analizle detaylıca irdelenecek ve ardından gündelik hayattaki dilden farklı olarak sosyal medyada emoji ve kısaltmalar sayesinde yeni bir dil oluştuğu açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonunda ise sosyal medya platformlarında tercih edilen dildeki değişimin alıcıya olan etkisi değerlendirilecektir.

İLETİŞİM MODELLERİ

İletişim kavramı en sade tanımıyla gündelik hayattaki bilgi alışverişi ve aktarım sürecini anlatmaktadır. Günümüzde iletişimin birçok biçimi olduğu gibi, iletişimin ne anlama geldiği ve insan iletişiminin nasıl işlediğine dair fikir ve görüşler de mevcuttur. Dolayısıyla evrensel olarak kabul edilen bir tanım yoktur.

İletişim, insanlar, hayvanlar ve canlı organizmalar arasında olduğu kadar teknik sistemler içerisinde veya arasında ya da insanlar ve teknik sistemler arasında bir işaret alışverişi süreci olarak da kabul edilmektedir. İnsan iletişimi, iki yönlü bir anlam aktarma ve etkileşim sürecidir. Uluslararası kontrollü bir iletim süreci olarak iletişim, kişiler ve kişi grupları arasında veya örgüt, kurum ve dernek üyeleri arasında veya teknik bir yayma aracı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. İletişim iki veya daha fazla kişi arasında, bir gönderici ve bir veya daha fazla alıcı ile gerçekleşmektedir. İletişim süreci boyunca, gönderici ve alıcı rolleri birbirinin yerine geçebilir ve sürekli bir değişim gerçekleşmektedir (Zhou, 2019). İletişim eyleminin unsurları gönderici, alıcı, kod, kanal, bağlam ve içeriktir. Aynı zamanda iletişim süreci şifreleme, iletim ve şifre çözme içerir (Güney, 2017).

İletişim Modelinde Gönderici-Alıcı Modeli

Gönderici-alıcı modeli, matematikçiler Claude Shannon ve Warren Weaver'a kadar uzanmaktadır. Onların modeli, bir göndericinin (A kişisi) alıcıya (B kişisi) bir mesaj ilemesi ile ilgilidir (Röhner ve Schütz, 2016). İletişim sürecinin başlangıç noktası ise bilgi kaynağıdır. Bilgi kaynağı ise göndericidir. Gönderici iletişim sürecinde bir mesaj seçer ve bunu bir verici cihaz (kodlayıcı) yardımıyla sinyaller şeklinde alıcıya iletir. Sinyaller belirli bir kanalda iletilir ve bir alıcı cihaz (kod çözücü) (Röhner ve Schütz, 2016) yardımıyla alıcı tarafından alınır ve kod çözülür. Ancak alıcıya göndericinin iletmek istediğinden farklı bir mesaj ulaşırsa, iletişim sürecinde bir kesinti olmuştur.¹

Instant Messenger

Günümüzde iletişimin özel ve anlık biçimi anlık mesajlaşmadır (Runkehl vd., 1998: 81). 'Anlık mesaj' terimi ilk olarak Paul A. Lineberger tarafından ortaya atılmıştır. Bu terimi 1960'lardaki bilim kurgu öykülerinde "yıldızlararası mesafelerde ışıktan daha yüksek hızlarda gönderilebilen mesajları" tanımlamak için kullanılmıştır (Runkehl vd., 1998). Anlık mesajlaşma (IM), mesajların anında iletilmesi veya anlık mesajlaşma anlamını taşımaktadır. Genellikle iki veya daha fazla katılımcının birbirleriyle kısa mesajlar aracılığıyla konuştuğu bir iletişim şeklini ifade etmektedir. Bu nedenle anlık mesajlaşma terimi aynı zamanda 'anlık sohbet' anlamını da taşımaktadır.

Öte yandan sohbetlerin geleneksel işlevi "sohbet etmek, yeni insanlarla tanışmak, bilgi alışverişinde bulunmak, oyun oynamak veya flört etmektir" (Runkehl vd., 1998: 146). Burada, diyalog olarak kısa/metin mesajlarının değişimi genellikle saniyeler içinde gerçekleşmektedir, dolayısıyla tüm katılımcıların hızlı bir internet bağlantısı olması büyük önem arz etmektedir. Anlık mesajlaşma veya anlık sohbet örnekleri en iyi olarak *Facebook Messenger*, *WhatsApp Messenger* vb.'dir (Gerlof, 2015).

SOSYAL MEDYADA DİL KULLANIMININ DEĞİŞİMİ

1.44 milyar kullanıcı sayısı Facebook, dünyanın en büyük sosyal ağı olarak kabul edilmektedir. Facebook, kişisel verileri kamuya açık hale getirmek için çok çeşitli olanaklar sunmanın yanında fotoğraf ve video yükleme, beğendikleri ve beğenmedikleri şeyleri, ilişki durumlarını, bulundukları

¹ (<https://studyflix.de/biologie/sender-empfaenger-modell-2694>, çevrimiçi, 23.8.2022)

konumu ve çok daha fazla özel bilgiyi yayınlatabilme ve diğer kullanıcılarla anlık iletişime geçme olanakları sağlamaktadır.²

İnsanlık tarihi boyunca hiçbir zaman Facebook'ta olduğu kadar çok insanla aynı anda doğrudan iletişim kuramamıştır. Kısa sürede ve az enerjiyle yüksek sayıda insanlarla iletişime geçmeye olanak sunan Facebook aynı zamanda bir haber kaynağı haline gelmiştir.³ Birçok iletişimsel ve sosyalleşme olgusunu içinde barındıran Facebook, sosyal medya platformlarının en eskisi olarak sayılsa da, günümüzde en çok kullanıcıya sahip sosyal medya mecrası olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Londra merkezli sosyal medya kuruluşu *We Are Social*'ın bu yılki araştırmasına göre, Facebook'un Türkiye'de 37 milyon kişiye yakın kullanıcısı bulunmaktadır. Dünya geneline bakıldığında kullanıcı sayısı 3 milyarı aşan Facebook günümüzde hala en çok tercih edilen sosyal medya platformların arasında birinci sırada yer almaktadır.

Snapchat'te Dil Kullanımı ve Kullanıcı Dağılımı

Snapchat Facebook'un yanında bir başka önemli iletişim aracıdır. Snapchat üzerinden üretilen içeriklere *Snap* adı verilmektedir. Genellikle önemli bir içeriğe sahip olmayan *Snap'ler* kişilerarası iletişimde sıkça tercih edilenler arasında yer almaktadır. Dil değişimi bağlamında Snapchat ele alındığında, dilin ciddi anlamda değişime uğradığını anlamak mümkündür: Gönderilen Snap'lerin süresi 10 saniyeyle kısıtlandığından dolayı iletişime geçen kullanıcılar, alıcıya gönderilen mesajın 10 saniye içinde alınmasını hedeflemektedir. Bu sebepten dolayı Snapchat kullanıcılarına kısaltmalarla iletişime geçmeyi zorlamaktadır. Tüm gençler 'tbh' (to be honest- dürüst olmak gerekirse), 'btw' (by the way- bu arada) veya 'lol'⁴ terimlerinin ne anlama geldiğini bilmektedir. Genç nesil Snapchat gibi sosyal medya platformları sayesinde kısa sürede tüketilebilen ve anlaşılabilen kısaltmalar yoluyla iletişime geçmektedir. Snapchat uygulaması genellikle gençler tarafından kullanılmaktadır. 12,9 milyon Türk kullanıcısı olan Snapchat'in kullanıcı dağılımı konusunda araştırmalara göre, yüzde 65,17'si 18-24 yaş arası, yüzde 22,75'i 25-36 yaş arası, yüzde 19,72'si 14-17 yaş arası, yüzde 1,42'si 36-45 yaş arası, yüzde 0,95'i ise 45 yaş üstü olduğu tespit edilmiştir.⁵

Instagram'da Dil Kullanımı ve Kullanıcı Dağılımı

Instagram prensip olarak Snapchat'e çok benzemektedir. Instagram'ın belki de en çok tercih edilen platformlar arasında yer almasına neden olan, mesaj ne olursa olsun odak noktasının resim olmasından kaynaklanmaktadır. Mesaj olarak iletilen fotoğraf tek başına bir öneme sahip olmamakla birlikte, fotoğrafların altındaki beğen ve yorum işlevi de aynı derecede önemlidir. Bu şekilde kullanıcılar tepki çekmeyi ve interaktif bir şekilde iletişime geçmeyi hedeflemektedir. Instagram'da da Snapchat'te olduğu gibi kısa ve öz ifadeler ve uygulamanın kullanıcılarına sunduğu *emojiler* ve İngilizce terimlerle kişilerarası iletişim biçimi benimsenmektedir. Instagram uygulamasının kullanıcılarına sunmuş olduğu kolaylık sayesinde bu tür uygulamalarda iletişim biçimlerinin kısa ve öz hale geldiği, dil kullanımının da basitleştirildiği fark edilmiştir.⁶ Dil kullanımının en basite indirildiği, iletişimin görsel ağırlıklı ve eğlenceli hale getirildiğinden dolayı Instagram ve Snapchat gibi uygulamalar Z kuşağı (1997-2012 yılları arasında doğanlar) tarafından daha sıklıkla tercih edilmektedir.

² (<https://www.vibss.de/vereinsmanagement/marketing/social-media/facebook/wer-nutzt-facebook>, çevrimiçi 15.09.2022)

³ Boie, Johannes. Zensur in sozialen Medien – Wie Facebook Menschen zum Schweigen bringt. Online: <http://www.sueddeutsche.de>, çevrimiçi 20.09.2022

⁴ <https://blog.supertext.ch/2019/11/so-veraendern-social-media-unsere-sprache>, çevrimiçi, 30.09.2022

⁵ <https://digitalage.com.tr/turkiyenin-snapchat-profil/>, çevrimiçi, 20.09.2022

⁶ (<https://blog.supertext.ch/2019/11/so-veraendern-social-media-unsere-sprache>, çevrimiçi 20.09.2022)

Whatsapp'ta Dil Kullanımı

WhatsApp Instagram veya Snapchat gibi klasik bir sosyal medya platformu, iletişim akışının genellikle bire bir gerçekleştirildiği için, değildir. WhatsApp aslında, çok kısa bir süre içerisinde kısa mesaj servisi olarak SMS'lerin yerini alan bir sohbet/mesajlaşma uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷ Başta sadece basit ve hızlı bir mesajlaşma servisi olarak görülen WhatsApp uygulaması zaman içerisinde sosyal medya platformlarına ayak uydurarak çeşitli güncellemelerle kullanıcılarına farklı iletişim deneyimleri sunmaktadır. 2022 yılında örneğin kullanıcılar kendilerine iletilen mesaja doğrudan emojilerle cevap verebilir hale gelmiştir. Emojilerle bir mesaja tepki vermek Facebook'taki beğenilere benzemektedir. Emojilerle cevap veya tepki verebilme özelliği, geleneksel iletişim biçimini uzun vadede değiştirecektir. Kişiler artık bir mesaja cevap yazmak yerine kısa yoldan çok fazla efor sarf etmeden tek bir emojiyle yanıt verebilmektedir. Fakat buna rağmen kullanıcılar WhatsApp tarafından belirlenen, şimdiye kadar sayısı sadece altı, emojiyle tepkilerini ifade edebilmektedir.⁸ Bunun sonucunda ise iletişimin basitleştirildiği, hızlandırıldığı ve daha çok eğlenceli hale getirildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu tür iletişim çok kısa sürer, kesintiye uğraması daha kolaydır, cevap yoktur, sadece mesaja bir tepki vardır ve bu da yanlış anlamalara yol açabilmektedir.

Whatsapp, birbirimizle olan sosyal ilişkimizin karşılıklı olarak onaylanmasıyla ilgilidir aslında. Telefonda sohbet ettiğimiz kişinin gergin, sinirli, üzgün ya da mutlu olduğunu ses tonundan anlamak mümkünken, bir Whatsapp mesajında sohbet ettiğimiz kişinin o anda nasıl hissettiğini öğrenmek için büyük bir hassasiyet gerekmektedir. Bu tarz hızlı mesajlaşma yöntemlerinde yanıtlar genellikle bir gülen yüz, 'harika', 'süper' veya içerik açısından çok anlamlı olmayan benzer kısa duygusal tepkilerden oluşmaktadır. Bu da aslında kişilerin sadece belirli bir sabit iletişim çerçevesi içerisinde hareket ettiğini göstermektedir. Ancak kısa mesajlar kişileri tedirgin edebilir, üzebilir veya iyi ya da kötü bir ruh haline sokabilir ve böylece günlük ritmimizi bozabilir (Buttkewitz, 2020).

Whatsapp Güncellemeleri

Whatsapp uygulaması diğer sosyal medya mecralarından farklı olarak yeni nesil mesajlaşma aracı olarak faaliyet gösterse de, yeni teknolojik gelişmelere ayak uydurarak sürekli güncellemelerle kullanıcılarına farklı seçenekler sunmaktadır. 2022 yılında Whatsapp kullanıcıları bir mesaja doğrudan bir emoji ile tepki verebilecek duruma gelmiştir. Ancak burada farklı olarak şuna dikkat çekmekte fayda var; Whatsapp'ta kullanılan emojili tepkiler Facebook'taki beğenilere benzemektedir. Facebook'ta bir içerik beğenildiğinde butona basmak o iletinin olumlanması ifade ediliyorken, Whatsapp üzerinden iletilen mesaja emoji sayesinde tepki verebilme özelliği iletiye karşı duygusal tepkinin de görselleştirmesini sağlamaktadır. Kısaca fazladan bir cevap yazmak yerine, örneğin "katılıyorum" veya "senden hoşlanmıyorum" demek yerine, bir emoji ile mesajın üzerine dokunarak, örneğin "beğen" veya "beğenme" ile ya da "başparmaklar yukarı" veya "kalp" emojisi sayesinde olumlanan yanı sıra daha çeşitli duygular ifade edilebilmektedir. Ancak şu an Whatsapp'ta emoji tepkilerinin kullanımı altı farklı emojiyle sınırlıdır.⁹ Aslında emojilerle bir iletiye direkt olarak cevap verebilme özelliği, kullanıcıların iletişimini basitleştirmekte, hızlandırmakta ve daha eğlenceli hale getirmektedir. Fakat bu tür iletişimsel süreçler çok kısa sürer, kesintiye uğraması daha kolaydır, cevap yoktur, sadece mesaja bir tepki vardır ve bu da kolayca yanlış anlamalara yol açabilmektedir.

Whatsapp, kişilerarası olan sosyal ilişkinin karşılıklı olarak onaylanmasının bir göstergesidir. Öyle ki kişiler Whatsapp'ta sıkça iletişim halinde olan kişilerle ilişkilerinin durumunu belirtmektedir. Örneğin, Whatsapp mesaj kutusunda en üstte bulunan kişi, o kişinin en çok iletişim halinde olduğunu gösterir

⁷ <https://www.fuer-gruender.de/wissen/unternehmen-fuehren/marketing/pr/social-media-plattformen/>

⁸ <https://www.mz.de/leben/technik/neues-whatsapp-update-so-funktionieren-die-neuen-emoji-reaktionen-3374304>, çevrimiçi 30.09.2022

⁹ <https://www.mz.de/leben/technik/neues-whatsapp-update-so-funktionieren-die-neuen-emoji-reaktionen-3374304>, çevrimiçi 10.10.2022

ve bu da bu iki kişi arasındaki ilişkinin ne kadar yoğun ve değerli olduğunu ifade etmektedir. Whatsapp uygulamasına getirilen emoji tepki verme özelliği, iletişimde olunan partnerin gerçek duygularını anlayabilmek için de olanak sağlamaktadır.

Ancak buna rağmen telefonda konuşulan kişinin gergin, sinirli, üzgün veya mutlu olup olmadığını ses tonundan anlayabiliyorken, Whatsapp mesajında sohbet edilen kişinin o anda nasıl hissettiğini öğrenmek için ilk bakışta çok fazla hassasiyete ihtiyaç duyulmaktadır. Bu etapta emoji tepkiler bile yanlış anlaşılmanın önünü tamamen kesme olasılığına sahip değildir. Çünkü bu tür durumlarda yanıtlar genellikle bir gülen yüz, “harika”, “süper” veya içerik açısından çok anlamlı olmayan benzer kısa duygusal tepkiler olarak iletilmektedir. Sağlanan emoji tepkilerle duyguları basitçe ifade edebilme kolaylığı sadece belirli bir sabit iletişim çerçevesi içinde hareket edilmesine itmektedir. Dolayısıyla bu süreçte istikrarlı bir benliği korumak gittikçe zorlaşmaktadır. Kısa mesajlar hızlı iletişimi desteklerken aynı zamanda bireylerin duygu geçişlerini de ciddi anlamda hızlandırma potansiyeline sahiptir. Örneğin kısa bir mesaj ya da anlamsız bir emoji birkaç saniye içinde tedirgin edebilir, üzebilir veya iyi ya da kötü bir ruh haline sokabilir ve böylece günlük rutinleri bozabilmektedir (Buttkewitz, 2020).

SOSYAL MEDYANIN DİLİ

Sohbet ve blog gibi iletişim biçimleri arasında önemli farklılıklar olduğu gibi, aynı biçim içinde farklı bağlamlarda da büyük çeşitlilik vardır. Bununla birlikte, internet tabanlı iletişimin ‘tipik’ unsurları (veya bir dereceye kadar ‘kısa mesaj dili’) olarak kabul edilen belirli formülasyon kalıpları vardır. Bunlar arasında ‘:-)’ gibi ifadeler ve kısaltma olarak (örneğin ‘yüksek sesle’ gülmeyi ifade etmek için ‘lol’) veya çekilmemiş fiil köklerinden (örneğin ‘gülmek’ten ‘gül’ veya ‘iç çekmek’ten ‘hf’) oluşturulan etkileşimli ifadeler yer almaktadır.

İnternet tabanlı iletişimin dilsel özellikleri, bu unsurların kullanımında hiçbir şekilde tükenmiş değildir, ancak bunlar neredeyse tüm ilgili ‘ağ dili’ veya ‘ağ jargonu’ listelerinde yer almakta ve konuyla ilgili kamuoyu tartışmalarında merkezi bir rol oynamaktadır (Storrer, 2013: 331- 366).

Sosyal Medyada Sözdizimi

Sosyal medyanın göze çarpan bir başka özelliği ve amacı da, mümkün olduğunca az karakterle mümkün olduğunca çok içerik sığdırmaktır. Bu da ancak kısa ve basit cümlelerle sağlanmaktadır. Bu amaçla genellikle zamirler tamamen ortadan kaldırılarak cümle genel mesajın bir fragmanı gibi oluşturulmaktadır. Fakat bu durum, özellikle bağlam net değilse, kolayca yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir.¹⁰

Sözdizimi ve metin yapısı düzeyinde ise, az sayıda birleşik cümle ve belirsiz tam cümle sınırları ile parataktik, seri bir cümle yapısının var olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda hem bağdaşıklık araçlarının ve yapı sinyallerinin tutarsız bir kullanımı hem de çağrışımsal, işbirliği içinde oluşturulmuş bir konu gelişimi gözlenmektedir. Sohbetteki temel iletişimsel tutum, birbirini tanıyan ve konuşmacı ile dinleyici rolleri arasında gidip gelen sohbet partnerleri arasındaki günlük yüz yüze konuşma çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bunun karakteristik özelliği, üretim için kısa planlama süreleri ve alımlama için kısa işlem süreleridir (Storrer, 2001).

Sosyal Medyanın Dilsel Stili

Şimdiye kadar tartışılan *grafostilistik* (bir metni şekillendirmek için yazma tekniklerini kullanma araçları) kesinlikle kendi sohbetlerine özgü bir dinamiğe tabidir, ancak bunlar sohbet söylemindeki

¹⁰ <https://www.kapiert.de/blog/sprachgebrauch-auf-social-media/>, çevrimiçi 30.09.2022

sözelliğin doğrudan veya dolaylı yansımalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözelliğin doğrudan ifadesi *yansıma* (onomatopoeia), ünlemler ve konuşma parçacıklarının kullanılmasıyla oluşmaktadır. Fonetik kelimeler arasında kahkaha taklidi en sık (haha, ha ha), çoğunlukla hahahaha şeklinde yinelenerek ve ayrıca şaşkınlık, hayret, pişmanlık vb. için farklı varyasyonlarda 'oh' olarak da ortaya çıkmaktadır (Runkehl vd., 1998). Konuşma parçacıklarının kullanımı, konuşma dilinde olduğu gibi sohbette de farklı işlevlere sahiptir. İletişimsel işlevler konuşma dilindekilerle aynıdır, ancak tüm işlevler ortaya çıkmaz çünkü konuşma dilindeki tüm ifade araçları yeniden üretilmez (üretilmez) ve bu sebepten dolayı çeşitli tonlama araçlarına göre farklılaştırma mümkün olmamaktadır (Runkehl vd., 1998).

Göze Çarpan Kısaltmalar

Kısaltmalar özellikle sosyal medya dilinde dikkat çekicidir. Kısaltmalar dilde her zaman var olmuştur, bu yeni bir şey değildir ve özellikle çeşitli uzmanlık terimlerinde sıkça kullanılmaktadır. Kısaltmaların sıkça tercih edilmesi bilim insanları tarafından dil ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. Kısaltmalar sayesinde konuşmacılar kendilerini gereksiz çabadan kurtarmak istemektedir.¹¹

LOL (Laughing out Loud) ve ROFL (Rolling On Floor, Laughing) gibi birçok İngilizce kısaltmaların uzun zamandır Türk dilinde yaygınlaştığı ve neredeyse herkes tarafından anlaşıldığı tespit edilmiştir. Rapçi Drake'in 2011 yılında duyurduğu YOLO (You only live once) gibi fenomen kelimeler gündelik hayatta, özellikle Twitter ve Instagram gibi platformlarda varlığını sürdürmeye devam etmektedir.¹²

Bu Anglikanizmlere ek olarak, SS (seni çok seviyorum) veya XOXO (öpücük) gibi kısaltılmış formlar da Türk diline yerleşmiştir. Öte yandan online oyunlarında veya çok oyunculu platformlarda kullanılan oyuncu jargonları da gençlerin kullandıkları gündelik diline yerleşmiştir. Örnek vermek gerekirse, uluslararası düzeyde kabul görmüş ve herkes tarafından bilinen bazı kısaltmalar şu şekildedir:

1. ASAP (As Soon As Possible): *Mümkün olduğunca kısa sürede*
2. FYI (For Your Information): *Bilgine*
3. BTW (By The Way): *Ayrıca/ Bu arada*
4. ATM (At The Moment): *Şu anda*
5. OMG (Oh My God): *Aman Tanrım*

Öte yandan harfler veya sayılar da hecelerin yerine kullanılabilmektedir:

1. 4U (For You): *Senin için*
2. CU (See You): *Görüşmek üzere*
3. Me2 (Me Too): *Ben de*

Kısma Adların Kullanımı

Kısaltmaların belirli bir türü de kısma adlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaltmalar çoğunlukla sohbetlerde ve sosyal ağlarda kullanılmaktadır. Kısma adlar hızlı iletişime katkı sağlamanın yanı sıra "internet topluluğuna ait olmanın" kanıtı olarak kabul edilmektedir. (Marx ve Weidacher, 2014: 125). Kısma adlarını tercih eden kullanıcı internet diline hakim olduğunu ve uzun süredir çevrimiçi iletişimde yer aldığını göstermek istemektedir. Bu tür kısaltmaları kullanan bir kişi, kısaltmaları belirgin hale getirmek için bunları yıldız işaretleriyle (*lol*) belirtilir ve yinelemeyle (loooooo) yoğunlaştırabilmektedir (Runkehl vd., 1998: 105). Kısma adlarının diğer kısaltmalardan farkı ise gündelik hayatta konuşma dilinde de sıkça tercih ediliyor olmalarıdır. YOLO (You Only Live Once-

¹¹ <https://www.berlitz.com/de-de/blog/sprache-soziale-netzwerke>, çevrimiçi 30.09.2022

¹² <https://www.berlitz.com/de-de/blog/sprache-soziale-netzwerke>, çevrimiçi 30.09.2022

Dünyaya bir kere geliyorsun) veya PLZ (Please- Lütfen) gibi kısaltmalar bir bütün olarak telaffuz edilirken, "WTF" (What The Fuck- Bu da ne?) ifadesindeki harfler tek tek hecelenmektedir.

Bu tür kısaltmaların sıkça kullanılmasındaki en büyük etken Twitter gibi önde gelen sosyal medya platformlarının karakter sayısı kısıtlamalarından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ancak bunun yanı sıra kişiler zaman içerisinde bu tür kısaltmalar nedeniyle kısaltmaların kolaylık sağladığını anlamış ve hızlı iletişimi daha etkin bir şekilde sağlayabilmek adına aynı zamanda basit ama etkin de bir iletişim yöntemine zemin hazırlayan kısaltmaları sıkça kullanmaya başlamıştır. Sosyal medya platformlarında sıkça tercih edilen kısma adların örnekleri şu şekildedir:

- a. AMA = Ask Me Anything- Bana herhangi bir şey sor. Bu kısaltma sosyal medya platformlarında ünlüler ve Influencer'lar tarafından takipçileriyle bağlantı kurmak için kullanılan popüler bir kısaltmadır.
- b. ASL = Age/Sex/Language- Yaş/Cinsiyet/Konum. Bu kısaltma ise sosyal medya platformlarında yabancı birisiyle tanışma evresinde kullanılmaktadır.
- c. ASAP = As Soon As Possible- Olabildiğince hızlı şekilde. ASAP kısaltması sadece yazılı iletişimde değil aynı zamanda gündelik hayatta özellikle genç nesilde bir konunun aciliyetini belirtmek için kullanılan en popüler kısaltmalar arasında yer almaktadır.
- d. BAE = Before Anyone Else- Herkesten Önce. Bu kısaltma özellikle çiftler arasında sıkça tercih edilmektedir. Duygusal anlamda bir kişi başka bir kişiye karşı hissettiği özel bağı bu kısaltma sayesinde dile getirmeyi tercih etmektedir.
- e. CU = See You- Görüşmek Üzere. Bu kısaltma ise çevrimiçi konuşmaları sonlandırırken kullanılmaktadır.
- f. FB = Facebook.
- g. ILY= I Love You- Seni Seviyorum.
- h. MT = Modified Tweet- Değiştirilmiş Tweet. Bu kısaltma Twitter'da bir kullanıcı çok uzun bir mesajı manuel olarak yeniden tweetlemeye çalıştığında kullanılmaktadır.
- i. TY/THX = Thank You/Thanks- Teşekkür ederim. Bu kısaltma sayesinde kibar ve çekici olurken aynı zamanda karakter tasarrufu sağlanmaktadır.

Küfürler ve Argo Kelimelerle İletişim

Sosyal medya platformları teknolojik gelişmeler sayesinde mesafeleri kısaltarak birçok kişinin aynı anda iletişime geçmesini sağlarken, sosyalleşmeyi de farklı bir boyuta taşıyarak olumlu anlamda etkilemiş olsa da tartışma kültürüne farklı bir boyut eklemiştir. Özellikle yüz yüze iletişimde kişilerin sakınacağı türdeki ifadeler, sanal platformlarda daha kolay kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla tartışma kültürü nadiren de olsa aşağılayıcı, incitici, saldırgan ve hatta nefret dolu ve tehditkâr olabilmektedir (Vogel vd., 2019: 233-245).

Öte yandan dil sadece bir anlatı değildir. Dil sayesinde koşulları yorumlanır ve eyleme hazırlanır. Dolayısıyla ağ üzerindeki tartışma ortamları sadece bir fikir alışverişi yeri olarak değil, aynı zamanda somut anlaşmalar ve eylemlerin planlandığı bir yer olarak da hizmet vermektedir (Vogel vd., 2019). Bununla birlikte, dilsel ifadeler yalnızca bilgi yaymaya hizmet etmez, aynı zamanda edimseldir, yani bir şeyi emrederek, vaat ederek, iddia ederek, talimat vererek veya açıklayarak dil ile bir şeyler yapılabilir (bkz. Tophinke, 2014: 5).

Bu bağlamda küfürler genellikle diğer insanlara olumsuz nitelikler atfederek onları aşağılamak, ifşa etmek veya değersizleştirmek için kullanılmaktadır (bkz. Geck, 2014: 12). Nasıl dil tarihsel süreçte bir değişime veya dönüşüme uğrayabiliyorsa bununla birlikte dildeki çeşitli küfürler de zaman içerisinde dönüşüme uğrayabilmektedir. Örnek vermek gerekirse önceki jenerasyonlarda sıkça kullanılan *alçak*, *sürüngen* vb. gibi küfürler günümüzde çok az kullanılırken, özellikle sosyal medya dilinde farklı ve yeni küfür ve argo kelimeler üretilmektedir (bkz. Geck, 2014: 12).

Küfürlerin aksine argo sözcükler, doğal ya da normal konuşmayı renklendirmek veya farklılaştırmak için kullanılan ifadelerdir ve toplumun her sınıfında belirli ruh hallerinde ve kaprislerde ve konuşmacının kendisine çok düz ya da çok ilgisiz geldiği için doğal ya da normal sözcüklerden kaçınmak istediği ve sıradan ifadeden koparak daha güçlü bir etki elde etmeye çalıştığı belirli durumlarda bulunmaktadır (Jespersen, 2003).

Sosyal medya platformları sosyalleşme ve iletişime geçme yöntemlerimizi değiştirmenin yanı sıra, iletişim dilini hem sözlü hem de yazılı boyutta dönüştürmüştür. Özellikle Z-kuşağı olarak adlandırılan 2000’li yıllar ve sonrası doğan bireylerin sıkça tercih ettiği sosyal medya dili gençlik dili olarak da adlandırılmaktadır. Bu gençlik dilinin kendisi çok farklı kelimelerle donatılmıştır ve birçok kelime bileşikler ve İngilizcedir. Burada ilginç olan şey, yeni kelimelerin ortaya çıktığı farklı kelimelerdir. Bu farklı kelimeler ise son derece çeşitli etkilere sahiptir. Çoğunlukla, kelimeler İngilizce dilinden alınır ve Türkçe cümle yapısına eklenmekte veya buna göre uyalanmaktadır. Buna ek olarak, halihazırda var olan kelimeler veya anglikasyonlar, kelime rekombinasyonları ile daha da değiştirilmektedir. Kelime rekombinasyonları birbirine uygun olup olmadığına bakılmaksızın mevcut iki kelimeyi alıp bir araya getirmeyi içermektedir. Rekombinasyonlar sayesinde tamamen yeni anlamlara sahip yepyeni kelimeler yaratılmaktadır. Gençlik dilinin karakteristik özelliği, diğer şeylerin yanı sıra, belirli bir kelime dağarcığıdır. İroni veya kışkırtma gibi üslup araçları da bunun bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. *YOLO* (Bir kere dünyaya geliyorsun), *GM* (Günaydın), *IK* (Biliyorum) gibi kısaltmalar gençlik dilinin dinamiğinin sadece küçük bir örneğidir.¹³

Noktalama İşaretlerinin Anlam Değişimi

Kısaltmalar, küfürler veya argo kelimelerdeki değişim kadar noktalama veya işaretlerin değişimi konusu henüz yeterli seviyede araştırılmamıştır. Ancak dijital dil değişimi karmaşıklık kaybından değil, mevcut işaret repertuarlarının (noktalama işaretleri dahil) yeniden yapılandırılmasından ve ortaya çıkan iletişimsel ihtiyaçları karşılamak için yeni işaret repertuarlarının (emojiler gibi) ortaya çıkmasından ibarettir fakat aynı zamanda grafik bağlamsallaştırma ihtiyacı noktalama işaretlerinin kullanılmasını garanti etmemektedir (Androutopoulos, 2020: 80).

Dijital mesajların sonunda noktanın atlanması genellikle mesaj dizilerinin grafik tasarımının bir sonucu olarak sınıflandırılmaktadır. Bir mesajın grafik çerçevesi aynı zamanda mesajın sonucunu da işaret ettiğinden, cümle sonuna yerleştirilen nokta mesajın sonunda sözdizimsel işlevi açısından gereksiz görünmektedir. Baron ve Ling (2011: 59) burada “parsimoni ilkesi”nden bahsetmektedir ve Houghton, Upadhyay ve Klein (2018) deneysel çalışmalarında, cümle sonuna yerleştirilen nokta işaretinin iletilen mesajın samimiyetsiz veya kaba görünmesine neden olduğunu tespit etmiştir. Öte yandan Androutopoulos ve Mc Sweeney (2018) cümle sonundaki noktanın işlevini tematik ya da eylemsel bir sınıra işaret etmek olarak tanımlamaktadır. Buna bağlı olarak, tematik bir kapanış, kendi pozisyonunda ısrar, daha fazla müzakere etme isteksizliği veya kayıtsızlık olarak anlaşılabilir.

Dijital Dilin Tekrarları

Soru işaretleri ve ünlem işaretlerinin yinelenmesi muhtemelen dijital noktalamanın en çarpıcı olgusudur ve yaygın olarak ifade edici bir prosedür olarak anlaşılmaktadır. Bir işaretin yinelenmesi veya üst üste tekrarlanması temelde bir yoğunlaştırmayı ifade ederken bağlama bağlı olarak

¹³ https://www.t-online.de/leben/familie/schulkind-und-jugendliche/id_18055098/cringe-cornern-und-co-das-kleine-woerterbuch-der-jugendsprache.html, çevrimiçi 10.10.2022

yoğunlaştırma, vurgu veya olumlama olarak da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla basit bir ikoniklik kuralı şu şekilde ifade edilebilir: Ne kadar çok işaret belirtici varsa, yazarın ifadesine duygusal katılımı o kadar güçlüdür (Marx vd., 2020).

Öte yandan yineleme büyük harf kullanımı ile de ilişkilendirilmektedir. Kişi bu şekilde duygusal durumunu yazıya dökerek karşı mesajın alıcısına durumu anlatmaya çalışmaktadır. Büyük harf kullanımı genellikle bağırmayı ve dikkat çekmek için çabalamayı (ALLOOOOO) ifade etmektedir (Runkehl vd., 1998: 77).

Noktalama işaretlerinin bir diğer özelliği ise bir duraklamayı ifade edebiliyor olmasıdır. (Runkehl vd., 1998: 99). Dolayısıyla dijital platformlarda kişiler sohbet arasındaki duraklamayı, tekrarlanan noktalama işaretleri ve üst üste birden fazla nokta kullanarak ifade etmektedir. Noktalama işaretlerinin yinelenmesi veya üst üste yazılması, dijital dilde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Yinelemeler sadece karakter, işaret veya noktalama için değil aynı zamanda emoji gibi ifade belirten semboller için de kullanılmaktadır. Bu yineleme sayesinde kişi o anki duygu veya düşünce yoğunluğunu belirtmek istemektedir. Örneğin çok mutlu veya çok şaşırmak için “:-DDD, :-)))”, “:-***” gibi karakter veya harflerin üst üste bir araya getirilmesi gibi.

Sadece bir karakteri veya harfi tekrarlamak kelimenin tüm harflerini veya karakterlerini tekrarlamaktan daha hızlı ve kolaydır. Ancak emoji ve resimli sembolere ulaşmak tek tıkla mümkün olduğundan dolayı yoğunlaştırma burada farklı işlemektedir. Bu sebepten dolayı karakter yinelemesi yerine üst üste aynı emojiyi sıralayarak, örneğin 😊😊😊, duygu yoğunluk seviyesi hızlı ve kolay bir şekilde ifade edilmektedir (Runkehl vd., 1998: 97).

Bu açıdan bakıldığında, iletişimsel noktalamalardaki tekrar, belirli bir vurgulu veya ahenkli yapıyı yazıya aktarma girişimi değil, ifade yoğunlaştırma amacıyla ikonikliğin kipliğe özgü somutlaştırılmasının göstergesidir (Marx vd., 2020).

Dilin İngilizceleştirilmesi/ Anglikanizm

Sosyal medya platformlarında özellikle İngilizceden yeni sözcüklerin alınması ve bunların Türkçe dil kurallarına uyarlanarak günlük yaşamda kullanılması popülerdir. Giderek daha fazla neolojizmin ortaya çıktığı İngilizceleştirilmiş kelimeler, özellikle teknoloji ve internet alanındaki sözcük boşluklarının doldurulmasına yardımcı olmaktadır. Günümüzde çok sık kullanılan *blog*, *bloglamak*, *photoblog*, *blogger* vb. kelimeler buna bir örnektir (Marx ve Weidacher, 2014: 97).

Teknolojik gelişmeler ve özellikle internet, bize birçok yeni kelime kazandırmıştır. Özellikle her gün milyonlarca kullanıcı tarafından kullanılan sosyal medya platformlarının isimleri (*Instagram*, *Youtube*, *Facebook*) ve bunlardan türetilen fiiller (*chat*, *blog*, *google*) dünya genelinde çeşitli dillerde benzeşme ve kelimelerin İngilizceleştirilmesine yol açmıştır. Aynı zamanda birçok alanda İngilizce kelimelerin hâkim olduğu görülmektedir: *Gif*, *vlog*, *emoji* veya *app*, *notebook*, *chrome* gibi İngilizce terimlerin dünya genelinde kullanıldığı ve ortak bir dil oluşturduğu anlaşılmaktadır (Marx ve Weidacher, 2014: 94).

Öte yandan kelimelerin İngilizceleştirilmesi önemli bir rol oynamaktadır. *Sorry*, *cool*, *shit*, *thanks*, *wow* gibi günlük kelimeler, *bye*, *hello*, *see you* ve *okay* ile sohbet iletişiminde daha sık tercih edilen basit ve herkes tarafından kolayca anlaşılabilen evrensel terimler olarak kabul edilmektedir.

Günlük dilde kullanılan İngilizce terimlerin yanı sıra, Türkçe ile bütünleşmiş bilgisayara özgü İngilizce terimler de mevcuttur. Örneğin, *host*, *user banner*, *kick*, *filterkick*, *login*, *dosyayı ziplemek* vb. gibi (Runkehl vd., 1998).

En Yaygın Yazım Hataları

En yaygın yazım hataları, kelimeler içerisindeki iki harfin yer değiştirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse “koşmak- komşak” gibi. Ancak bu tür yazım hataları ciddi anlamda iletişim sorunlarına yol açmazlar çünkü hataya rağmen anlaşılabilir ve açıktır, bu nedenle kişiler tarafından düzeltilmezler. Kelime içerisinde harflerin yer değiştirmesi hatasının yanı sıra bir de yazım hataları mevcuttur. Bu yazım hataları basit hatalar olarak görünse de kelime bütünlüğünü bozduğu için anlamsız bir ifadeyi ortaya çıkarmakla birlikte kişinin cümle içerisinde ne demek istediği anlaşılmamaktadır (Luckhardt, 2009: 45-46). Bu tür yazma hataları genellikle kişilerin aynı anda hem yazmak hem de konuşmanın gidişatını takip etmek zorunda kaldıklarından kaynaklanmaktadır. (Storrer, 2001: 9-10).

SOSYAL MEDYANIN OLMAZSA OLMAZI EMOJİLER

Teknolojik gelişmeler sayesinde gelişen sosyal medya platformları zaman içerisinde dönüşüme uğramakla birlikte, kullanıcıların beklentileri ve çıkarları doğrultusunda farklılaşmaktadır. Kullanım açısından basit bir yapıya sahip olan bu tür sosyalleşme araçları hızlı iletişimi/etkileşimi desteklemek adına devamlı güncellenmektedir. Kısaltmalar, kısma adlar veya duyguları ifade etmek için noktalama işaretlerinin sıkça kullanılmasının yanı sıra yazılı iletişimi görselleştirmek ve özellikle duygular gibi soyut durumları anlaşılır hale getirmek için sıklıkla yüz ifadesini yansıtan emojiiler tercih edilmektedir.

İster tek başına ister metinle birlikte olsun, kısa mesajlardaki emojiiler dünya çapında sıkça kullanılır ve kabul görmüş durumdadır. Emojiiler, bir mesajın belirli bir duygusal sınıflandırmasını yapmanın yanı sıra anlaşılmasını sağlarlar, yalnızca çevrimiçi yüz ifadelerinin veya jestlerin eksikliğini gidermekle kalmazlar, aynı zamanda genellikle açık bir ifade aracı olarak ilişkileri sürdürmek için de sıklıkla tercih edilmektedir.¹⁴

Bir gülen yüz ile bir duyguya daha da büyük bir değer verilebilmektedir. Buna örnek olarak ‘Çok mutluyum 😊’ cümlesi verilebilir. Öte yandan gülen yüzler bir ifadeyi rahatlatılabilir veya yanlış anlaşılmasının önüne geçebilir. Örneğin: ‘Eğer bunu yaparsan, polisi arayacağım 😊’. Yazar, cümlenin sonuna gülen yüz ifadesini koymakla ifadesinin retorik, yani şakacı bir ifadeyle yazıldığını ifade etmektedir (Marx ve Weidacher, 2014: 149).

Emojiiler, tüm görsel ifade araçlarının yalnızca bir alt kümesini oluşturmaktadır. Ayrıca, ASCII kodlar karakterleriyle temsil edilen fotoğraflar, videolar, çıkartmalar, GIF’ler, memler veya ifadeler de sosyal medyada sıklıkla kullanılan ifade biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu biçimler aynı zamanda yazı karakterlerine de sahiptir. Emojiiler yazma sürecine iki şekilde entegre edilmektedir: Bir tuş vuruşu veya Unicode karakter kombinasyonu aracılığıyla bir mesaja dahil edilebilirler ve ilgili mesajın doğrudan bileşenleridir.

Ancak gülen suratlar da cümlenin anlamını değiştirebilir ve ifadeye alaycılık vb. gibi özellikler katabilir. Sadece ‘Bu harika!’ yazarsanız, bunu gerçekten kastettiğiniz sanılabilir. Ama üzgün bir gülen yüz eklerseniz 😊, alıcı ifadenin tam tersinin kastedildiğini anlayabilir (Marx ve Weidacher, 2014).

Resim sembolleri tek tek işaretlerin yardımıyla oluşturulamaz, bu yüzden teknolojilerin gelişmesiyle ortaya çıkmışlardır. Göz kırpan gülen yüz için durum daha da zordur çünkü anlamı hakkında çok sayıda görüş vardır. Ancak genel görüşe göre göz kırpan gülen yüz, flört ya da iğnelemeyi göstermektedir (Runkehl vd., 1998: 97).

İfadeler aynı zamanda bir zaman ve mekân hafızası işlevi de görmektedir. Bu yöntem, belirli bir ifadeye başvurmak, duygu ve düşünceleri kelimelerle anlatmaktan daha hızlıdır. Kendi adlarına konuşabilirler (bir fotoğrafa yanıt olarak bir kalp sembolü veya ne yapıyorsun sorusuna yanıt olarak bir TV sembolü),

¹⁴ <https://www.radioessen.de/artikel/studien-aus-essen-wie-social-media-whatsapp-videochats-unsere-sprache-und-kommunikation-veraendern-1126247.html>, çevrimiçi, 30.09.2022

bir veya daha fazla kelimeyle birlikte kullanılabilirler, örneğin (içecek sembolünde) akşam mı? (Marx ve Weidacher, 2014: 148).

Emojiler çoğunlukla gülen yüzleri, farklı duyguları ifade eden küçük yüzleri temsil etmektedir. Ancak emojiler de zaman içerisinde ciddi bir değişime uğramış, daha gerçekçi ve daha fazla duyguyu anlatabilen semboller şekline dönüşmüştür (Marx ve Weidacher, 2014). Runkehl, Schlobinski ve Siever çalışmalarında emojilerin iki ayrı türünden bahsetmektedir. Gülen suratlar (smiley) ve resimli semboller (Runkehl vd., 1998: 42).

İletişimsel işlevleri nedeniyle gülen yüzler, konuşma dilinde sözlü ve sözsüz özelliklerin kullanımı için bir telafi stratejisi olarak anlaşılabilir. Konuşma parçacıkları ve ünlemler, yüz ifadeleri ve jestlerin konuşmada işlevsel olarak başardığı şey, sohbette gülen suratlar ve diğer yollarla ifade edilebilmektedir (Runkehl vd., 1998).

DİLDEKİ DEĞİŞİMİN ALICIYA ETKİSİ

Marx'a (2021) göre sosyal medyada kullanılan dil, gündelik hayatta kullanılan dilin yapısını değiştirmemektedir. Marx, sosyal medyada kullanılan dilin sosyal medyada sınırlı kaldığını ve toplumların konuşma dilini direkt olarak etkilemediğini savunmaktadır. "Nasıl sosyal medyada iletişim kurmanın aslında gündelik dilde nasıl yazdığımız veya konuştuğumuzla hiçbir ilgisi yoksa, sosyal medyada kullanılan teknolojik dil gündelik dil kullanımımızı da değiştirmemektedir" (Marx, 2021).

Marx (2021) gençlerin kendilerini internette nasıl ifade ettikleri ile resmi olarak nasıl ifade ettiklerinin çok farklı şeyler olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, iletişim kurmanın farklı yönleri vardır ve kişiler ortamına göre farklı iletişim tekniklerini tercih etmektedir. Ayrıca Marx (2021) şöyle açıklıyor "[...] Sosyal medyadaki dil de farklılaşmaktadır. Çevrimiçi dil diye bir şey yoktur. Kiminle iletişim kurduğumuz aslında fark yaratıyor." Böylece, çoğu insan otomatik olarak İletişim kurdukları kişilere göre iletişimlerini biçimlendirir ve ona uygun bir dil kullanımına gider. Örneğin, gençler akranlarıyla farklı dilde iletişim kurarken, yetişkinlerle farklı iletişim dilini tercih etmektedir.¹⁵

Bu nedenle, sosyal medyadaki iletişimin dil üzerindeki etkileri, dilbilim alanındaki pek çok bilim insanının da teyit ettiği gibi, şimdilik araştırmalarla kanıtlanamamaktadır. Bir messenger'da yazmak, iş görüşmelerinde kendimizi nasıl ifade edeceğimiz konusundaki yetkinliğimizi etkilemeyecektir çünkü bunlar dil sisteminde tamamen farklı iki uygulama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Marx, 2021).

SONUÇ

Sosyal medyada, internet tabanlı iletişimin 'tipik' unsurları olarak kabul edilen birçok özel ifade kalıbı vardır. İfadeler, kısaltmalar veya argo kelimeler aslında tamamen buraya aittir. Teknolojik gelişmeler sayesinde sosyal medya hız konusunda inanılmaz başarılıdır ve bu durum kullanıcının dikkatsizliğine sebebiyet verebilmektedir. Kelimeler hızlı bir şekilde yazıldığı ve metin tekrar okunmadan doğrudan gönderildiği için çoğu zaman yanlış yazılan kelimeler ve düşük cümleler nedeniyle iletişimsel sorunlar yaşanabilmektedir. Genel anlamda bu hızlı iletişimsel akışın, dil kurallarına sadık kalamayarak yazım hatalarının kolayca ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ancak dilin yazımsal kullanımının yanı sıra dil kullanımıyla duygu gibi derin ve özel sayılan soyut durumların hızlı iletişime destek vermek adına basit emojilerle gösterilmesi, duyguların heterojen yapısını bozarak homojenleşmesine zemin oluştururken tektipleştirmektedir. Ayrıca dildeki duyusal ve romantik yapıyı da dönüştüren emojiler,

¹⁵ Schäfer, Lea. Forschungsarbeit zum Sprachwandel, Jugendsprache, Einfluss durch soziale Medien, https://www.koenigswinter.de/de/datei/anzeigen/id/47857,1081/lea_scha%E2%95%A0%C3%AAfer_forschungsarbeit_zum_sprachwandel.pdf, çevrimiçi 01.10.2022

teknolojik gelişmelerin azizliğine uğrayarak değersizleşmektedir. Çünkü artık herkes sevgisini veya olumlu/olumsuz duygularını aynı emojiyle ifade etmektedir.

Bugün, çevrimiçi dünya ile gerçek dünya arasında kolayca ayırım yapılabildiği gibi kullanılan dili veya ifade etme biçimi belirli bir duruma uyarlayabilmek de kolaylaşmıştır. Dolayısıyla sosyal medyanın dil gelişimi üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisi olduğunu kesin bir dilde söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bir dil, konuşmacı ve dinleyicinin birbirleriyle nasıl ilişki kurduğuna bağlı olarak değişmektedir. Bu sebepten dolayı şu iki nokta önem arz etmektedir: Söylemek istenilen doğru ifade edilebiliyor mu? Kullanılan dil anlaşılır mı? Ve İletilen mesaj alıcı tarafından doğru alınıyor mu? Öte yandan dilin değişime uğraması veya çağa ayak uydurması gayet normaldir. Fakat bu değişim/dönüşüm olumsuz algılanabilecek şekilde bir dönüşüm olarak değerlendirilmemelidir.

Dildeki değişim özellikle gençler için önemlidir. Teknolojik çağda her şeyin bu kadar hızlı değişmesi ve dönüşmesine ayak uydurabilmek, geride kalmadan çağı yakalayabilmek ve farkındalık yaratmak adına özellikle genç nesil dildeki değişimi kısa sürede yakalayabilmeli ve içselleştirebilmeli. Nereye giderseniz gidin artık farklı ülkelerden kişilerle iletişime geçebilmek için uluslararası dil kabul edilen İngilizceyi bilmek yetmeyecektir. Sosyal medyada sıkça kullanılan kısaltmaları, sosyal medya terminolojisi ve ifade biçimlerini bilmeyen bir kişi uzun vadede sosyal medya mecralarında yapılan konuşmalara dahil olamayacak ve çağı yakalayamayacaktır. Sosyal medya dilini bir tehdit olarak algılamak belki de bu sebepten dolayı yanlış olacaktır nitekim genç nesil her ne kadar sosyal medya diline maruz kalsa da, bu dili gündelik dilden ayırt edebilme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Androustopoulos, J. (2020). Digitalisierung und soziolinguistischer Wandel. Der Fall der digitalen Interpunktion. Marx, K., Lobin, H., Schmidt, A. (Eds.), *Deutsch in Sozialen Medien. Interaktivmultimodalvielfältig* (s. 75-94) içinde. De Gruyter. Berlin.
- Baron, N.S., and Ling, R. (2011). Necessary Smileys, Useless Periods. Redefining Punctuation in Electronically-Mediated Communication. *Visible Language*, 45(1):45-67.
- Buttkewitz, U. (2020). *Smiley. Herzchen. Hashtag*. Springer Verlag. Heidelberg.
- Gerlof, R. (2014). *Die Deutsche Sprache im Zeitalter der neuen Medien durch neue Kommunikationskanäle in sozialen Netzwerken?* GRIN Verlag. München.
- Güney, H. (2017). *Interkulturelle Definition, Kommunikationsmodelle und kommunikative Einordnung*. GRIN Verlag. München.
- Jespersen, O. (2003). *Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*. Georg Olms Verlag. Hildesheim.
- Marx, K., and Weidacher, G. (2014). *Internetlinguistik: Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Narr Francke Attempto Verlag. München.
- Marx, K., Lobin, H., and Schmidt, A. (2020). *Deutsch in sozialen Medien*. De Gruyter Verlag. Berlin
- Röhner, J. and Schutz, A. (2016). Klassische Kommunikationsmodelle. Röhner, J.; Schütz, A. (Eds.), *Psychologie der Kommunikation*. (s. 19-39) içinde. Springer Fachmedien. Heidelberg.
- Runkehl, J., Schlobinski, P., and Siever, T. (1998). *Sprache und Kommunikation im Internet. Überblick und Analysen*. Westdeutscher Verlag. Opladen.
- Schmidt, J. and Taddicken, M. (2017). *Handbuch Soziale Medien*. Springer Verlag. Heidelberg.
- Storrer, A. (2001). Getippte Gespräche oder dialogische Texte? Zur kommunikationstheoretischen Einordnung der Chat- Kommunikation. Lehr, A. & Kammerer, M. & Konerding, K. & Storrer, A. &

Thimm, C. and Wolski, W. (Eds.), *Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik*. (s. 439- 465) içinde. De Gruyter. Berlin.

Storrer, A. (2013). Sprachstil und Sprachvariation in sozialen Netzwerken. Job- Frank B. & Mehler, A. & Sutter, T. (Eds.), *Dynamik sozialer und sprachlicher Netzwerke. Konzepte, Methoden und empirische Untersuchungen an Beispielen des WWW* (s. 331-366) içinde. Springer VS. Heidelberg.

Vogel, I., Regev, R., and Steinebach, M. (2019). Automatisierte Analyse Radikaler Inhalte im Internet. David, K., Geihs, K., Lange, M., Stumme, G. (Eds.), *Informatik 2019: 50 Jahre Gesellschaft für Informatik – Informatik für Gesellschaft* (s. 233-245) içinde. Gesellschaft für Informatik e.V..

Zhou, B. (2019). *Linguistische Aspekte der Kommunikation in sozialen Netzwerken. Schreibphänomene mit ökonomischen Funktionen*. München: GRIN Verlag. München.

KAVRAMSAL MAKALE

Milletvekillerinin Yasama Bağışıklıkları

Orhan DAĞ, Milli Eğitim Bakanlığı, Şehit Büyükelçi Galip Balkar Ortaokulu, İstanbul, e-posta:

orhandag75otmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8088-0931>

Öz

Yasama bağışıklığı, anayasa hukukunun en eski kurumlarından biridir. Milletvekillerine yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu olacak şekilde iki tür bağışıklık tanınmaktadır. Bu bağışıklıklar hem milletvekillerinin hem de temsil ettikleri bireylerin temel haklarını koruyan anayasal güvencelerdir. Yasama bağışıklığı, serbest seçim hakkının ve ifade özgürlüğünün kurumsal bir güvencesidir. Yasama bağışıklıkları, etkili işleyen bir parlamentonun temel güvenceleri olmakla birlikte, milletvekillerinin ya da üçüncü kişilerin temel haklarıyla da çatışabilir. Yasama dokunulmazlığı ve sorumsuzluğu, milletvekillerinin davalara sevk edilmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu durum, milletvekillerinin eylemlerinden zarar gören üçüncü kişilerin adalet aramasını engelleyebilir. Benzer şekilde yasama bağışıklığı, milletvekillerinin adalet önünde isimlerini temize çıkarmalarını da engelleyebilir. Bu çalışmada yasama bağışıklıklarının amacı ve hukuki niteliği değerlendirilerek farklı ülke uygulamaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yasama Bağışıklığı, Yasama Sorumsuzluğu, Yasama Dokunulmazlığı.

Makale Gönderme Tarihi: 13.02.2023

Makale Kabul Tarihi: 11.05.2023

Önerilen Atıf:

Dağ, O. (2023). Milletvekillerinin Yasama Bağışıklıkları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 678-690.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(5): 678-690. DOI:10.26677/TR1010.2023.1226

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Legislative Immunity of Deputies

Orhan DAĞ, Ministry of National Education, Martyr Ambassador Galip Balkar Secondary School, İstanbul, e-mail: orhandag75otmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8088-0931>

Abstract

Parliamentary immunity is one of the oldest institutions of constitutional law. There are two types of immunity granted to members of parliament: parliamentary immunity and parliamentary irresponsibility. These immunities are constitutional guarantees that protect both the basic rights of members of parliament and the individuals they represent. Parliamentary immunity is an institutional guarantee of the right to free elections and freedom of expression. While parliamentary immunity is a fundamental guarantee of an effective functioning parliament, it can also conflict with the basic rights of members of parliament or third parties. Parliamentary immunity and irresponsibility can be a barrier to prosecuting members of parliament. This can prevent third parties who have suffered harm from the actions of members of parliament from seeking justice. Similarly, parliamentary immunity can also prevent members of parliament from clearing their names in front of justice. This study evaluates the purpose and legal nature of parliamentary immunities and examines different country practices.

Keywords: Parliamentary Irresponsibility, Parliamentary Immunity, Parliamentary Indemnity.

Received: 13.02.2023

Accepted: 11.05.2023

Suggested Citation:

Dağ, O. (2023). Legislative Immunity of Deputies, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 678-690.

GİRİŞ

Siyasi rejim ve seçim tarzı ne olursa olsun, siyasi yapılanmada yasama meclisi bulunan her ülkede yasama bağımsızlıkları ile karşılaşılır. Yasama bağımsızlıkları, en eski anayasa müesseselerinden biridir. Kaynağı eski Roma'da da görülmekle beraber, bugünkü anlamı ile bir anayasa müessesesi olarak parlamento ile birlikte İngiltere'de doğmuş ve gelişmiştir.

Yasama bağımsızlıkları, yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı olarak iki farklı şekilde ortaya çıkar. Yasama sorumsuzluğu mecliste özgür tartışma ortamının yaratılması, yasama dokunulmazlığı ise meclisin diğer erklerden bağımsızlığının sağlanması için öngörülmüş güvencelerdir. Yasama bağımsızlıkları, anayasa hukukunun teknik ve özel bir konusu gibi gözüксе de son yıllarda ulusal kamuoyunda tekrar tekrar gündeme gelmesi ile incelenmeye değer bir alan olduğunu tekrar kanıtlamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki yasama bağımsızlıkları kamuoyunda çok da iyi anlaşılmayan bir kurumdur. Genellikle milletvekillerini ayrıcalıklı kılmak ya da onlara cezasızlık sağlamak için haksız bir düzenleme olduğu düşünülür. Nitekim farklı ülkelerde amacı dışında uygulanması ve çatıştığı temel haklarla dengelenmeyen yasama bağımsızlığı düzenlemeleri, milletvekillerinin fiili olarak ayrıcalıklı bir hale gelmesine de neden olabilmektedir.

YASAMA BAĞIMSIZLIĞI

Bugünün kurumsal devleti, yasama, yürütme ve yargı erklerinin farklı ellerde bulunmasına dayanır. Yasama erki, devleti ve bireyleri bağlayan kurallar koyarken, yürütme erki bu kuralların uygulayıcısı, yargı ise bu kuralların denetleyicisidir. Yasama yetkisi meclislere aittir. Meclis, halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşur. Halk adına hareket eden temsilciler, meclis faaliyetleri sırasında halkın görüş ve taleplerini dile getirmekte ve çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ancak dayandırıldıkları bu çıkarlar, diğer grupların ve hatta yürütmenin çıkarlarıyla çatışabilir. Demokratik toplumlarda çatışan çıkarlar, karşılıklı tartışma ve uzlaşma yoluyla çözümlenmelidir. Ancak gerçekte çeşitli gruplar ve yürütme, yargı mensubu üzerinde yargı aracılığıyla ya da bizzat zorlama ve baskıya başvurabilmektedir. Böyle bir ihtimal, milletvekillerinin bağımsız karar almalarını ve kamu yararını koruma görevlerini yerine getirmelerini engelleyebilir. Bu durum aynı zamanda yasama erkinin görevlerini yerine getirmesini engellemekte, kurumsal devlet yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Yasama bağımsızlıkları, bu sonuçları önlemek için tasarlanmış bir anayasal güvenceler sistemidir.

Yasama sorumsuzluğu, milletvekilliği görevinin ifası kapsamında verilen oy, görüş ve beyanlar nedeniyle her türlü yargısal işlemde muafiyet anlamına gelmektedir. Yasama dokunulmazlığı ise, kanunları ihlal etmekle suçlanan parlamenterler için, tipik olarak, ait oldukları kurumun (millet meclisi, senato vb.) rızası olmaksızın tutuklama, gözaltı gibi koruma tedbirlerine ve kovuşturmayla karşı getirilen özel yasal korumadır (Hardt, 2015).

Yasama sorumsuzluğu müessesesi, içerikleri farklı olsa da dünyadaki hemen hemen tüm demokratik ülkelerin anayasalarında bulunmaktadır. Sorumsuzluk kurumu, parlamento yetkisiyle yakından bağlantılıdır ve milletvekillerini görevlerini yerine getirmek için yapmakla yükümlü oldukları eylemlerden dolayı koruma altına alır. Bu eylemler, siyasi konuları tartışmayı ve bu konuların çözümüne ilişkin kararlar almayı içerir. Yasama sorumsuzluğunun mutlak olduğu ve iftirayı hariç tutan sınırlı durumlar dışında ortadan kaldırılamayacağı genel olarak kabul edilmektedir. Yasama sorumsuzluğunun sağladığı koruma, milletvekili görevini tamamladıktan sonra da devam eder (Hamilton vd., 2014).

Yasama dokunulmazlığı ise sorumsuzluktan daha dar kapsamlı bir kurumdur. Dokunulmazlığın sağladığı koruma, yalnızca parlamento döneminde geçerlidir ve genellikle parlamentonun

kendisi tarafından kaldırılabilir. Hangi suç ve fiilleri kapsadığına ve milletvekillerini hangi hukuki veya cezai işlemlerden koruduğuna dair ortak bir model yoktur ve ülke uygulamaları bu konuda büyük farklılıklar göstermektedir.

Yasama dokunulmazlığının, milletvekillerini toplumun geri kalanından ayrı tutma ve cezasızlık sağlama konusunda kazanılmış bir hak olduğu yaygın bir yanılgıdır. Dokunulmazlığın kaldırılması veya bu kurumun tamamen terk edilmesi tekrar tekrar gündemdedir (Hamilton vd., 2014).

Yasama Sorumsuzluğu

Yasama sorumsuzluğu*, milletvekillerinin yasama görevlerini yerine getirirken söyledikleri sözlerden, ifade ettikleri düşüncelerden ve kullandıkları oylardan dolayı herhangi bir adli ve cezai kovuşturmayla tabi tutulmayacaklarının teminatıdır. Bu sayede milletvekillerinin yasama faaliyetlerini özgürce ve çekinmeden yürütmeleri mümkündür. Ayrıca bu yönüyle yasama sorumsuzluğu kurumunun da milli iradenin gerçek anlamda tezahürüne katkı sağladığı açıktır. Yasama sorumsuzluğu ile devletin yürütme erki daha iyi denetlenecek ve milletvekillerinin asli görevi olan kanun yapma özgürce gerçekleşecektir (Teziç, 2021).

Yasama sorumsuzluğu milletvekillerine mutlak koruma sağlar. Bu anlamda hem cezai hem de hukuki işlemlere karşı tam koruma sağlar. Diğer bir deyişle, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiili nedeniyle kişinin milletvekili sıfatı sona ermiş olsa bile bu korumadan yararlanılır. Parlamento veya başka bir organ tarafından kaldırılamaz. Kamu yararına getirildiği için kamu düzeni ile ilgilidir ve terk edilemez (Gözler, 2011).

Yasama sorumsuzluğu, temel işlevini Meclis dışındaki herhangi bir otoriteye karşı sorumsuzluk olarak yerine getirir. Sorumsuzluk, fiilin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmazken, hukuki ve cezai müeyyidelerin önüne geçer. Genel kanı bu olsa da yasama sorumsuzluğunun vekilin hukuki sorumluluğunu ortadan kaldırmadığı doktrindeki bazı yazarlar tarafından savunulmaktadır. Bu bakımdan yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin Meclisin çalışma düzenini bozan tutum ve davranışları sonucunda doğabilecek disiplin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Örneğin bir Milletvekili Meclis'te hakaret ve sövme fiilini işlerse milletvekili hakkında cezai ve hukuki işlem yapılamaz. Ancak, İçtüzük uyarınca milletvekilliğinden geçici olarak ihraç edilme gibi bir disiplin cezası verilebilir (İba, 2018).

Milletvekilinin Meclis çalışmaları kapsamındaki sözleri ve ileri sürdüğü düşünceler yasama sorumsuzluğu kapsamında olup bu kişiler hakkında herhangi bir hukuki yaptırım uygulanmamaktadır. Bu anlamda, kişilik haklarının ihlalinin önlenmesi için milletvekili aleyhine maddi veya manevi tazminat davası açılmaz. Açılrsa bile mahkeme tarafından reddedilir (Gözler, 2011).

Anayasa'da geçen "parlamento çalışması" ifadesi, maddenin amacına uygun olarak geniş yorumlanmalıdır. Bu ifade ile Anayasa, milletvekilliği görevi nedeniyle yapılan söz ve eylemleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Yani Meclis çalışmalarının tabiriyle; Meclis salonu, diğer toplantı salonları, toplantı koridorları, yemekhaneler, komisyon çalışma odaları ve hatta tuvaletler bu kapsamda değerlendirilmelidir. Ayrıca, meclis araştırması yapmakla görevli komisyon üyelerinin meclis dışındaki meclis faaliyetlerine de yer verilmelidir. Yine TBMM'yi uluslararası

*Anayasa 83/1: "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis tarafından başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar."

kuruluşlarda veya yurt dışında temsil eden milletvekillerinin görevleriyle ilgili faaliyetler yasama sorumsuzluğu kapsamındadır (Gözler, 2011).

Ancak Yargıtay bu konuda farklı kararlar almaktadır. Yargıtay Ceza Daireleri, Meclis kürsüsünden milletvekilinin ifadesiyle, suç unsuru olsa bile yasama sorumsuzluğu nedeniyle yaptırım uygulanmayacağını çoğunlukla kabul etmektedir. Ancak Yargıtay 4. Hukuk Dairesi kararlarında, yasama işleriyle ilgisi olmayan sözlerden dolayı milletvekili hakkında manevi tazminat istenebileceğine hükmedildi. Yargıtay müteakip kararlarında, milletvekillerine yönelik aşağılayıcı fiillerin “yasama faaliyeti veya parlamentonun çalışmalarıyla ilgili olmadığını” kabul etmektedir. Ancak Yargıtay’ın sonraki kararlarının yasama sorumsuzluğu amacı ile bağdaşmadığı açıktır. Ancak milletvekillerinin tazminat tehdidi ile kendilerini gerçek anlamda ifade etmekte zorlanacaklar ve sürekli özdenetim altında olacaklardır (Dursun, 2013).

Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığı*, milletvekillerinin meclisin onayı olmadan suç işledikleri iddiasıyla yargılanamayacakları anlamına gelir. Milletvekili, meclisin izni olmadan gözaltına alınamaz, tutuklanamaz, sorgulanamaz ve yargılanamaz. Milletvekillerine böyle bir muafiyet sağlanması, ceza kanunları önünde kişilerin eşitliği ilkesine bir istisna oluşturmaktadır. Milletvekili dahi kamu yararı gözetilerek kabul edilen milletvekili dokunulmazlığından vazgeçemez (İba, 2018).

Hem yasama sorumsuzluğu hem de yasama dokunulmazlığı suçu ortadan kaldırmaz. Bu durumun pratik sonucu, suçun iştirak ile işlenmesi nedeniyle milletvekili hakkında kovuşturma açılmasına rağmen, yardımcıların yargılanabilmesidir (Teziç, 2021).

Yasama sorumsuzluğu, milletvekilini meclis göreviyle ilgili eylemlerinden korumayı amaçlarken, yasama dokunulmazlığı, onun meclis görevi dışındaki eylemleri nedeniyle meclis çalışmalarına katılmasını engellememeyi amaçlar. Bu bakımdan sorumsuzluk kalıcı olmakla birlikte, dokunulmazlık milletvekilliği süresince geçici koruma sağlamaktadır (Aktaş, 2009).

Milletvekili dokunulmazlığı milletvekillerini, cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları* dış müdahaleye karşı korurken; Yasama sorumsuzluğu, parlamentodaki oylar, sözler ve görüşler için hukuki ve cezai sorumluluğa karşı bir kalkan sağlar. Bu bakımdan dokunulmazlık baskılayıcı, sorumsuzluk ise önleyicidir. Yasama sorumsuzluğu ifade özgürlüğünü korurken; milletvekili dokunulmazlığı, parlamento çalışmalarına katılımın bir garantisidir. Anayasa

*Anayasa md.83/2 uyarınca yasama dokunulmazlığı, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekilinin Meclis kararı olmadıkça tutulamama, sorguya çekilememe, tutuklanamama ve yargılanamama durumunu ifade eder.

*Anayasa md.106/10: “Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanırlar.”

Anayasa md.106/5, 6, 7, 8, 9: “Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Bu kişilerin görevde bulundukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer.”

Mahkemesi kararında da belirtildiği üzere “Anayasal bir kurum olan yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin herhangi bir engelle karşılaşmadan yasama faaliyetlerine serbestçe katılmalarını sağlamayı amaçlayan bir koruma mekanizmasıdır. Bu nedenle temsili demokrasinin işleyişi açısından milletvekili dokunulmazlığı önemli bir işleve sahiptir.” Hemen hemen her ülkede, milletvekillerine yasama görevlerini gerektiği gibi yerine getirebilmeleri için başkaları adına öngörülemez dokunulmazlıklar verilmiştir. Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin halkın temsilcisi olmaları nedeniyle halkın iradesini tam olarak ifade etmelerini sağlayan bir araç olarak değerlendirilmelidir. Anayasa Mahkemesi ayrıca, milletvekili dokunulmazlığının amacının “yasama organını görevlerini tam olarak yapmalarına engel olacak gereksiz suçlamalardan korumak” olduğunu belirtmiştir (Özbek, Bacaksız ve Doğan, 2022).

Bugün dokunulmazlık, muhalefetteki milletvekillerini korumak için temel bir işlev görüyor. Özellikle muhalefet milletvekillerinin hükümetin saldırıları veya müdahaleleri tehlikesine karşı milletvekillerinin sübjektif haklarını korumak yerine yasama işlevinin bağımsız olarak yerine getirilmesini güvence altına alan nesnel bir anayasal statüdür. Yasama dokunulmazlığı kurumu, yasama organında muhalefeti temsil eden milletvekillerinin Anayasa hukuku açısından demokratik devlet ilkesine uygun olarak serbestçe muhalefet etme hakkını korumakta ve parlamentodaki görevlerini fiilen yerine getirmelerine hizmet etmektedir. İktidara destek veren milletvekillerinin, kimi zaman bazı bahanelerle, etkili milletvekillerinden kurtulmak istemelerinin önüne geçmeyi amaçlıyor. İktidarı destekleyen partinin seçmeni etkilemek için seçim öncesi dokunulmazlığını muhalefet milletvekilleri üzerinde bir koz olarak kullanması da mümkündür (Artuk, Gökçen ve Yenidünya, 2016).

Milletvekili dokunulmazlığının, milletvekillerinin görevlerinin önemini, niteliğini, ciddiyetini ve prestijini vurgulamaya katkı sağladığı söylenebilir. Yine milletvekillerinin halkı temsil etme görevlerini yerine getirirken ihtiyaç duydukları huzuru sağlama işlevine de sahiptir (Feyzioğlu, 1992).

AVRUPA PARLAMENTOSUNDA YASAMA BAĞIŞIKLIĞI

Avrupa Parlamentosu üyeleri, Parlamentonun doğrudan seçilmediği, ancak Üye Devletlerin ulusal parlamentolarının delegelerinden oluşan bir sisteme sahiptir. Bu sistem kapsamında delegelerin yasama bağımsızlığı ile ilgili çeşitli hakları bulunmaktadır ve bu haklar Avrupa Birliği Antlaşması'nın 7 no'lu Protokolünün 8 ve 9. maddelerinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeler aşağıdaki gibidir:

Madde 8

Avrupa Parlamentosu üyeleri, görevlerini yerine getirirken ifade ettikleri görüşler veya kullandıkları oylarla ilgili olarak herhangi bir soruşturmaya, tutuklamaya veya yasal kovuşturmaya tabi tutulamaz.

Madde 9

Avrupa Parlamentosu oturumları sırasında, Üyeler şunlardan yararlanır:

- (a) kendi Devletinin topraklarında, parlamento üyelerine tanınan dokunulmazlıklar;
- (b) diğer herhangi bir Üye Devletin topraklarında, herhangi bir tutuklama tedbirinden ve yasal kovuşturmadan muafiyet.

Dokunulmazlık, aynı şekilde, Avrupa Parlamentosu'nun toplantı yerine gidip gelirken Üyeler için de geçerli olacaktır.

Dokunulmazlık, bir Üyenin suç işlerken tespit edilmesi halinde talep edilemez ve Avrupa Parlamentosunun, Üyelerinden birinin dokunulmazlığından feragat etme hakkını kullanmasına engel değildir.

Protokolün 8. Maddesi, bir üyenin görevlerinin yerine getirilmesinde mutlak sorumsuzluk sağlar. Dolayısıyla bu hüküm, tüm Üye Devletlerde mevcut olduğu şekliyle sorumsuzlukla benzer veya aynıdır.

Bağıışıklığın tam kapsamı, ilk olarak, ilgili üyenin uyruğuna ve ikinci olarak, iddia edilen suç eyleminin veya yasal işlemlerin ilgili olduğu gerçeğin meydana geldiği ülkeye bağlıdır. Madde 9, Avrupa devletlerinin tüm dokunulmazlık hükümlerinde bulunabilen suçüstü istisnasını sağlar. Ayrıca, Avrupa Parlamentosu 9.madde uyarınca talep üzerine dokunulmazlıktan feragat etme hakkına sahiptir (Hardt, 2015).

YASAMA BAĞIŞIKLIĞININ FARKLI ÜLKELERDE UYGULANIŞI

ABD

Kongre üyeleri ve Temsilciler Meclisi, ifade ettikleri fikirlerden ve kullandıkları oylardan sorumlu tutulamaz. Amerika Birleşik Devletleri Anayasasına göre, Senatörler ve temsilciler, vatana ihanet, suç ve kamu düzenini bozma dışında, Meclislerinin toplantılarına katılırken veya giderken tutuklanamaz. Bu ayrıcalık oldukça dar yorumlanır. Bunun nedeni, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın yazıldığı dönemde, bu imtiyazın sadece hukuk davaları nedeniyle tutuklanmamayı kapsadığı görülüyor. Günümüzde insanlar adli davalardan dolayı tutuklanmadığı için bu dokunulmazlığın bir anlamı kalmamıştır (Tribe, 2000).

Kongre üyeleri, işledikleri suçlardan dolayı herhangi bir ceza davasında tutuklanabilir. Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi, Williamson - Amerika Birleşik Devletleri davasında (207 U.S. 425, 1908), yalan yere yemin etmekten hüküm giymiş bir Temsilciler Meclisi üyesinin tutuklanmama ayrıcalığından yararlanamayacağına karar verdi. Sonuç olarak, ABD'de suç alanında Kongre üyelerine tanınan bir dokunulmazlık bulunmadığı söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise kongre üyeleri mahkemeye tanık olarak çağrılabilir (Nowak, Rotunda and Young, 1978).

FRANSA

Yasama Sorumsuzluğu Milletvekillerine Aittir. Kullanılan oylar ve ifade edilen görüşler için, doğrudan parlamento işlevi ve parlamento çalışmasıyla ilgili olmak kaydıyla, yalnızca Meclis Başkanı veya Meclis tarafından verilen disiplin cezaları (örneğin kınama) sorumluluğu vardır. Yukarıdaki hallerde ilgililer hakkında cezai ve hukuki soruşturma ve kovuşturma yapılamaz. Görev süresinin bitiminden sonra da devam eder. Yasama sorumsuzluğu mutlak, ortadan kaldırılamaz.

Yasama dokunulmazlığı Parlamento Üyeleri için geçerlidir. Suçüstü (in flagrantedelicto) veya vergi meseleleri, hukuk meseleleri gibi küçük hukuki ihtilaflarda veya kesin hükmün verileceği hallerde milletvekillerinin cezai veya idari muhakeme dokunulmazlığı vardır. Dokunulmazlık, hazırlık soruşturmalarını ve soruşturmaları kapsamaz. Dokunulmazlık görev süresi ile sınırlıdır ve kaldırılabilir. Adalet Bakanlığı tarafından dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin teklif Meclis'e sevk edilir. Adalet Bakanlığı tarafından yapılan incelemeden sonra Meclis, bunun kaldırılmasına karar verir (Toornstra, 2001).

İNGİLTERE

Yasama Sorumsuzluğu, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası üyeleri ile resmi görevlerde bulunan kişiler (ör. kamu görevlileri) için geçerlidir. Meclis sınırları içinde ve meclis komisyonlarının toplantılarında ifade edilen oy ve görüşler için Başkan veya Meclis tarafından verilen disiplin cezalarından (kınama gibi) yalnızca meclisin görev ve çalışmaları ile doğrudan ilgili olmak kaydıyla sorumluluk vardır. Toplantı. Yukarıdaki hallerde ilgililer hakkında cezai ve hukuki soruşturma ve kovuşturma yapılamaz. Sorumsuzluk süresiz olup, süresinin bitiminden sonra da devam eder. 1996 tarihli Hakaret Yasası hükümlerinin ihlal edildiği sınırlı durumlarda kaldırılabilir. Sorumsuzluk ancak ilgililerin açacağı dava ile mahkemelerce kaldırılabilir.

Yasama dokunulmazlığı, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası üyeleri için geçerlidir. Yasal dokunulmazlık vardır. Ancak hukuk davalarında tutukluluk veya tutukluluk artık söz konusu olmadığı için uygulamada dokunulmazlık uygulanmamaktadır. TBMM'nin toplantı döneminde ve bu sürenin kırk gün öncesi ve sonrasında dokunulmazlık vardır. Bağışıklık kaldırılmaz. İngiltere'de bir milletvekilinin mahkemeye saygısızlıktan tutuklanabileceği kabul edilmektedir. Avam Kamarası üyeleri mahkemelere tanık olarak çağrılabilir. Ancak, Başkan, üyenin Avam Kamarası toplantısına katılması gerektiğini beyan ederse, bir Avam Kamarası üyesi de tanık olarak çağrılmaz. Birleşik Krallık'ta yasama dokunulmazlığı kaldırılmaz.

ALMANYA

Yasama Sorumsuzluğu Yalnızca Federal Parlamento üyeleri için geçerlidir (Federal Konsey üyeleri için geçerli değildir). Meclis sınırları içinde ve meclis komisyonlarının toplantılarında ifade edilen oy ve görüşler için Başkan veya Meclis tarafından verilen disiplin cezalarından (kınama gibi) yalnızca meclisin görev ve çalışmaları ile doğrudan ilgili olmak kaydıyla sorumluluk vardır. Toplantı. Bu şartlar altında ilgililer hakkında cezai ve hukuki soruşturma ve kovuşturma yapılamaz. Sorumsuzluk sınırsızdır ama ortadan kaldırılabilir. Meclise anayasaya aykırı hakaret ve aşağılama durumlarında, Savcı veya Meclisin Dokunulmazlıklar ve İçtüzük Komisyonu Meclisi bu konuda oylamaya davet edebilir.

Yasama Dokunulmazlığı yalnızca Federal Parlamento üyeleri için geçerlidir (Federal Konsey üyeleri için geçerli değildir). Suçüstü hali, hukuki meseleler, sözleşmenin ihlali veya hukuki mahkûmiyet hazırlığı halleri dışında, hazırlık soruşturmaları ve soruşturmaları da dahil olmak üzere cezai veya disiplin kovuşturmalarına karşı dokunulmazlık vardır. Görev süresi ile sınırlıdır. Bağışıklık kaldırılabilir. Meclise anayasaya aykırı hakaret ve aşağılama durumlarında, Savcı veya Meclisin Dokunulmazlıklar ve İçtüzük Komisyonu Meclisi bu konuda oylamaya davet edebilir (Toornstra, 2001).

İTALYA

Yasama Sorumsuzluğu Milletvekillerine Aittir. Kullanılan oylar ve ifade edilen görüşler için, doğrudan parlamento işlevi ve parlamento çalışmasıyla ilgili olmak kaydıyla, yalnızca Meclis Başkanı veya Meclis tarafından verilen disiplin cezaları (örneğin kınama) sorumluluğu vardır. Yukarıdaki hallerde ilgililer hakkında cezai ve hukuki soruşturma ve kovuşturma yapılamaz. Sorumsuzluk yasama görevinden sonra da devam ettiği için sınırsızdır. Yasama sorumsuzluğu kaldırılmaz.

Yasama dokunulmazlığı Parlamento Üyeleri için geçerlidir. Milletvekilinin, tutuklanması zorunlu olan suçüstü hali hariç, tutuklama, gözaltına alma, tutuklama, kovuşturma ve haberleşme yasağından dokunulmazlığı vardır. Görev süresi boyunca devam eder. Bağışıklık

kaldırılabilir. Savcı, ilgili merciye verilmek üzere teklifi Meclis Başkanına sunar. Teklif belli bir süre içinde Mecliste gizli oya sunulur (Toornstra, 2001).

İtalyan yasalarına göre milletvekillerinin üzeri aranamaz, konuşmaları ve yazışmaları dinlenemez, tespit edilemez, postalarına ve diğer postalarına ait oldukları Meclisin izni olmadan el konulamaz. Milletvekilleri mensubu oldukları Meclisin izni olmaksızın tutuklanamaz, yakalanamaz, tutuklanamaz veya başka bir şekilde hürriyetlerinden yoksun bırakılamaz. Türk hukukunun aksine, milletvekillerinin ceza yargılamasında yargılanması dokunulmazlık kapsamında değerlendirilmemiştir. Öte yandan, Türk hukukuna göre dokunulmazlık kapsamına girmeyen ikamet arama, posta veya yazışmaya el konulması, konuşma ve haberleşmenin kontrolü, İtalyan hukukuna göre dokunulmazlığın kaldırılmasına tabidir. İtalyan yasalarına göre, bizimkinden farklı olarak, yasama dokunulmazlığı infazın önünde bir engel değildir. İtalyan yasalarına göre, tutuklanması zorunlu olan bir suç işlerken yakalanan bir milletvekili dokunulmazlıktan yararlanamıyor. Türk hukukunda ağır cezaları olan kötü şöhretli suçlar için dokunulmazlık yoktur. İtalyan hukukuna özgü ancak Türk Hukukunda yer alan bir diğer istisna ise, soruşturmasına seçimden önce başlanan Anayasa'nın 14. maddesindeki şartlara giren suçlardır.

FİNLANDİYA

Yasama Sorumsuzluğu, Parlamento Üyeleri için görev süreleri boyunca geçerlidir. Meclis işlevi ve Meclis çalışmalarıyla doğrudan ilgili olmak kaydıyla, yalnızca Meclis Başkanı'nın veya Meclis'in Meclis'te ifade ettiği oy, eylem ve görüşler için verdiği disiplin cezalarından (örneğin kınama) sorumludur. Yukarıdaki hallerde ilgililer hakkında cezai ve hukuki soruşturma ve kovuşturma yapılamaz. Sorumsuzluk ilgili kişinin (örneğin polis memuru, savcı veya vatandaşın) teklifi üzerine Meclis'te 5/6 oyla kaldırılabilir.

Yasama Dokunulmazlığı, Parlamento Üyeleri için parlamento oturumu boyunca geçerlidir. En az altı ay hapis cezasını gerektiren suçlardan herhangi birini işlediğine inanmak için yeterli neden olmadıkça, tutuklama ve yargılama başlamadan önce tutuklanmaya karşı dokunulmazlık vardır. İlgili kişinin (örneğin polis memuru, savcı veya vatandaşın) önerisi ile dokunulmazlık, Meclisin oy çokluğu ile kaldırılabilir (Toornstra, 2001).

KANADA

Kanada'da Avam Kamarası üyelerinin ayrıcalıkları, parlamento görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duydukları mutlak dokunulmazlığı sağlamaktadır. Parlamento üyeleri hem bireysel olarak hem de bir bütün şeklinde Meclis olarak, çeşitli haklara sahiptirler. Bireysel olarak mevcut haklar; konuşma özgürlüğü, hukuk davalarında tutuklanmama (medeni konularda), mahkemeye çağrılmadan muafiyet ve müdahale ile tehditten korunma şeklindedir (Campagnolo, 2017).

GÜNEY KORE

Ulusal Meclis üyelerinin cezai olarak yasama dokunulmazlıkları ve kürsü sorumsuzlukları vardır. Yasama dönemi boyunca, suçüstü durumları hariç olmak üzere, tutuklanamazlar ve gözaltına alınamazlar. Ayrıca Mecliste söylediği sözler, belirttiği düşünceleri ve kullandıkları oylar hakkında hiçbir zaman sorumlu olmayacaklardır. Demokratik ülkelerin hemen hepsinde, yasama çalışmalarının tüm etkilerden uzak, sağlıklı bir şekilde işlemesi amacıyla uygulanan yasama dokunulmazlığı ve sorumsuzluğu kuralı bu ülkede de uygulanmaktadır.

Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılabilmesi için Meclis üye tamsayısının en az üçte bir çoğunluğunun talebi gereklidir. Karar yeter sayısı ise üye tamsayısının mutlak çoğunluğudur. Milletvekillerinin kürsü sorumsuzlukları ise mutlaklıdır. Milletvekillerinin, yasama faaliyetleri ile ilgili konularda düşüncelerini rahat bir şekilde belirtebilmeleri için bu kural şarttır. Anayasada milletvekillerinin hukuki olarak sorumsuzluklarıyla ilgili herhangi bir düzenleme yoktur. Milletvekilleri, normal vatandaşlar gibi hukuki olarak eylem ve işlemlerinden dolayı sorumludurlar (Aydoğdu, 2017).

POLONYA

Milletvekili dokunulmazlığı ve sorumsuzluğu ile ilgili kararlar 30 Temmuz 1992 tarihli Polonya Cumhuriyeti Polonya Parlamentosu Daimi Kararnamelerinde ve 23 Kasım 1990 tarihli Senato Tüzüğünde yer almaktadır. Buna göre milletvekillerinin parlamento yetkileri kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerini koruyan maddi dokunulmazlıklar "sorumsuzluk" ayrıcalığı olarak sınıflandırılabilir, ancak birçok demokratik ülkede bilinen benzer dokunulmazlıkların aksine amacı milletvekilinin "ifade özgürlüğünü" korumakla sınırlı olmayıp parlamento yetkisinin kullanılmasıyla ilgili tüm faaliyetlere yöneliktir. Ancak, bu tür faaliyetlerle ilgili olarak, Anayasa belirli durumlarda bir milletvekili aleyhine dava açılmasına izin vermektedir. Diğer üç dokunulmazlık biçimi, ortak amaçları, herhangi bir şekilde özgürlükten yoksun bırakma tehdidi veya ceza davası açma tehdidi olmaksızın, parlamento görevinin serbestçe yerine getirilmesini garanti altına almak olduğundan, ortaklaşa bir "dokunulmazlık" ayrıcalığı olarak algılanabilir. Dokunulmazlık ayrıcalıkları, cezai kovuşturmalara karşı korumayı, geniş çapta yorumlanan gözaltı ve tutuklamaya karşı korumayı kapsamaktadır (Chybalski, 2015).

BREZİLYA

1988 Federal Anayasası'nın 53/2 maddesine göre, Milletvekilleri ve Senatörlerin her türlü görüş, söz ve oylarıyla hukuki ve cezai dokunulmazlıkları vardır. Diplomanın verilişinden bu yana Ulusal Kongre üyeleri, telafisi mümkün olmayan bir suç işlemleri dışında tutuklu olamazlar. Söz konusu bir suç işlendiğinde tutanak tutulmaktadır. Tutanaklar 24 saat içinde ilgili Meclise gönderilir ve üyelerinin çoğunluğunun oyu ile tutuklamaya karar verilir (Castelo Branco ve Gouvêa, 2021).

BOSNA HERSEK

Bosna-Hersek Federasyonu Anayasası'nın 1330. Maddesi, Federasyon yasama organlarının üye ve delegelerinin, Federasyon yasama organlarındaki görevleri çerçevesinde gerçekleştirdikleri eylemlerden dolayı cezai veya hukuki sorumluluğa tabi olmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca temsilcinin görevi çerçevesinde yaptığı tüm işlemlerden sorumlu olmayacağı ifadesi, milletvekillerinin ifade özgürlüğünün korumasından yararlandıklarını, yani oy verme, genel kurulda konuşma gibi konularda sorumlu tutulamayacaklarını ifade etmektedir. Ancak Milletvekillerinin görev dışında işledikleri fiillerden dolayı tutuklanma ve kovuşturma yasağı yasama dokunulmazlığı kanununda düzenlenmemiştir (Balić, 2013).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Milletvekillerine, görevlerini hiçbir baskı ve etki olmaksızın özgürce yapabilmeleri için yasama bağımsızlığı hakkı tanınmıştır. Yasama bağımsızlıkları, yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu olmak üzere iki türdür.

Mutlak koruma sağlayan yasama sorumsuzluğu, milletvekilinin meclis çalışması sırasında söylediği sözden, ifade ettiği düşünceden ve kullandığı oydan bağımsız olarak iradesini özgürce ifade etmesini sağlar. Öte yandan, TBMM izin vermedikçe tutuklanmama, sorgulanmama ve kovuşturma yapılmama gibi güvenceler sağlayan yasama organının dokunulmazlığı ile milletvekilinin meclis çalışmalarına katılması engellenemez.

Yasama dokunulmazlığı sınırsız bir hak olmayıp, kanuni şartların oluşması halinde kaldırılması Anayasa ile mümkündür. Nitekim kanuni şartların oluşması halinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile her zaman milletvekili dokunulmazlığı kaldırılabilir.

Yasama organının görelî dokunulmazlığı nedeniyle, onu Anayasa'da yasaklanan amaçlar doğrultusunda hareket etmekten korumaz. Ancak bu durumda soruşturmanın seçimden önce başlamış olması gerekir. Ağır bir suçun suçüstü hali için başka bir durum öngörülmektedir. Bu iki istisna dışında, Meclis kararı olmadıkça milletvekili görev süresi boyunca tutuklanamaz, sorguya çekilemez ve yargılanamaz.

Yasama dokunulmazlığı, amacına uygun olarak kullanılmalıdır. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partinin milletvekillerine yönelik adli suçlara ilişkin dosyalar genellikle beklemede tutulurken veya yargılama reddedilirken, muhalefet milletvekilleri ile ilgili dosyalarda genel ilkenin tersine döndüğü görülmektedir. Dolayısıyla milletvekillerine dokunulmazlık suç işleme (özellikle yolsuzluk vb.) özgürlüğüne dönüşmemelidir.

Bir diğer ilginç durum da yargıda yaşanan sorunların yasama dokunulmazlığı kalkını kullanılarak gönderilmeye çalışıldığı durumdur. Elbette yargının yanlış uygulama ve kararlarını çözüme kavuşturma yetkisi ve hukukun işlemesi için çalışmak gerekiyor. Ancak, haksız yere tutuklandığı düşünülen kişinin cezaevinde kalmaması ve yargılanıp hüküm giymemesi (yüksek ihtimalle) için milletvekili seçilmesini sağlamak için milletvekilliği dokunulmazlığının kötüye kullanılması da dikkate değer bir diğer husustur. Yasama dokunulmazlığı asli işlevi için kullanılmalı, yargıdan kaçış/kaçırılma haline gelmemelidir.

Yasama bağımsızlığının temel amacı, parlamentonun bağımsızlığını sağlamak ve kuvvetler ayrılığını tesis etmektir. Bu amaç doğrultusunda milletvekillerinin görevlerini korkusuzca ve bağımsız olarak yapabilmeleri için getirilen güvencelerdir. Milletvekillerinin görevlerini yerine getirebilmeleri, temsil ilişkisi nedeniyle seçmeni de ilgilendirmektedir. Son olarak yasama bağımsızlığı, muhalefetteki milletvekillerinin susturulmasını veya siyasetten dışlanmasını önleyerek çoğulculuğu sağlar.

Yasama bağımsızlığının hukuki niteliği farklı hukuk disiplinler açısından ele alınmıştır. Yasama bağımsızlığının anayasa hukuku açısından sübjektif bir hak olarak kabul edilemeyeceği ancak bazı sübjektif hakların kurumsal güvencesi olduğu sonucuna varılmıştır. Daha sonra yasama bağımsızlığı anayasanın temel ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesi açısından ele alınmıştır. Milletvekillerinin haklarının diğer vatandaşlara göre daha fazla ihlal tehdidi altında olması nedeniyle onlara farklı bir koruma sağlanmasının kanun önünde eşitlik ilkesiyle bağdaştığı anlaşılmıştır. Yasama sorumsuzluğunun kapsamı ve farklı ülkelerdeki uygulamaları kişi, zaman, yer, konu ve gerekçe türleri açısından ele alınmaktadır. Yasama sorumsuzluğunun bazen milletvekilleri dışındaki meclis işleri için üçüncü kişilere de verildiği görülmüştür. Bu uygulamanın yasama sorumsuzluğu kurumunun mantığına uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Yasama sorumsuzluğunun bir zaman kısıtlaması olmadığı, milletvekillerinin beyanlarının sonsuza kadar sorumsuzluk koruması altında olması gerektiği anlaşılmıştır. Bazı ülkelerde yasama sorumsuzluğunun sadece meclis içindeki ifadeleri alan bakımından koruduğu ve bunun da milletvekiline yeterince geniş bir koruma sağlamadığı gözlemlenmiştir. Son olarak yasama sorumsuzluğunun bazı ülkelerde milletvekilini sadece ceza davalarından, bazı ülkelerde sadece hukuk davalarından, bazı ülkelerde ise her ikisinden de koruduğu anlaşılmıştır. Cezalandırma

veya caydırma amaçlı olup olmadığına bakılmaksızın olayın niteliğine göre koruma sağlanması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Karşılaştırmalı hukukta yasama dokunulmazlığının kapsamı değerlendirilmiştir. Yasama dokunulmazlığının ancak milletvekilleri fiilen görevlerini ifa ederken koruma sağladığı, bazı ülkelerde ise görev tanımının sadece parlamentonun toplantı dönemi olduğu görülmüştür. Milletvekili dokunulmazlığının anlamlı bir koruma sağlaması için milletvekilinin görev süresi boyunca kesintisiz olarak devam etmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Milletvekili dokunulmazlığının göreve başlamadan önceki eylemleri de dâhil olmak üzere milletvekilinin tüm işlemlerini koruduğu anlaşılmıştır. Dokunulmazlığın her zaman kaldırılabileceği düşünülerek, bunun makul bir düzenleme olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca dokunulmazlığın bir imtiyaz haline gelmemesi için ilke olarak kaldırılması, kaldırılmamasının ise istisna olması gerektiği anlaşılmıştır. Ancak dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin prosedürlerin çok açık ve detaylı olduğu, aksi takdirde uygulamada keyfiliğe sebep olabileceği görülmüştür. Siyasi saik taşımayan tüm davalar için dokunulmazlıkların kaldırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, K. (2009). *TBMM Uygulaması Anlatımıyla Yasama Dokunulmazlığı*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Artuk, E. M., Gökçen, A. ve Yenidünya, A. C. (2016). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aydoğdu, Y. (2017). Güney Kore’de uygulanan hükümet sistemi üzerine incelemeler, *TAAD*, 31(8), 691-720.
- Campagnolo, Y. (2017). Cabinet Immunity in Canada: The Legal Black Hole, *Mc Gill Law Journal*, 63(2), 315-374.
- Castelo Branco, P. H. V. B. and Gouvêa, C. B. (2021). Blind spots of Brazilian law: Encouraging insurrection, parliamentary immunity and the defense of institutional safeguards. *HAPSc Policy Briefs Series*, 2(1): 31-36.
- Chybalski, P. (2015). *Parliamentary immunity in Poland*, Directorial General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, Brussels.
- Dursun, İ. (2013). Hakaret Suçunun Yasama Sorumsuzluğu Kapsamında Değerlendirilmesi, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 7-98.
- Feyzioğlu, M. (1992). Yasama Dokunulmazlığı, *AÜHFD*, 42, 1-4.
- Hamilton, J., Palma, M.F., Sejersted, F., Sorensen, J.S. and Doublet, Y. (2014). European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Report on the Scope and Lifting of Parliamentary Immunities, 714/2013, CDL-AD (2014)011, Strasbourg.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, İstanbul: Ekin Basım Dağıtım.
- Hardt, S. (2015). Parliamentary immunity in a European context, Directorial General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, Brussels.
- İba, Ş. (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Keskinsoy, Ö. (2008). *Yasama Dokunulmazlığı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Nowak, J. N., Rotunda, R. D. and Young, J.N. (1978). *Handbook on Constitutional Law*, St. Paul, Minn.: West Publishing Co.

Özbek, V. Ö., Bacaksız, P. ve Doğan, K. (2022). *Ceza Muhakemesi Hukuku Temel Bilgiler*, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Teziç, E. (2021). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Toornsta, D. (2001). *Rules on Parliamentary Immunity in the European Parliament and the Member States of the European Union*, B – 1047 Brussels, Belgium.

Tribe, L. (2000). *American Constitutional Law*, USA: Foundation Press.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(5): 691-700.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1227](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1227)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

1982 Anayasasında 2010 Tarihine Kadar Yapılan Değişiklikler

Dr. Öğr. Üyesi Fethi KILIÇ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bolu, e-posta: kilic_f2@ibu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2945-727X>

Nurhan YALÇIN ATALAY, Bağımsız Araştırmacı, e-posta: nyatalay@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5736-7201>

Öz

Gelişen toplumsal olaylar ve anarşik ortamın yaygınlaşması ile Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 günü yönetime el koymuştur. Toplumsal düzenin sağlanması ve demokratik ortamın oluşması için toplumun ihtiyacı olan Anayasa yapma ihtiyacı olduğu kararlı bir biçimde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Danışma Meclisi bünyesinde Anayasa Komisyonu oluşturulmuş ve oluşturulan komisyonun başına Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı getirilmiştir. Anayasa Komisyonunca hazırlanan ve Milli Güvenlik Kurulunun incelemesinden geçen Anayasa metni 7 Kasım 1982 günü yapılan halkoylaması sonucu; %8.63 “RED” oyu verilmiş ve %91.37 “KABUL” için oy verilerek kabul edilip, 9 Kasım 1982 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası ile getirilen hak ve özgürlüklere bir tepki olarak, hak ve özgürlükleri sınırlamayı seçmiştir. Ayrıca yaşanan parlamenter rejimin tikanıklıklarını gidermek için; Cumhurbaşkanına parlamenter rejimde olmayan V. Fransız Anayasasından esinlenerek Yarı Başkanlık Rejimindeki, Cumhurbaşkanlığı yetkileri verilmiştir. Çalışmamızda 1982 Anayasasında 2010 tarihine kadar yapılan değişiklikleri ve getirilen yeni düzenlemeleri; Anayasa Hukuku ve Siyaset bilimi açısından inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Halkoylaması, Parlamenter Rejim, Hak ve Özgürlükler, Cumhurbaşkanlığı.

Makale Gönderme Tarihi: 14.02.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.05.2023

Önerilen Atf:

Kılıç, F. ve Yalçın Atalay, N. (2023). 1982 Anayasasında 2010 Tarihine Kadar Yapılan Değişiklikler, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 691-700.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(5): 691-700. DOI:10.26677/TR1010.2023.1227

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Amendments Made in the 1982 Constitution Until the Year 2010

Assistant Prof. Dr. Fethi KILIÇ, Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bolu, e-mail: kilic_f2@ibu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2945-727X>

Nurhan YALÇIN ATALAY, Independent Researcher, e-mail: nyatalay@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5736-7201>

Abstract

With the developing social events and the spread of anarchic environment, the Turkish Armed Forces took over the administration on 12 September 1980. It was resolutely shared with the public that the society needed to make a constitution in order to ensure social order and create a democratic environment. The Constitutional Commission was established within the Advisory Council and the head of the commission was Prof. Dr. Orhan Aldikaçti was brought. The text of the Constitution, which was prepared by the Constitutional Commission and passed through the examination of the National Security Council, as a result of the referendum held on 7 November 1982; 8.63% of the votes were "REJECT" and 91.37% of the votes were "ACCEPT" and it was accepted and entered into force on November 9, 1982. The 1982 Constitution chose to limit rights and freedoms as a reaction to the rights and freedoms introduced by the 1961 Constitution. In addition, in order to remove the blockages of the parliamentary regime; Inspired by the V. French Constitution, which is not in the parliamentary regime, the President has been given Presidential powers in the Semi-Presidential Regime. In our study, the changes made in the 1982 Constitution until 2010 and the new regulations introduced; We will examine it in terms of Constitutional Law and Political Science. We hope that our work will contribute to the practice and academic community.

Keywords: Constitution, Referendum, Parliamentary Regime, Rights and Freedoms, Presidency.

Received: 14.02.2023

Accepted: 10.05.2023

Suggested Citation:

Kılıç, F. and Yalçın Atalay, N. (2023). Amendments Made in the 1982 Constitution Until the Year 2010, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 691-700.

GİRİŞ

1970'in sonlarında yaşanan toplumsal olaylar ve Cumhurbaşkanını seçememesiyle 12 Eylül 1980'de askeri darbeyle sıkıyönetim ilan edilerek ordu yönetime el koymuştur. 1961 Anayasası yürürlükten kaldırılmış ve Milli Güvenlik Kurulu asli kurucu iktidar olarak 1982 Anayasası'nı hazırlayıp halk oylamasına sunmuştur.

Halk oylaması öncesi anayasayı tanıtım için MGK Başkanı illerde 1982 Anayasası'nı tanıtım amaçlı mitingler düzenlemiştir. Anayasaya yönelik eleştiriler yasaklanmıştır. Halk oylaması sonucu olumsuz olursa ne olacağı bilinmeyen bir halk oylaması yapılmıştır. Askeri darbe sonucu MGK kontrolünde hazırlanan anayasanın eleştirilere kapalı olması ve reddedilmesi halinde sonucun bilinmemesi sebebiyle 1982 Anayasası halka kabule zorlanmış ve %91.37 gibi büyük çoğunluk evet oyuyla kabul etmiştir.

Anayasanın kabulüyle MGK Başkanı Orgeneral Kenan Evren yedi yıllığına Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu da bir zorlama ve askeri yönetimden kaçışın göstergesidir. Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı dönemi sona erip sivil bir cumhurbaşkanı seçilince akademik çevre ve siyasi partilerce anayasayla ilgili eleştiri ve tepkiler su yüzüne çıkmış ve 1982 Anayasası değişiklikleri gerçekleştirilmiştir.

12 Eylül askeri darbesinden sonra Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan Anayasa 7 Kasım 1982'de yapılan referandumla kabul edilip, 9 Kasım 1982'de yürürlüğe girdi. Referandum sonucunda %91.37'lik evet oyu ile kabul edilen anayasa, yüksek oranda evet almasına rağmen darbe neticesinde yapılan bir anayasa olduğu için yıllarca eleştirildi ve defalarca değiştirildi. Yürütme organı ve Cumhurbaşkanını güçlendiren, ayrıntıya önem veren, otorite temelli, kazuistik bir anayasa olan 1982 Anayasası; 1961 Anayasası'na göre daha az katılımcı, daha az demokratik, hak ve hürriyetleri sınırlayıcı olması nedeniyle sıklıkla eleştirildi.

Toplam da 21 kere değişikliğe uğramış olan 1982 Anayasası ilk kez 1987 de değiştirildi. Biz çalışmamızda 2010 yılına kadar yapılan değişiklikleri inceleme konusu yaptık. Konu sınırlamasının sebebi 2010 sonrası değişikliklerin daha farklı bir boyutta olması ve parlamenter sistemin sonlanıp başkanlık sistemine gidilmesidir. Bir başka çalışmamızda 2010 sonrasında yapılan değişiklikleri de inceleyeceğiz.

1982 ANAYASASI ve YAPILAN DEĞİŞİKLİKLERİ

Yürütme organı ve Cumhurbaşkanını güçlendiren, ayrıntıya önem veren, otorite temelli, kazuistik bir anayasa olan 1982 Anayasası; 1961 Anayasası'na göre daha az katılımcı, daha az demokratik, hak ve hürriyetleri sınırlayıcı olması nedeniyle sıklıkla eleştirildi. Eleştiriler, sistemin uygulama ile tam olarak anlaşılması ve sivil bir Cumhurbaşkanının seçilmesi ile artmıştır.

Toplam da 21 kere değişikliğe uğramış olan 1982 Anayasası; demokratik usullerle hazırlanmaması, parlamenter rejimde olmayan güçlü Cumhurbaşkanlığı makamını getirmesi, otorite temelli olması ve kazuistik metotla hazırlanması, 1961 Anayasası ile getirilen hakları sınırlaması, bazen de yok etmesi sebebi ile çok eleştirilmiştir. 1982 Anayasası ilk kez 1987'de değiştirildi. 1982 Anayasasındaki yapılan ilk değişiklik 06.09.1987 de yapılan halkoylaması sonucunda Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasada yapılan değişikliklerle seçme ve halkoylamasına katılma yaşı 21'den 19'a düşürülmüş ve meclis üye sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştır. Geçici 4. madde kaldırılmış ve böylece kabulünden 5 yıl sonra yasaklı siyasi liderlerin yasakları sona ermiştir.

8 Temmuz 1993'te yapılan ikinci değişiklikle özel radyo ve televizyon kurma serbestisi getirilip Anayasanın 133. maddesi değiştirilmiş; uygulamanın kanunla yapılacağı belirtilmiştir.

26/7/1995 tarihinde yürürlüğe giren Anayasamıza ilişkin 3. değişiklik paketi ile 2709 Sayılı Kanun'un Başlangıç hükmü, 33, 52, 53, 67, 68, 69, 84,85, 93, 127, 135, 149, 171. maddeleri değiştirilmiştir. Türk Anayasa Hukuku ve siyaset bilimi açısından kanımızca ileriki yıllarda dönüm noktası arz edecek siyasi partilerin kapatılma davalarında esas alınacak madde 1995 yılında Anayasamıza girmiştir. 1995 yılında yapılan önemli değişiklikle "kapatılan bir siyasi partinin üyelerinin çoğunluk olacağı siyasi parti kurulamaz" kuralı getirildi. Sonraki yıllarda odak haline gelmek gerekçeli ifadesi ile Anayasa Mahkemesinin bazı partilerin kapatılmasına karar verdiği görülmektedir. 2001 yılında maddeye eklenen cümle ile odak haline gelmek ile Anayasa'da neyin ifade edilmek istendiği açıklanarak anayasal metin haline getirilmiştir

Siyasi Partilerin Kapatılma Davalarında Esas Alınacak Hükümlerde Değişiklikler

1982 Anayasasında 4. Değişiklik; 18.06.1999'da 143. Maddenin değiştirilmesi ile gerçekleşmiştir. AİHM kararlarının etkisiyle Devlet Güvenlik Mahkemelerinde askeri üyelerin yerine sivil üyelerin atanması hükmü getirilmiştir.143. madde daha sonra 2004 yılında yapılan değişiklikle tamamen kaldırılmıştır.

14.08.1999'da 5. değişiklik yapılmıştır; Anayasa'nın 47., 125., 155. maddeleri değiştirilmiştir. Özelleştirme kavramı Anayasamıza girmiştir. Danıştay'ın bu konular da sözleşmeleri inceleme yetkisi kaldırılıp, görüş bildirmesi hükmü getirilmiştir.

1982 Anayasası 2000'li yıllara kadar toplam 5 kere çeşitli hükümleri bakımından değişikliğe uğramıştır. 2000'li yıllardan sonra iktidar partisinin Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliğini sağlama hedefleri doğrultusunda bir dizi Anayasa değişiklikleri gündeme alınmış ve Anayasal değişiklikler peşi sıra yapılmıştır.

Avrupa Birliği Uyum Süreciyle İlgili Değişiklikler

3 Ekim 2001 tarihinde yapılan değişiklik, AB'ye tam üyelik amacıyla yapılan en kapsamlı değişiklik olmuştur. Değişiklerden biri 38. maddeye eklenen ek fıkralarla "Kanuna aykırı olarak elde edilen delillerin geçersizliği ve cezaların şahsiliği ilkesini ve kamusal işlemlerde ilgililerin hukuka aykırı işlemler için müracaat makamları ve müracaat yollarının belirtilmesi zorunluluğu" getirilmiştir. Ekim 2001 de yapılan değişikliklerle Anayasanın toplam 33 Maddesi ve başlangıç metni değiştirilmiştir (<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4709.html>).

76. Madde de düzenlenen milletvekilliği seçilme yeterliliğine ilişkin şartlarda değişiklik yapılmış ve "terör eylemlerine katılma" seçilme engeli olarak kabul edilmiştir.78.Maddeye ek fıkra konulmuştur.(<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>).

2709 Sayılı Kanun olarak da ifade edilen 1982 Anayasası 2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2011, 2016, 2017 yıllarında defalarca değişikliğe uğramıştır.

Bu değişikliklerin en önemlisi kadınlar ve erkekler arasında ayrımın olamayacağı, eşit haklara sahip oldukları ve bu eşitliğin Devletçe hayata geçirme zorunluluğu getirilmiştir.

Basın araçları da basımevleri gibi koruma kapsamına alınmıştır. Suç aleti olamayacakları kabul edilerek, müsadere yasağı ve zapt edilemeyeceği hükmü getirilmiştir.

Anayasa'nın, 38. maddesinde yapılan değişiklik ile idam cezası kaldırılmış ve genel müsadere yasağı getirilmiştir. Uluslararası hukuk ve Türk Silahlı Kuvvetleri mevzuatı hükümleri hariç tutulmuştur. Ayrıca uluslararası hukuktan doğan zorunlulukları dışında; vatandaşın suç sebebiyle yabancı ülkeye verilmemesi" hükmü getirilmiştir.

Temel hak ve özgürlüklerle ilgili Avrupa Birliği standartları kabul edilmiştir.

YÖK Temsilciliği ve Sayıştay'ın Yetkileri ile ilgili Değişiklikler

Askeri darbe neticesinde yapılan bir anayasa dan daha sivilleşmiş bir anayasaya doğru atılan adımlardan birisi olarak değerlendirilebilecek değişikliklerle; Askerlerin ayrıcalıklı üstünlüklerinden olan Yüksek Öğretim Kurumuna temsilci göndermesi sonlandırılmış ve Devlet Güvenlik Mahkemelerindeki askeri hakimlerin yerine sivil hakimler görevlendirilmiştir.

Silahlı Kuvvetlerin denetimi ile ilgili olarak Avrupa Birliği standartlarına uygun düzenlemeler getirilmiştir.

Anayasa'da 29 Ekim 2005 tarihinde 11. değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik paketi ile Sayıştay'ın denetim kapsamını genişletilmesi ve denetim sürecin güçlendirilmesi sağlanmıştır. Bütçedeki genel ve katma bütçe ibareleri "merkezi yönetim bütçesi" olarak düzenlenmiştir, toplam 5 maddeyi içeren bu değişiklikler; genel olarak uluslararası standartlar ve AB müktesebat uygunluk olarak belirtilir (https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=99990).

Anayasa'nın 76. madde de 13 Ekim 2006 yapılan 12. değişiklikle milletvekili seçilme yaşı 30'dan 25'e indirildi.

Oy Pusulaları ve Cumhurbaşkanlığı Seçilme Süreleri ile İlgili Değişiklikler

Bağımsız adayların isimlerinin birleşik oy pusulasında yer alması,10.05.2007 tarihinde getirilen geçici madde ile sağlanmıştır.

Ayrıca seçimlerin 5 yıl yerine 4 yılda bir yapılması ve Cumhurbaşkanının 5 yıl süreyle doğrudan halk tarafından seçilmesi ve seçimlerle ilgili ayrıntılar getirildi. Anayasa'da yapılan 16. Değişiklikle, Anayasa'nın 10.ve 42. maddeleri 5735 Sayılı Kanun ile 9 Şubat 2008 tarihinde değiştirilmiştir; Değişikliklerle kanun önünde eşitlik ilkesi vurgulanmıştır.

Yüksek Öğretimle İlgili Değişiklikler

2008'de aynı kanun ile 42. madde de değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikle öğrenim hakkının engellenmemesi için; yasalarda olmayan sebeplerle yükseköğrenim hakkının engellenmemesi ve bu konularda yapılacak düzenlemelerin kanunla yapılması hükmü getirilmiştir.

PARLAMENTER SİSTEMDEN UZAKLAŞMA

Genel Olarak

1982 tarihli T.C. Anayasası'nda 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halk oylaması neticesinde köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. 82 Anayasası'nda değiştirilmek istenen 18 madde önce TBMM de oylanmış, daha sonra referandum ile halk onayına sunulmuştur. "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olarak adlandırılan yeni bir sisteme geçişin halkın oylarına sunulduğu oylamada; %85.43 lük seçime katılım oranının olduğu, 49.798.855 seçmenin oy kullandığı, 25.157.463 evet oyuna karşın 23.779.141 hayır oyunun kullanıldığı, sonuç olarak 18 maddenin tamamı kabul edilmiştir.

1982 Anayasasına Yapılan İtirazlar

Yeni Anayasa ile yasama organlarının yetkilerine dokunulmaksızın, yürütmenin ve yürütme içerisinde Cumhurbaşkanının güçlendirildiği bir parlamenter sistemin oluşturulduğu görülmektedir (Soysal, 1997: 197). 1982 Anayasasında güçlü bir Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulurken, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ile ilgili düzenleme bulunmamaktadır. Doktrinde 1982 Anayasasının orijinal haliyle parlamenter rejimi getirdiği genel kabul olmakla birlikte, parlamentarizm niteliği bakımlarından çeşitli görüşler bulunmaktadır. Doktrinde Yeni Anayasanın orijinal haliyle oluşturduğu hükümet sisteminin “saf bir parlamenter hükümet sistemi” olduğunu ifade edenler olduğu gibi bazı görüşlerde yetkisiz ve sorumsuz devlet başkanı sıfatını aşan, önemli (bazılarına göre olağanüstü) yetkilerin Cumhurbaşkanına verilmiş olması nedeni ile “zayıflatılmış parlamentarizm” tanımlaması yapmaktadırlar (Özbudun, 2014: 366). Örneğin, Cumhurbaşkanının yargı organlarına yapacağı atamalarda yetkisinin genişletilmiş olmasının, olağanüstü dönemlerde yetkilerinin artırılmış olmasının, parlamenter sistemin özünü bağdaşmadığını söyleyebiliriz (Ay, 2004). Cumhurbaşkanlığını icrai bir makama dönüştürecek ölçüde güçlendiren düzenlemeler sebebiyle 1982 Anayasasının yarı-başkanlık sistemine yakın olduğunu ifade edenler de olmuştur. Yarı-başkanlık sistemi için; Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi gerektiğinden 1982 Anayasasında bu getirilen değişiklikle sistemin yarı-başkanlık sistemi olarak nitelenmenin yanlış olduğu söylenebilir. 28 Ağustos 2014’ten önce Türkiye yarı-başkanlık sistemine tabi değildi. Bunun olabilmesi için Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi gerekir (Gözler, 2021: 282).

1982 Anayasasının bir darbe anayasası olduğu, getirdiği parlamenter sistemin uygulamada sıkıntılara yol açtığı, sistemin askeri darbelerle birkaç kez sekteye uğradığı, sistem gereği kurulmuş olan koalisyon hükümetlerinden ve dolayısıyla ortaya çıkan hükümet istikrarsızlıklarından dolayı verim alınamadığı bilinmektedir. Sistemin sekteye uğramasının veya sistemden istenen verimin alınamamasının altında yatan sebepler nelerdir ayrıca değerlendirilmelidir. Ancak sistemin sekteye uğraması noktasında tek sorumlunun parlamenter sistem olmadığı düşüncesiyle, içinde bulunduğumuz coğrafya ve yaşanan toplumsal değişimler dikkate alınarak farklı çözüm yolları ile demokrasi bilincinin oluşturularak farklı alanlarda iyileştirilmelerin yapılmasının gerekliliğinden bahsedilmelidir.

Parlamenter Sistemin Hükümet Tikanıklarına Çözüm Bulamadığı Yönündeki Görüşler

Ülkemizde başkanlık sisteminin aslında yarım asırdır tartışıldığı görülmektedir. İlk defa 1969’da Necmettin Erbakan’ın kurmuş olduğu Milli Nizam Partisi’nin programında etkin ve hızlı sonuçların alınabilmesi için başkanlık sisteminin önerildiğini ve yine 1973’te Milli Selamet Partisi Programı ve Seçim Beyannamesinde başkanlık sisteminin yer aldığını görmekteyiz. Adalet Partisi’nin 1980 yılında cumhurbaşkanının altı ay içerisinde seçilememesi nedeni ile ‘Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi’ için Anayasa değişikliği teklifi vermiştir.

Adalet partisinden sonra, Türkiye’nin tek parti dönemlerinde istikrar yakaladığını savunan Turgut Özal, 21. Yüzyıl’da Türkiye’nin var olabilmesi için başkanlık sisteminin kurulması gerektiğini defalarca gündeme getirmiştir. 1990’lı yıllarda Özal’ın başlattığı Başkanlık sistemi tartışmalarını, Milliyetçi Hareket Partisi lideri Alpaslan Türkeş’in yazdığı kitapta “Milliyetçi Hareket tek başkan, tek meclis sistemini savunur. Çağımız kuvvetli, adil ve hızlı icra çağıdır. Türk milleti, dünya imparatorlukları kurduğu devirlerde, kuvvetli, adil ve hızlı icra sistemini uygulamıştır. Kuvvetli ve hızlı icra, icra gücünün tek elde toplanmasıyla mümkündür. Bunun

için tarih ve töremize uygun olarak, başkanlık sistemini savunuyoruz.” İfadesiyle destekler nitelikte olduğunu görüyoruz.

Yaşanılan başarısız koalisyon hükümetler ile birlikte yaklaşık altı ayda yasama organının Cumhurbaşkanını seçememesi ve de Askeri darbe ile demokrasinin sekteye uğratılması; Toplumda ve özellikle siyasi arenada farklı çözüm önerilerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bizden (Ülkemizden) daha önceleri Fransa da yaşananların ışığında; halk tarafından doğrudan seçilen Cumhurbaşkanı ile oluşan yarı- başkanlık sistemi ile ağırlıklı olarak başkanlık sistemine geçilmesi fikirleri ileri sürülmüş ve destek görmüştür.

Başkanlık sistemi ile ilgili olarak, Türk siyasi hayatında önem arz eden tüm liderlerin aynı söylemde bulunmasını; kişilerden bağımsız, millet, tarih ve gelecek eksenli düşünmek durumunda olduğumuz gerçektir. Meselenin kişiler değil sistem olduğu ortadır.

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GİDİŞ

Genel Olarak

31 Mayıs 2007 tarihinde Anayasa da 14 değişiklik yapılmış ve geçici 18. ve 19. maddeler eklenmiştir. Ancak Ekim 2007 de yapılan değişiklikle geçici 18. ve 19. maddeler Anayasadan çıkartıldı (<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5697.html>).

Oylama Yeter ve Karar Sayısı Krizi

Ahmet Necdet Sezer’in cumhurbaşkanlığı görevi süresi bitince Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan meclisin toplantı ve karar-seçilme ile ilgili olarak yaşanan, Anayasa Mahkemesi’nin de katkılarıyla, tarihe 367 krizi olarak geçen bu olay Türkiye siyasi tarihi için aslında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin bir anlamda başlangıcı sayılabilir.

Bu sırada 27.04.2007 tarihli Meclis oturumunda yaşanan gerginliklerden sonra ve CHP’nin Anayasa Mahkemesinde iptal davası açtığı günün gecesinde Genel Kurmay Başkanlığının internet sitesinde yaptığı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin laikliğin savunucusu olduğunu vurgulayarak yapılan, daha sonra "e-muhtıra" olarak adlandırılacak bir basın açıklaması yapılmıştır. Yargılama sürecine girmiş bir olay hakkında Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu açıklamasının hukukun üstünlüğü ilkesine aykırı olduğunu hatırlatarak, Anayasamızda belirtilen “Demokratik Devlet” ilkesine de aykırı olduğunu bildiririz.

Anayasa Mahkemesi CHP’nin başvurusu ile ilgili kararının sonuç kısmında; “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olan 27.4.2007 günlü, 96. birleşiminde alınan 11. Cumhurbaşkanı’nın seçiminde gözetilmesi gereken toplantı yeter sayısı ile ilgili kararının Anayasa’ya aykırı olduğuna ve iptaline, 1.5.2007 gününde karar verildi.” şeklinde düzenlenmiştir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070627-17.htm>).

Ahmet Nejdet Sezer süresi bitmesine rağmen; Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürerek teamüllere aykırı olarak istisnasız tüm yetkilerini sonuna kadar kullanmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisinin, Cumhurbaşkanlığı için TBMM’de yapılan toplantıya katılması ile Abdullah Gül ağustos ayında, 339 oyla 11. Cumhurbaşkanı seçildi.

Oylama Krizine Çözüm Olarak Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi

Yaşanan siyasi krizler neticesinde Cumhurbaşkanı'nın halk oyuyla seçilmesini öngören çalışmalar hızlandı. 1982 Anayasasındaki parlamenter sistemin maddi anlamda değiştirileceğinin ilk sinyalleri 2007 yılında yapılan anayasaya değişikliği hazırlık çalışmaları sırasında gündeme gelmeye başladı. 21 Ekim 2007 yılında Türkiye'de yapılan beşinci halk oylaması ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edildi ve böylece Türkiye parlamenter sistemden yarı-başkanlık sistemine geçmiş oldu. Geline bu noktada, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçiminin parlamenter hükümet sisteminin mantığına uygun olmadığı hususunda görüşler ileri sürülmeye başlandı.

21 EKİM 2007 TARİHLİ HALKOYLAMASI

Değişikliklerin Kapsamı

21 Ekim 2007 de yapılan referandum ile kabul edilen anayasal değişiklikler sadece Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine ilişkin olmayıp; Milletvekili seçimlerinin süresini değiştiren, beş yılda yapılan genel seçimlerin dört yılda bir yapılması da kabul edildi,

T.C. Anayasasında "TBMM'nin üye tam sayısının 1/3'ü ile toplanacağı, Anayasa da farklı bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar alınacağı, bununla birlikte karar yeter sayısının üye tam sayısının ¼ 'ünün bir fazlası ile olacağı 'yapacağı' şeklinde değiştirildi".

Cumhurbaşkanı Seçimi ile İlgili Değişiklikler

TBMM tarafından seçilen Cumhurbaşkanı 1982-1987 yılları arasında yedi yıllığına tek seferlik için seçiliyordu. 2007 sonrası ise Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıl olarak belirtilmiş ve iki sefer seçilebilme usulü kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanı seçilebilmek için: Anayasasının 101. maddesi; Türk vatandaşı olmak, Kırk yaşını doldurmuş olmak, Yükseköğrenim yapmış olmak, Millet vekili olmak veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak ve önceden bir defadan fazla Cumhurbaşkanlığı yapmamış olması gerekir (Gözler, 2017; 198).

T.C. Anayasası'nın 102. maddesi Cumhurbaşkanının halk tarafından seçileceğini belirterek, seçim usulünü: Cumhurbaşkanının görev süresinin bitmesinden önceki altmış gün içinde seçim yapılır. Seçim genel oyla yapılır, seçimde geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday seçilmiş olur. Şayet ilk oylamada adaylardan birisi salt çoğunluğun oyunu alamaz ise, ikinci pazar günü yeniden seçim yapılır. Bu seçim, ilk seçimde en çok oy alan iki aday arasında yapılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan Cumhurbaşkanı seçilir (m.105). İkinci oylamaya girmeye hak kazanan adaylardan birinin seçime katılamaması durumunda, ikinci seçim boşalan adaylığın birinci seçimdeki sıraya göre tamamlanması ile yapılır. Şayet ikinci oylamaya tek aday kalırsa, bu seçim referandum şeklinde gerçekleşir. Tek olarak seçime katılan geçerli oyların salt çoğunluğunu alırsa Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

Aday yapılan seçim sonucu geçerli oyların çoğunluğunu alamaz ise, yalnız Cumhurbaşkanlığı seçimi tekrar yapılır (m.106).

Yapılan Değişikliklerle İlgili Eleştiriler ve Değerlendirmeler

Yapılan bu anayasal değişiklik paketi sonrasında; parlamenter sistem tekrar masaya yatırılmış ve sistemde meydana gelebilecek muhtemel sıkıntılar ifade edilmeye başlanmıştır. Yarı-başkanlık sistemine en belirgin eleştiriler şu kapsamda olmuştur;

Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı 1982 Anayasası'nın oluşturduğu parlamenter rejimde; güçlü Cumhurbaşkanının varlığı yasama ve yürütme arasında uyumsuzluklara sebep olabilir, yeni bir takım öngörülemeyen karmaşalar yaşanabilir. "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir" hükmünün üstünde konumlanacak olan yürütmenin başı ile millet temsilcilerinin güç ve otorite konusunda rakip olması ihtimali vardır.

Cumhurbaşkanının güçlü olması, hükümeti gölgeler ve hükümetle Cumhurbaşkanı arasında güçler çatışması yaşanabilir. Birden fazla otorite olacağı için, bu otoriteler arasında çatışmaların çıkması kaçınılmazdır. Bu da sistemi tıkatır (Yavuz, 2008: 1194).

Ancak şu da bir geçektir ki Cumhurbaşkanı ve genel seçimlerin aynı günde yapılmasının da sakıncaları vardır. Cumhurbaşkanı-Hükümet çatışmasının nasıl aşılabacağı sorunu, 2007 değişikliğinden sonra da yeni anayasa söylemleri ışığında anayasa değişikliği çalışmalarına sebep olmuştur.

2007 Anayasa değişikliği ile gündeme gelen değişikliklerin diğer bir sakınca olarak görülecek önemli bir konuda Cumhurbaşkanının seçimi ile birlikte, partisi ile ilişkisinin kesilmesinin, uygulamada pek de anlamlı olmadığı veya olamayacağına ilişkin kanaat oluşmuştur. Cumhurbaşkanlığının tarafsızlığına ait bu hükümlerin anlamını kaybettiğini söylemek mümkün hale gelmiştir. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz; Görevdeki bir Cumhurbaşkanının tarafsızlığını kaybetmeden çoğunluk partisinin desteğini alıp alamayacağı, henüz ülkemizde demokrasi kültürünün tam olarak yerleşmemiş olması sebebiyle çatışmaların olacağı beklentisi ağır basmaktadır.

SONUÇ

Ülkemiz 1960, 1971, 1980 yıllarında askeri darbe ile hükümetlerin değişmesine sahne olmuştur. Bu sebeple 1961 ve 1982 Anayasaları askeri darbeler neticesinde yapılmış anayasalardır.

1980 yılında yapılan askeri darbe neticesinde demokratik ortam ve demokratik usullerle hazırlanmayan Anayasa, ilk kabul edildiği orijinal halinden günümüzde oldukça uzaklaşmıştır. Şimdiye kadar yapılan 21 değişiklikle 1982 Anayasasının fazlaca değiştirildiğini, bazı maddeler bakımından olumlu bazı maddeler bakımından olumsuz değişimlere uğradığını ifade edebiliriz.

Avrupa Birliği Uyum Yasaları çerçevesinde temel hak ve özgürlükler bakımından olumlu değişiklikler geçirmiştir. Bununla birlikte orijinal halinde iken bile ayrıntılı bir Anayasa olarak tanımlanırken eklenen maddeler, fıkralar ve değiştirilen hükümler ile daha da ayrıntılı bir anayasa haline gelmiştir.

1982 Anayasası, 2000'li yıllardan itibaren parlamenter sistemden uzaklaşarak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne doğru giden değişikliklerle gündemdeki tartışmaların odağı olmuştur. 1982 Anayasasında yapılan değişiklikle beş artı beş iki dönem art arda Cumhurbaşkanının seçildiği ve iktidarda farklı hükümetlerin veya koalisyon hükümetlerinin var olması durumunda aradaki dengenin sağlanıp sağlanamayacağı farklı siyasi görüşlerle mevcut Cumhurbaşkanının uzlaşmasının kolay olmayacağıdır. Bu tür düşünce ve değerlendirmeler Anayasa değişikliği öncesi gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Ama referandum sonucu "Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi" kabul edilmiştir.

Küreselleşen dünyada teknolojinin de gelişmesiyle birlikte, devletlerin savunmaya yönelik ihtiyaçları artmış ve savunmaya yönelik tedbirler biçim değiştirmiştir. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak devletler de Anayasalarında değişiklikler yapmıştır. Ülkeler artık eskiye oranla daha savunmacı, daha kapalı ve güçlü lider ihtiyacını daha da fazla hisseder olmuştur.

Bölgesel, ulusal gelişmeler ve yaşanan sosyal-ekonomik ve uluslararası güvenlik sorunları sebebi ile artık ülkeler; güçlü yönetim, güçlü lider ve hızla karar alabilen, istikrarlı kadrolarla güçlü devlet olabilmek için Anayasalarında bu durumu kolaylaştırıp gerçekleştirecek hükümlere yer vermektedir.

2007 tarihinde yapılan değişikliklerle 1982 Anayasasının Ülkemizin ihtiyacı olan; parlamenter rejimin hükümet tıkanıklıkları gidermek için getirdiği yeniliklerin yeterli olmaması sebebiyle yeni çözüm yolları getirilmiştir. Parlamenter sistemin Fransa da olduğu gibi, ülkemizde de tıkanma yoluna gittiği görülmüş ve 2007 değişikliği ile halk tarafından seçilen güçlü bir Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştur.

Güçlü Cumhurbaşkanının yürütme ile olan ilişkilerini-hedefleneni karşılayamaması sonucu yapılan değişikliklerle Fransa'da var olan, Yarı- Başkanlık sisteminin ötesinde 2017 değişikliği ile getirilen; Türk Tipi Başkanlık Sistemine giden yol açılmıştır. Bu değişim Ülkemiz açısından farklı değerlendirilse de içinde bulunduğumuz coğrafya ve Uluslararası gelişen ilişkiler ve olayların sonucu bir kaçınılmaz olup, sonuçta ve Türk Dünyası açısından olumlu sonuçlar getirmiştir. Ülkemizde yaşanan Anayasal değişikliklerin, yaşanan tecrübelerin bir sonucu olduğu unutulmaması ve bu bilgiler ışığında değerlendirilmesi dileklerimizle.

KAYNAKLAR

- Ay, Ş. (2004). Türkiye'de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları, *Mevzuat Dergisi*, 7(77), ss 15. <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm> [Erişim Tarihi: 10.04.2023].
- Gözler, K. (2021). *Anayasa Hukukuna Giriş*, 30.Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2017). *Kısa Anayasa Hukuku*, 15. Bası, Bursa: Ekin Basım Dağıtım
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070627-17.htm> [Erişim Tarihi: 10.04.2023].
- https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=99990 [Erişim Tarihi: 10.04.2023].
- <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4709.html> [Erişim Tarihi: 10.04.2023].
- <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5697.html> [Erişim Tarihi: 10.04.2023].
- Özbudun, E. (2014). *Türk Anayasa Hukuku*, 15.Basım, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Yavuz, B. (2008). Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII (1), 1194-1216.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(5): 701-721.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1228](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1228)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Turizm Sektöründe Metaverse'ün Kullanımına İlişkin Sistemantik Bir Literatür Çalışması

Doç. Dr. Sadık SERÇEK, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Diyarbakır, e-posta: sadik.sercek@dicle.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2429-320X>

Muazzez KORKMAZ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, e-posta: mzzkorkmaz@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8167-7990>

Öz

21. Yüzyılda bilim ve teknolojinin bugüne geldiği noktada henüz yeni olan bir sanal evren inşa edilmektedir. Yeni inşa edilen bu dünya Metaverse (sanal evren) olarak adlandırılmaktadır. Metaverse ilk olarak Neal Stephenson'nun 1992 yılında Snow Crash (parazit)adlı romanında ele aldığı bilinmektedir. Metavers'ün turizm sektöründe, turistlerin seyahat öncesi destinasyonları daha iyi tanımalarına yardımcı olması ve turistlerin seyahat planlamalarına katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Turizm sektörünün metaverse'de inşa edeceği turistik yerler ve yeni iş olanakları yaratacağı ve bunun işletmecilere büyük bir avantaj ve kazanç getirmesi beklenmektedir. Bu çalışma kavramı yeni olan metaverse'ü turizm çerçevesinde incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadaki bulgulara ise ağırlıklı olarak metaverse ve turizm alanı üzerinde durulmuş olup ulusal ve uluslararası 32 araştırma incelenmiştir. Ancak literatürde metaverse ve turizm ile ilgili çalışmaların sayısının az olması nedeniyle edinilen bulgular da kısıtlı olmuştur. Bu çalışma ile turizm alanı başta olmak üzere gelecekteki araştırmacılara öneriler sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Metaverse, Metaverse ve Turizm.

Makale Gönderme Tarihi: 23.02.2023

Makale Kabul Tarihi: 09.05.2023

Önerilen Atıf:

Serçek, S. ve Korkmaz, M. (2023). Turizm Sektöründe Metaverse'ün Kullanımına İlişkin Sistemantik Bir Literatür Çalışması, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 701-721.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(5): 701-721. DOI:10.26677/TR1010.2023.1228

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A Systematic Literature Study on The Use of Metaverse in Tourism Industry

Associate Prof. Dr. Sadık SERÇEK, Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Diyarbakır, e-mail: sadik.sercek@dicle.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2429-320X>

Muazzez KORKMAZ, MSc. Student, Dicle University, Institute of Social Sciences, Diyarbakır, e-mail: mzzkorkmaz@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8167-7990>

Abstract

Science in the 21st century and a virtual universe that is still new to an unprecedented point is being built. This newly built world is called the Metaverse (virtual universe). Metaverse is known to be first discussed in Neal Stephenson's 1992 novel Snow Crash (parasite). In the tourism industry of Metavers, beverages are intended to help them better known destinations before travel and enable conveniences to plan their trip. Building in the tourism zone metaverse will create tourist attractions and new jobs, and this will be a huge advantage and gain to operators. This study aims to examine the concept of new metaverse tourism framework. Qualitative research method was used in the study. In the use of the study, the metaverse and the field of tourism are emphasized and 32 national and international research studies. However, due to the scarcity of studies on metaverse and tourism in the literature, the information obtained has been limited. With this study, the aims for the suggestions regarding the guiding principles, especially in the field of tourism.

Keywords: Tourism, Metaverse, Metaverse and Tourism.

Received: 23.02.2023

Accepted: 09.05.2023

Suggested Citation:

Serçek, S. and Korkmaz, M. (2023). A Systematic Literature Study on The Use of Metaverse in Tourism Industry, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(5): 701-721.

GİRİŞ

Dünyanın dinamiğini hızlı bir şekilde bilim ve teknoloji ile değiştiren ve insanların buna uyum sağlamalarını sağlayan Metaverse isminde bir sanal evren tasarlanmaktadır. Metaverse ilk olarak Neal Stephenson'nun 1992 yılında Snow Crash (parazit) adlı romanında ele aldığı bilinmektedir. Metaverse kavram olarak 'meta' ve 'universe' kelimelerin birleşmesinden oluşan 'sanal evren' olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2022). Metaverse, insanların internet tabanlı bir ortamda fiziksel dünya ile sanal evreni birleştiren ve insanların birbirleri ile iletişime ve etkileşime girebilecekleri üç boyutlu sanal evrendir (Tayfun vd., 2022).

Dünyayı saran COVID-19 pandemi sebebiyle fiziksel hareket ve insan teması kısıtlandığı için turizm endüstrisi Metaverse ile sosyal bir sanal dünya olan Second Life olarak ticarileşmiştir. Hiper bağlantıya dayalı metaverse, yalnızca insan içgüdüsünü tatmin etmekle kalmayıp, sosyal etkileşim ve gerçek dünya deneyimini de somutlaştırır. İnsanlara kendi avatarlarını yeni bir benlik ile farklı kişiler aracılığıyla ifade edebilecekleri bir alan sağlanmıştır. Metaverse'nin özellikleri turizm, pazarlama, eğitim gibi çeşitli alanların, metaverse'de yeni bir iş modeli olarak tanıtmak ve böylece son birkaç yılda iş kapsamını çevrimdışı ortamdan web sitesi tabanlı çevrimiçi ortama genişlemiş ve halen de web sitesinden metaverse bir kez daha genişletilmektedir.

Teknoloji ve bilimin gelişmesi, insanların sosyal ağlara olan yoğun ilgisi ve bu ilgiye hemen uyum sağlaması beraberinde turizm için yeni yeni alanlar açmıştır. Turistik amaçlı gezmek, yeni yerler görüp-keşfetmek, gidilecek bu yerlere rezervasyon yapmak, buralarda alışveriş yapmak ve bunu metaverse ortamında yapmak insanlar için oldukça ilgi çekici olacaktır. Turistler, Artırılmış Gerçeklik (AR) ve Sanal Gerçeklik (VR) teknolojisini kullanarak otelleri gezebilir ve tatil planlarını yapabilir. Ayrıca günümüzde ise kripto paralarla ödemeyi kabul eden oteller de bulunmaktadır. Son birkaç yıldır müzeler, sanat galerileri, kültürel miras alanları gibi birçok kültürel turizm alanı, AR ve VR'ı keşfetti (Babur, 2022). Ayrıca, yapay zekâ ile metaverse üzerinden turizm sektöründe gerçekleştirilecek aktiviteleri izlemek ve verileri analiz etmek, turistlere daha iyi deneyimler yaşamasına yardımcı olabilir (Korkmaz, 2023).

Sonuç olarak, sanal turizm henüz başlangıç aşamasında olmakla birlikte gelecekte turizm endüstrisinin önemli bir parçası olma potansiyeline sahiptir. Düşük maliyetler, artan erişilebilirlik ve azaltılmış çevresel etki gibi birçok fayda sunar, ancak aynı zamanda ele alınması gereken bazı zorluklar da sunar. Sanal turizm yaygın bir fenomen haline gelsin ya da gelmesin, metaverse'nin turizmin geleceğinde ve insanların dünyayı deneyimleme ve dünyayla etkileşim kurma biçiminde önemli bir rol oynayacağı açıktır. Bu makalenin amacı metaverse'nin turizm yönünü belirlemek ve dijital ekonomi endüstrisi olarak turizmin gelişimine etkisini, avantajları ve dezavantajlarını ele almak ve gelecekteki araştırmalara yardımcı olmasını sağlamaktır. Ayrıca turizm literatürünün daha geniş alanına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde Turizm, Metaverse, Metaverse ve Turizm, Web 3.0, NFT, Blok Zincir, Kripto Paralar, Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik kavramlarına yer verilmiştir. Ayrıca "Turizm Sektörüne Metaverse Teknolojisinin Yansıması, Otel İşletmelerinde Metaverse Teknoloji'sinin Yansıması, Metaverse'nin Turizme Faydaları, Metaverse'deki Fırsatlar ve Tehditler" incelenmiştir.

Turizm

Turizm kelime kökeni birden fazla kaynaklarda çeşitli yaklaşımlarla belirtilmektedir. Kökeni Latince "dönmek, dolaşmak" anlamına gelen "tornus" kelimesinden gelmektedir (Köksal,

1994). Dünya Turizm Örgütü turizmi; “kendi olağan çevresi dışındaki bir yere, belirlenmiş bir süreden daha az kalmak üzere giden ve ana amacı ziyaret ettiği yerde para kazanılan bir faaliyetin denenmesi dışında seyahat etmek olan bir kişinin faaliyetleridir” şeklinde tanımlamıştır (Doğanay ve Zaman, 2019). Turizm, farklı kitleye ve farklı tercihe göre bir seçenek sunan sektör konumuna gelmiştir. Turizm türlerine bakıldığında; kitle turizm, alternatif turizm, iş turizmi, keyif turizmi, doğa turizmi, kültürel turizm, sosyal turizm, rekreasyon turizm, aktif turizm, spor turizmi, dini turizm, sağlık veya medikal turizm, macera turizmi gibi çok çeşitli turizmler yer almaktadır (Demirer, 2022). Turizm, bireysel ve toplumsal faydalar sağlar. Turistler, çeşitli kültürleri ve farklı yaşam tarzlarını öğrenirken hem kendilerini geliştirme ve hem de dinlenme fırsatı bulurlar. Bunun yanı sıra, turizm ekonomik bir sektördür ve birçok ülkede istihdam yaratır, ticareti canlandırır ve gelir elde etmeyi sağlar.

Metaverse

Metaverse kavramı olarak “meta” ve “universe” kelimelerinin birleşmelerinden oluşan “sanal evren” olarak tanımlanır. Metaverse ilk olarak Neal Stephenson’nun 1992 yılında Snow Crash (parazit)adlı romanında ele aldığı bilinmektedir (Demir, 2022). Metaverse, gerçek kişilerin oluşturdukları sanal avaturları sayesinde gündelik yaşamlarını yürütebilecekleri sanal evren olarak bilinmektedir. Bu sayede insanların isteyerek yaptıkları avaturlarla ekonomik ve sosyal aktivitelerde bulunabildikleri, fiziksel âlem ile sanal âlemin birleşmesiyle oluşan 3B sanal evrendir (Kim, 2021). Metaverse, fiziki dünyaya benzetilmeye çalışılan, sanal gerçeklik (SG), artırılmış gerçeklik (AG), blok zinciri ve sosyal medya ilkelerinin birleştirildiği simülasyon edilen bir sanal dünyadır (Babur, 2022). Artırılmış gerçeklik (Augmented Reality/AR) ve Sanal gerçeklik (Virtual Reality/VR) ortamlarında, kişilerle ve dijital nesnelerle çok hisli etkileri olası kılan teknolojilerin yakınsamasıdır. Bu sebeple metaverse, çok kullanıcısı olan kalıcı sahalarda birbirlerine sosyal bağlantılı sürükleyici ortamların ağıdır. Dijital yapay nesnelerle şimdiki zamanda ve aktif etkileşimlerde mükemmel somutlaşmış kullanıcıların iletişimini sağlamaktadır (Mystakidis, 2022).

Dünyanın farklı ülkeleri dijital dünyanın adımlarıyla hareket etmekte ve sektöründe kalıcılıklarını sağlamak için çaba göstermektedir. Bu da şirketlerin metaverse dünyasında söz hakkına sahip olmak ve yeni yatırımlar yapmak istediklerini göstermektedir. Tablo 1’de Metaverse yatırım yapan bazı ülkelerdeki firmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Metaverse Yatırım Yapan Bazı Ülkelerdeki Firmalar

ABD	Roblox, Facebook, Amazon, Disney, Snapchat, Microsoft, Decentraland, Epic Games, Nvidia,
İngiltere	Sotaby’s
Japonya	Sony, Avex Business Development Digital Motion
Çin	Tencent, Alibaba
Güney Kore	Samsung, SK Telecom, Metaverse Alliance
Birleşik Arap Emirlikleri	MetaDubai
İtalya	Gucci

Kaynak: Ning vd., 2021.

Metaverse ve Turizm

COVID-19 pandemisi olarak ortaya çıkan virüs salgını dünyayı sarması sebebiyle insanların

seyahatte çıkmalarına ve turizm aktivitelerini yaşamalarına engel olmuştur. İnsanların seyahate çıkamamaları, turizm faaliyetlerini yapamamaları sonucunda çözüm olarak “metaverse turizm” ya da “meta turizmi” düşünülmüştür (Arasa, 2022). “Metaverse turizmi,” belli yer ya da belli fenomen için farklı içeriklerin katlarını kontrol eden yepyeni bir turizm düşüncesi olarak tanımlanmıştır (Duran vd., 2022) Turizmde sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik birleşip bütün talepleriyle 3D dijital dünyayı bir araya getirerek internet sayesinde bir sanal evren oluşturmaktadır. Sanal gezginler özellikle Z kuşağı nesli bu teknolojiye oldukça güveniyor.

Yakın tarihte Marasco, Buonincontri, Van Niekerk, Orlowski ve Okumus’un (2018) yaptıkları bir araştırmada, sanal gerçeklik ve varış yeri olarak rekabetteki gücü artırma gücü arasındaki bağlantıyı araştırdılar. Araştırma, sanal gerçekliğin görsel çekiciliği ve duygu dolu bir katılımıyla kültürel miras bölgesine giden turistlerin hareket ve davranışları üzerinde pozitif ve ciddi bir ağırlığı olduğu ortaya konulmuştur. VR uygulamalarının görseldeki çekiciliği ve duyguları tetikleyici özelliği ile turistler üzerinde kültürel destinasyonları görme isteklerinin attığı iddia edilmekte, çünkü sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik deneyiminin optimum bir hayali temsil ettiğini gösteriyor. Sanal Gerçeklik ve artırılmış gerçeklik kültürel turizme ulaşılabilirliğini de artıracaktır. Kültürel siteler ve yeni teknolojiler ziyaretçilerin ilgisini çekeceği için katılımı artırmanın anahtarıdır (Han vd., 2019).

Web 3.0

Statik web sitelerinde ilk defa internet macerası Web 3.0 teknoloji ile beraber seviye atlamış oldu. Web 3.0 aynı zamanda Semantik web olarak da bilinen dünden bugüne kadar birden fazla internet araştırmacılarına göre Web’in güncel hali yani Web 3.0 olarak tanımlanmaktaydı. Böyle tanımlanmasının sebeplerinden biri, Web 2.0’in kendinden önce gelen internet kuşağın sahibi olarak teknolojiyi fazlasıyla aktif kullandığı halde öteye geçemediği ve onun üst versiyonu olarak bilinmesi olabilir. Buradan yola çıkarak sözü edilen araştırmacılar tekrar Web 2.0’in esas özellikleriyle geliştirilen anlamsal bir ağı Web 3.0 diye tanımlamışlar.

Tablo 2. Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 Özellikleri

	Web 1.0	Web 2.0	Web 3.0
Etkileşim	Okuma	Okuma – Yazma	Okuma – Yazma – Sahip Olma
Araç	Statik Metin	İnteraktif İçerik	Sanal Ekonomiler
Organizasyon	Şirketler	Platformlar	Ağlar
Altyapı	Kişisel Bilgisayarlar	Bulut ve Mobil	Blokzinciri Bulutu
Kontrol	Merkeziyetsiz	Merkezi	Merkeziyetsiz

Kaynak: Arvas, 2022.

Tablo 2’de anlaşıldığı üzere Web 3.0 tam anlamıyla daha tanımlanmasa bile mevcut olan gelişmelerin üzerinden devam eden en istikrarlı beklenti, Z kuşağının blockchain ağından faydalanarak işlenen, merkezi olmayan çiftler arası çalışan, IoT (nesnelerin interneti) ve VR (sanal gerçeklik) ile donatılan geleceği söz etmektedir. Web 3.0’ı takip eden diğer bir kavram da

Metaverse'dir. Metaverse blockchain üzerine tasarlanması beklenen ve günümüzde popülerliği olan kavramlardan biridir.

NFT (Non-Fungible Token)

NFT (non-fungible token) değiştirilmez jeton olarak açılımı bilinen NFT'ler sayıları az olan ve dolaşıma giren dijital sözleşmeler aracılığıyla sertifikalandırılmış kripto sanat veya dijital sanat diye adlandırılan ve dijital defterlerde saklanan veri birimidir. Bir diğer ifade ile blockchain'nin içerisine şifreli olarak kayıtlı az sayıda olan koleksiyon sanatıdır. NFT teknolojisinin getirdiği yenilikle kripto sanatın sayısız kopyalanmasının önüne geçip, sertifikalı fikri mülkiyetin sağlayabilmesidir (Fairfield, 2021). Dijital sanatta seri üretilen eserlerin olması NFT ile sanatçının veya koleksiyoncunun yaptığı yapının benzeri olmayan bir niteliğini belirlenen sahiplerinin elde tutmasıdır (Franceschet vd., 2019). Türkiye'de NFT (Non-Fungible Token) kavramı, CDDO (Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi) tarafından yapılan çalışmalar sonucu Nitelikli Fikri Tapu (NFT) Türkçe olarak eklenmiştir (Gökkoyun, 2022). NFT'ler dijital olan; sanal giysiler, kodlu sanal araziler, resimler, müzik ve videolar gibi herhangi bir şey olabilir (Dowling, 2022). NFT'ler blok zinciri teknolojisi kullanarak benzersiz ve taklit edilemez dijital varlıklar oluşturur. Bu dijital varlıkların sahipliği, blok zincirinde kaydedilir ve satın alma, satış ve devir işlemleri blok zincirinde gerçekleştirilir.

Blok Zincir (Blockchain)

Blok zincir teknolojisi Satoshi Nakamoto tarafından bir kişi ya da kuruluş olmaksızın çift taraflı kişiler arasında oluşan işlemleri, kriptolayarak değiştirilmeden kayıtlara alınmasını sağlayan şeffaf ve dağıtık bir uzlaşma yöntemiyle tanımlanır (Yıldırım, 2019). Bir diğer ifadeyle Blockchain, bir bilgi deposudur. Blockchain teknolojisiyle Otel yöneten işletmeler istikrar ve güvenliği koruması amacıyla ciddi avantaja sahip olur. Veri dosyaları mali işlemlerle ilgilenirken siber saldırı aracılığıyla kaldırılmaz. Bilgileri saklama ve bilgilere erişim bu sayede daha rahat hale gelir. Bu teknoloji sayesinde, ödemelerin güvelli olması, misafir kimlik bilgilerin güvenli, sorunsuz ve hızlı doğrulanması ve kullanım kolaylığı programın kalitesini yükseltmeye olanak sağlamaktadır (Demir, 2022).

Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya Oyun kültüründen ilham alan modern bir konaklama deneyimi, hayal gücüyle beslenen ve oynamayı arzulayan Atari markasıyla lüks bir otel inşa etmiştir. Atari hotel, geleceğin tanımlayarak aynı zamanda geçmişini de kutluyor. Hedefinde genç ve yaşlı oyuncular olan otelin ilkinin Phoneix, Arizona açma kararı verilmiştir.

Resim 1. Video Oyunu Temalı Atari Otelleri

Kaynak: Demir, 2022.

Kripto Para

Kripto para, işlemleri genelde bir blockchain’de saklanmakta olup, işlemlerin doğruluğu ve işleme amacıyla bir görüş işbirliği mekanizmasını kullanarak çiftler arasındaki bir uygulamadır (Mattke vd., 2020). Dijital dünya 2008’de Bitcoin kripto paralarla tanışmıştır. Dünyada son on yıl içerisinde kripto paralar konuşulmaya başlandı. Dijital para Satoshi Nakamoto, lakaplı kişi tarafından 2009 yılında geliştirilen ilk başarılı Bitcoin kripto paradır. Gerçek dünyada kullanılan normal para birimi gibi işlevini gören kripto para birimi kullanıcılarını merkezsizleştirmiş aynı zamanda kademeli güç yapılarından da kurtardı. Kişiler ve kuruluşlar bunun yerine dijital parayla çiftler arası geliştirilen ağda dijital olarak işlemlerini yapmaktadırlar (Farell, 2015). 2022 Şubat ayında piyasalar kripto parayı 17.600’den daha fazla, 460 çeşitli borsada işlem gördü ve işlem hacmi 1.8 trilyon doları aşmıştır (Samırkaş, 2022). Başlarda Bitcoin para birimiyken daha sonra Blockchain teknolojisi olarak yaygın faydalanılabileceği anlaşılmıştır. Blockchain teknolojisi, Bitcoin ve Ethereum gibi yaygın olan sanal paraların altında yer aldığı bilinmektedir. Ancak Blockchain teknolojisinin sunduğu imkânlar ve çeşitli uygulamalarla çok fazla çeşide sahiptir (Tubitak, 2022).

Sanal Gerçeklik (Virtual Reality-VR)

Sanal gerçeklik kavramı, “Genellikle kullanıcıların etkileşime girip dolaşabilecekleri yapay, dijital dünyaları ifade etmektedir” (Disztinger vd., 2017). Bir diğer ifade ile SG kavramı, birden fazla sayıda kullanıcının hissettiklerini şimdiki zamana uyarlanan, yönlendirilebilen ve etkileşimde kalabilen bilgisayar desteği ile üç boyutlu alan diye bilinmektedir (Gutiérrez vd., 2008; Guttentag, 2010). Sanal gerçeklik uygulamalarının belirgin üç özelliği, kullanıcısının kafasına geçirebildiği cihaz ile etraftakileri görüp inceleyebilmesini sağlayan, gerçek dünyadan uzaklaşma duygusunu hissettiren SG gözlük, giyilebilir ürünler ile deneyimlemeyi ve etkileşimini meydana çıkarır (Ferhat, 2016). Turizm sektöründe konaklamak için işletmelerin, oldukları alanda yarışarak farkı elde etmek ve cirolarını yükseltmek için teknolojik alanda inovasyonu tercih etmektedirler. Günümüzdeki inovasyonlarda SG (sanal gerçeklik) ve AG (artırılmış gerçeklik) teknolojileri ön planda yer almaktadırlar. SG ve AG teknolojileri kullanan işletmelerde bazı sonuçlar oluşturmaktadır. Bu sonuçların bazıları aşağıdaki gibidir (Shabani vd., 2018; Martins, 2017).

- İnsanlar konaklamak için otellere henüz rezervasyon yapmadan VR gözlüklerle içini dolaşma şansını elde edip, otelde kalma kararlarını kolaylaştırma imkânı verir.
- Otellerin içerisinde veya etrafındaki QR kodları okutmaları durumunda önceden o otellerde kalan ünlülerin sürpriz dolu karşılamaları ile otel işletmesine merak ve ilgi duymalarını sağlayacaktır.

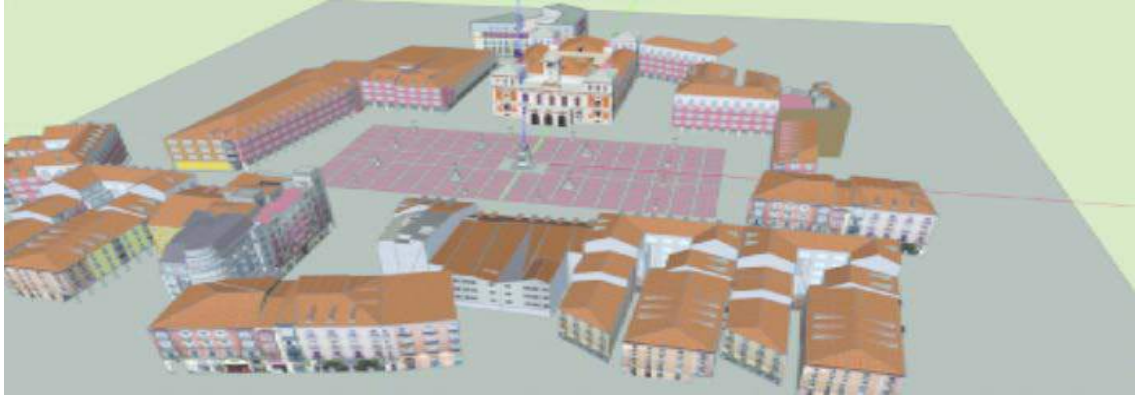
İspanya’nın turistik olan Valladolid şehri için SG oyunları geliştirilmiştir. Kentin değişik yerleri ve verileriyle ilgili bilgi edinilmesini sağlayan “Serious Game” adlı oyun kullanıcılara 3B ilginç ve etkileyici bir tecrübe yaşamalarını sağlamaktadır. Sanal olan bu oyun, etkileşimin doğallığı ve baskıcı olmayacak bir biçimde yapılmıştır. Farklı ekipman kullanılmadan hareket ya da işaretleri yakalayabilir. 3D görüntülü olmasına onay veren bu oyun bir projektör yardımıyla görüntüyü daha etkileyici bir yansımayla sağlamış olur. Oyuncu sahnedeki görüntüyü duvara yansıtıp ve 3B görüntüsünü sağlayarak Ana Meydanda olduğu duygusunu alabilecektir. Ayrıca bu geliştirilen sistemle kentin turizmi kamu örgütü sayesinde sunulup yepyeni bir hizmetin kullanılması tasarlanmaktadır. Sistemin maliyetinin yüksek bir donanımı gerektmediği için hanelerde kurup faydalanabilir ve birçok insan geziye ya da seyahatte çıkmadan evlerinde bunu deneyimleme imkânına sahip olacaktır. “Serious Game” adlı oyunu deneme-yanılma yoluyla oynanabilecek ciddi bir oyun olduğundan oyuncu riske girmeden sorulan sorulara baskı

olmadan özgürce cevaplayabilecektir (Zarzuela vd., 2013).

Resim 2. Oyun İlk Vizyonu

Kaynak: Zarzuela vd., 2013.

Resim 3. Ana Meydanın Reprodüksiyonu

Kaynak: Zarzuela vd., 2013.

Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality-AR)

Artırılmış gerçeklik (AG) 1960'lı yıllardan bu yana varlığı bilinmektedir. Genel anlamıyla fiziksel yani gerçekte varlığı olan bir mekanın bilgisayar aracılığıyla desteklenen görüntülerin kullanılıp elektronik ortamlara yansıtılmasıdır (Jung vd., 2015). Kimi araştırmacılar AR'yi SG'nin bir çeşidi olarak görmektedir (Guttentag, 2010). SG ile AG aralarındaki en belirgin fark kullanıcının SG uygulamasını kullandığında tümüyle sanal dünya içerisinde olmasıyken, AG uygulamasıyla gerçekte var olan konumları görüyor olmasıdır. Kullanıcılar taşınabilir teknolojiler sayesinde çevresindeki imkanlarla ilgilendikleri içerikler ve hassas bilgiler sağlayan turizm ile ilgili artırılmış gerçeklik uygulamaların da artış göstermesine faydalı olmaktadır (Yovcheva vd., 2012). AG uygulamasının bir örneği artırılmış gerçeklik aracılığıyla şehir rehberlerine AG aracılığıyla entegre edilen myTrip uygulamasıdır. Bu uygulamayı kullanan turistler bulundukları yer ve işletmeler hakkında bilgi edinip değerlendirebilir ve yol tarifine de kolaylıkla ulaşabilirler (Yung ve Khoo-Lattimore, 2019). Turizm'e teknoloji sayesinde kolaylıklar sağlanmasına rağmen turizm sektöründe AG çalışmaları henüz sınırlı sayıdadır (Tom vd., 2016; Yung ve Khoo-Lattimore, 2019).

Turizm Sektörüne Metaverse Teknolojisinin Yansıması

Metaverse turizmi veya meta turizm diye ifade edilebilen, kişilerin fiziki anlamda tatil yapamamasalar da deniz aşırı turistik seyahatlerine olanak sağlayan turizmin türü diye nitelendirilmektedir. Turistlerin yaptıkları rezervasyon ya da varış noktasını öncesinde denemesi ve teknoloji aracılığı ile turistik bir yeri Sanal gerçeklik ile deneyimlemesini sağlayan turizme 'meta turizm' denmektedir (Arasa, 2022). Metaverse turizmde, karma gerçeklik (MR) vasıtasıyla Sanal gerçeklik (SG) ve Artırılmış gerçeklik (AG) ile birleşip bütün talepleri ve parçaları 3D'de bir araya toplamaktadır. İnternet böylelikle paralel bir sanal dünyaya dönüşmektedir (Buhalis ve Karatay, 2022).

Resim 4. Sanal Gerçeklik, Karma Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik Arasındaki Fark

Kaynak: Demir, 2022.

Metaverse, sadece SG ve AG olarak karşımıza çıkmıyor. KG (karma gerçeklik) olarak da gelmektedir. Gelecek yıllarda, hologramla görünümlü olarak konserlere arkadaşlarımız ile katılıp, ayrıca arkadaşlarımızla gerçekte konserde oturduğumuz koltuklarda bu tecrübeyi deneyimlemiş olabileceğiz. Bu iş yerleri içinde düşünülebilir. Ofis içerisinde olmayıp toplantılara metaverse aracılığıyla katılım sağlanması düşünülmektedir (Demir, 2021). Metaverse, kişilerin konumları değişmeden, bulundukları yerden çıkmadan ya da maliyetler sebebiyle gidebilecekleri değişik yerlere gidebilme deneyimini sunmaktadır. Bu kısmen de olsa kişiler arasında eşitlik sağlayacak önemli avantajlar sağlayacaktır. Mesela, COVID 19 gibi benzer bir durum olduğunda, ülkelerde özgürlüğün kısıtlanması kişilerin istediği gibi seyahat edememeleri durumu karşısında sanal seyahatle mümkün olabilecektir (Demir, 2022).

Otel İşletmelerinde Metaverse Teknoloji'sinin Yansıması

İnsanların turistik amaçlı ya da iş amaçlı gitmek istedikleri otelleri önceden görmek isterler. Birçok firma, ziyaretçilerin ilgisini çekmek açısından 360°'lik, 3D otel turlarını sunarak metaverse ile turistlerin, sanal olarak bütün oteli gezebilecekleri ve taleplerine uygun olup olmadığı kararını

vermelerini böylelikle sağlamış olacaklardır. Buda otel işletmecilerinin rekabet üstünlüklerini sağlayıp, daha fazla misafir ağırlamalarına ve bu durumdan kazanç elde etmelerine yardımcı olacaktır (Babur, 2022). Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik turistlerin deneyim yapmalarını ve turistler için gerekli olan bilgilere erişim imkânı da sunan bir güce sahip olacaktır. SG ve AG teknolojisiyle misafirlere sağlanacak bilgiler, misafirlerin karakterlerine ve taleplerine göre kişisel olabilecektir. Ayrıca otel sektörünün de istediği etkileşimli, aktif ve eğlence dolu hizmetlerin sunulması konusunda da kolaylık sağlayacaktır (Keckes ve Tomicic, 2017).

Metaverse'nin Turizme Faydaları

Turizm sektöründe Metaverse, 3B (üç boyutlu) sanal dünya ile gerçek dünyayı KG (karma gerçeklik) alanına dönüştürüp bütün paydaş ve talepleri bir arada bulunduran interneti birbirine yakın bir sanal dünyaya dönüştürür (Buhalis ve Karatay, 2022). Metaverse sanal tabanlı oluşumuyla fiziki dünyadan ayrı bir deneyim sunar. Sanal turizmi deneyimleyip paylaşımda bulunmak, sosyal medya içeren günlük yaşam ve kişilerin kendi avaturlarıyla tecrübe edinmelerini olanak tanıyan bir sanal alemi içerir (Ane vd., 2019). Metaverse'nin özgün olan iki çeşidi (sanal tabanlı metaverse ve gerçek tabanlı metaverse) görevlerine, deneyimlenen konumlarına, etki türleri ve benlik türlerine göre çeşitli özellikleri vardır. Ayrıca gezginlere çevrimiçi canlı bir tecrübe edinmelerini sağlar (Um vd., 2022).

Yapılan araştırmalarda otel alanında metaverse'nin sağlayacağı olası sonuçlarını incelemiş ve farklı düşüncelerde bulunmuştur. Çalışmalarında öncelikle otel alanındaki kavramın 'Metahotels' diye isimlendirildiğine, global birkaç otelin ilgi duyarak adım attıklarına ve bu otellerde kripto para biriminin de kullanılması otellerin pahalı statüsünde olduklarını göstermiştir. Ayrıca çalışmada Y ve Z kuşaklarının metaverse'ye daha çok ilgi duydukları da gözlenmiştir. Araştırmada turistlerin beklentileri, farklı çeşitlerle hizmet ve seçenekler sunan dijital teknolojiye hâkim otelleri daha fazla talep edebilecekleri de öngörülmüştür (Çilesiz ve Aydın, 2022).

Metaverse'deki Fırsatlar ve Tehditler

Metaverse internet teknolojisinde bir sonraki aşamada gelmektedir. Metaverse SG'nin yükselmiş bir sürümü olarak görülmektedir. Monitör ve klavyeye gerek duymadan 3 boyutlu görüntüsüyle deneyimlenmesi sağlanmıştır. IoT (nesnelerin interneti), bulut teknolojisi, yapay zekâ sensörler ve giyilebilir gibi teknolojiler, metaverse'ü bir bütün olarak tamamlamaktadır. Girişimcilerin ve geliştiricilerin beraber yaptıkları ekosistemlerle metaverse, kullananlara daha çeşitli yenilik ve deneyimler keşfetme yolundadır. Kullanıcıların reel yaşam üzerinden manipüle edilmesini gerekli kılan AG, mevcuttaki fiziki gerçekliğin üstüne yeni ses ya da görüntünün dijital veri olarak eklenmesidir. SG ise sanal dünyada fiziksel gerçekliğin tekrardan meydana gelmesidir. Kullanıcılar metaverse'ün tüm (AR, MR ve XR gb.) çeşitli aktivitelerini yapıyor olabilecekler (Demir ve Değerli, 2022).

İnsanların zamanının çoğunu internette geçirmeleri nedeniyle sanal mülk almaları, sosyal alanları ve ilişkilerini de kapsayan sanal dünyada bir ekosistem oluşturmaktadır. Çünkü insanların yalnızca sanal âlem de sosyalleşmekle kalmamaları, bunun yanı sıra dijital dünyada çalışmaları, alışveriş yapmaları ve ürün keşfetmelerini de sağlıyor. İnsanların dijital dünyada, fiziki yaşamdaki değerleri, kişilikleri ve etkilendikleri her şey bulunuyor. Sanal dünyada hayal etikleri benliğe veya olmak istedikleri kişilikleri yansıtarak erişmek istemektedirler. Böylelikle metaverse ile sahip olmak istedikleri evrene gireceklerdir (Büyükbaykal, 2022).

Metaverse, eğitim, turizm, üretim ve ekonomi gibi dallarda çeşitli alternatifler sunsa da geçmişte yapılan teknolojilere benzer biçimde endişeyi, oluşabilecek tehdit ve tehlikeleri birlikte getirmektedir. Hızla ilerleyen teknolojinin gelişmesiyle, girişimcilerin kar amaçlı siyasetleri, toplumun teknolojideki hızlı gelişime uyumsuzluğu, içeriği ve özelliğini denetlenmesinin yetersizliği teknolojide yaşanan gelişmelerin sonucu meydana çıkacak problem ve tehditlerin nedenleri arasında görülebilir. Bir de iş fırsatları bulunan şirketlerin metaverse’de hâkim olma isteklerine yönelik adımlar ayrı bir tehdit faktörüdür. İnsanlara dijital yansımaların olduğu bu ortamın bilindik teknoloji firmalarının çarkında olması ve bu ekosistemin karını en yüksek düzeye çıkarma mantığıyla ilerleyen risk ve tehlikeleri içermektedir (Kuş, 2021).

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı Metaverse’nin turizm üzerindeki etkisi hakkında literatür taraması yapıp grafiğini oluşturmaktır. Metaverse yani sanal evren kavramının yeni olması aynı zamanda da turizm sektöründe yeni gelişiyor olması nedeniyle ilerleyen dönemlerde yapılacak akademik çalışmalar için bir öngörü sunmayı da amaçlamaktadır. Bu amaçla literatüre de katkı sunarak çalışmanın önemini göstermektedir.

Çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Tarama yönteminde nitel bir araştırma yapıldığı için tercihen sistematik tarama yöntemi kullanılmıştır. Turizm alanında farklı çalışmalar için sistematik literatür taraması tercih edilen bir yöntemdir (Timur ve Köz, 2022).

Veri Toplama

Sistematik literatür taramalarında aşağıdaki adımlar izlenmiştir. Öncelikli olarak araştırmanın konusu ve amacı belirlenmiştir. Araştırmada kullanılacak anahtar kelimeler olarak: “Metaverse”, “Metaverse ve Turizm”, “Web 3.0”, “Blokzincir”, “Kriptopara”, “NFT”, “Sanal Gerçeklik” ve “Artırılmış Gerçeklik” kullanılmıştır. Aynı zamanda “Turizm Sektörüne Metaverse Teknolojisinin Yansıması”, “Otel İşletmelerinde Metaverse Teknoloji’sinin Yansıması”, “Metaverse’nin Turizme Faydaları”, “Metaverse’deki Fırsatlar ve Tehditler” konuları da Türkçe ve İngilizce olarak araştırılmıştır. Veriler 2012 yılı ile 2023 yılının Ocak ayından elde edilmiştir. Bu verilerde yer alan bulgular ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

Veri tabanları araştırılarak çalışmalara dâhil edilecek konuların araştırılması yapılmıştır. Araştırma konusunun kısıtlı olması sebebiyle literatür taramasında veri tabanı olarak, YökTez, ScienceDirect, ULAKBİM, Google Akademi, ELSEVIER ve DergiPark gibi ulusal ve uluslararası veri tabanına kayıtlı akademik çalışmalar ve diğer internet siteleri de incelenmiştir. Araştırmaya uygun literatür taraması yapılarak dahil edilebilecek verilere ulaşılmıştır. Çalışmalar kapsamlı incelenip araştırmaya dâhil edilip edilmemesi konusunda karar verilmiş olup doğrudan metaverse ve turizm alanına girmeyen ve araştırmaya dâhil edilmeyecek konular kapsam dışı bırakılmıştır. Araştırmada çalışma alanı, konu, yöntem, bulgu ve sonu-tartışma-öneri olarak sınıflandırılmıştır. Sonuç ve öneri bakımından kıyaslanıp yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda bulgular ışığında değerlendirmeler sunulmuştur.

BULGULAR

Literatür taramasından elde edilen bulgulardan yola çıkarak, yapılan çalışmalarda metaverse’ün turizm sektöründe yapacağı faaliyetlerini gerçekleştirmesi için uygun bir ortam oluşturulacaktır.

Çalışmada Metaverse ve Turizm alanında gerçekleştirilmiş 32 adet akademik çalışmaya yer verilmiştir. Bu akademik çalışmalar Ulusal ve Uluslararası dergilerde yayınlanmıştır. Ayrıca bunun 8 tanesi hem Uluslararası hem de TR Dizin'deki dergilerde yayınlanmıştır. Tablo 3'de Ulusal ve uluslararası dizinlerde yer alan metaverse ve turizm çalışmalarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Ulusal ve Uluslararası Dizinlerde Yer Alan Metaverse ve Turizm Çalışmaları

Yazar	Başlık
(Babur, 2022)	Metaverse Ağında Turizm Endüstrisinin Rolü
(Tayfun vd., 2022)	Metaverse: Turizm İçin Bir Fırsat Mı? Yoksa Bir Tehdit Mi?
(Demir, 2022)	Metaverse Teknolojisinin Otel Sektörünün Geleceğine Etkileri Üzerine Bir İnceleme
(Çilesiz ve Aydın, 2022)	Metaverse ve Turizm: Kavramsal Bir Yaklaşım
(Duran vd., 2022)	Gri Gergedan Metaforu Bağlamında Metaverse'ün Turizm Sektörü Açısından İncelenmesi
(Çelik, 2022)	Metaverse Nedir? Kavramsal Değerlendirme ve Genel Bakış
(Kaya vd., 2022)	Metaverse Turizm Sektörü İçin Konforlu Bir Paralel Evren Mi Yoksa Korku Dolu Bir Kâbus Mu?
(Ercan, 2022)	Metaverse Teknolojisinin Gelecekte Turizm Sektörüne Olası Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
(Yılmaz ve Karamustafa, 2022)	Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ve Turizm
(Aksoy ve Baş, 2020)	Dijital Turizm Kapsamında Şehir Tanıtımında Kullanılan Bir Araç Olarak Sanal Tur
(Arslan, 2022)	Metaverse'in Akıllı Kent Hizmetlerine Etkisi
(Güler ve Savaş, 2022)	Tüm Yönleriyle Metaverse Çalışmaları, Teknolojileri ve Geleceği
(Timur ve Köz, 2022)	Turizmde Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik Çalışmaları Üzerine Sistematik Bir Literatür Taraması
(Karataş ve Babur, 2013)	Gelişen Dünya'da Turizm Sektörünün Yeri
(Bakır, 2022)	Metaverse Üzerine Kapsamlı bir Araştırma
(Durukal ve Armağan, 2022)	Metaverse ve Pazarlamaya Etkileri
(Aydiner, 2022)	Türkiye'de Turizm Destinasyon Pazarlamasında Dijital Etkinlik Kullanımı: Pandemi Süreci Uygulamaları
(Özbek ve Ünüsan, 2018)	Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Destinasyon Pazarlamasında İncelenmesi: Seyahat Acentaları ile İlgili Bir Araştırma
(Arat ve Baltacıoğlu, 2016)	Sanal Gerçeklik ve Turizm
(Demirezen, 2019)	Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Turizm Sektöründe Kullanılabilirliği Üzerine Bir Literatür Taraması
(Lu vd., 2022)	The potential of virtual tourism in the recovery of tourism industry during the COVID-19 pandemic
(Zarzuela vd., 2013)	Educational Tourism Through a Virtual Reality Platform
(Fan ve Wang, 2012)	Application of Virtual Reality in Tourism Management Professional Teaching
(Buhalis vd., 2023)	Metaverse as a disruptive technology revolutionising tourism management and marketing
(Wei, 2022)	Gemiverse: The blockchain-based professional certification and tourism platform with its own ecosystem in the metaverse
(Martins vd., 2022)	From co-design to the construction of a metaverse for the promotion of cultural heritage and tourism: the case of Amiais
(Han vd., 2019)	Virtual and Augmented Reality Technologies to enhance the visitor experience in cultural tourism
(De Felice vd., 2022)	Physical and digital worlds: implications and opportunities of the metaverse
(Buhalis ve Karatay, 2022)	Mixed Reality (MR) for Generation Z in Cultural Heritage Tourism Towards Metaverse
(Carlisle, 2022)	How to Design Hotel Gamified Applications Effectively: Understanding the Motives of Users as Hotel Visitors
(Flavian vd., 2022)	Exploring the Utilitarian and Hedonic Value Derived from Tourism Pre-experiences with Virtual Reality: Differences Between Destinations and Accommodations
(Cheong, 2022)	The virtual threat to travel and tourism

Ulusal ve uluslararası çalışmalardan ayrı olarak çalışmaya konu olan 8 çalışmanın TR Dizin'de yayınlanan çalışmalarda yer aldığı tespit edilmiştir. Tablo 4'de TR Dizin'de yayınlanan çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 4. TR Dizin’de Yayınlanan Çalışmalar

Yazar	Başlık
(Tayfun vd., 2022)	Metaverse: Turizm İçin Bir Fırsat Mı? Yoksa Bir Tehdit Mi?
(Kozak vd., 2013)	Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması
(Arslan, 2022)	Metaverse’in Akıllı Kent Hizmetlerine Etkisi
(Güler ve Savaş, 2022)	Tüm Yönleriyle Metaverse Çalışmaları, Teknolojileri ve Geleceği
(Karataş ve Babur, 2013)	Gelişen Dünya’da Turizm Sektörünün Yeri
(Durukal ve Armağan, 2022)	Metaverse ve Pazarlamaya Etkileri
(Uslu ve Uysal, 2020)	Kültürel Mirasın Etkileşimli Keşfi İçin Mobil Artırılmış Gerçeklik ve Web Tabanlı Görselleştirme Teknolojilerinin Kullanılması: Sfenks Heykeli Örneği
(Akkuş ve Akkuş, 2018)	Tarihi Turistik Alanlarda Kullanılan Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Metaverse ve Turizm Alanındaki Çalışma Alanları, Konular ve Sonuçlar

Metaverse, SG ve AG teknolojileri kullanarak meydana gelen bir sanal alem olarak tanımlanır. Metaverse teknolojisi turizm sektörü için deneyimlerini geliştirip aynı zamanda çeşitlendirmeleri amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Çalışmalarda Turizm sektörüne göre dağılımına bakıldığında zaman çoğunlukla; Sanal turizm, Sanal Tur Rehberliği, Virtual Konaklama, Kültürel Miras, Sanal Gezi ve Eğlence gibi turistik deneyimlere yoğunlaştığı görülmektedir. Sanal Turizm eğitimi ve Sanal Yiyecek-İçecek İşletmeciliği hakkında ise az sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra metaverse teknolojisi turizm alanında çeşitli turistik deneyimler sunma potansiyeline sahip olup turizm alanına doğru çalışmaları da devam etmektedir. Yalnız metaverse teknolojisinin kullanımı daha tam anlamıyla yayılmamış ve turizm alanında potansiyelini bütünüyle kullanması için fazlasıyla çalışma gerekmektedir.

Şekil 1. Metaverse’ün Turizm Alanlarına Göre Çalışmaları

Şekil 1’de görüldüğü gibi araştırmalar kapsamlı incelendiğinde Turizm sektöründeki çalışmalarda genel olarak ilk 5 sırada tercih edilen konular sıralanmıştır.

Metaverse ve Turizm Çalışmalarında Kullanılan Yöntem ve Veri Toplama Teknikleri

Metaverse ve turizm için literatür çalışmaları için yazarların daha çok nitel yöntemleri ($n = 28$) tercih ettiği görülmektedir. Nicel yöntemlerde ise daha az ($n = 3$) tercih edilirken, karma yönteminden sadece bir çalışmaya rastlanmıştır. Tablo 5’de Metaverse ve turizm çalışmalarında tercih edilen yöntemler yer almaktadır.

Tablo 5. Metaverse ve Turizm Çalışmalarında Tercih Edilen Yöntemler

Yöntem	n	%
Nitel	28	87,5
Nicel	3	9,38
Karma	1	3,12
Toplam	32	100

Metaverse ve turizm için çalışmalarda tercih edilen veri toplama tekniklerine bakıldığında en çok tercih edilen kavramsal çalışmalar (n=11) ve içerik analizi (n= 10) olduğunu devamında sırasıyla anket (n=5), görüşme (n=3) geldiğini ampirik (n=1), vaka (n=1) ve karma (n=1) çalışma tekniğinin ise daha az tercih edildiği görülmektedir. Tablo 6’da Metaverse ve turizm için çalışmalarda tercih edilen veri toplama tekniklerine yer verilmiştir.

Tablo 6. Metaverse ve Turizm İçin Çalışmalarda Tercih Edilen Veri Toplama Teknikleri

Teknik	n	%
İçerik Analizi	10	31,25
Kavramsal	11	34,38
Anket	5	15,63
Görüşme	3	9,38
Ampirik	1	3,12
Vaka	1	3,12
Karma	1	3,12
Toplam	32	100

Nitel Yöntem Kullanılan Çalışmalar

Literatürdeki çalışmalarda nitel yöntemle tercih edilen veri toplama tekniklerine bakıldığında kavramsal çalışmalar (n=11) olduğu görülmektedir. Buna göre; Babur (2022), çalışmasında metaverse’ün turizm sektöründeki rolüne ve gelecekteki yönü üzerinde durmuştur. Çilesiz ve Aydın (2022), Yılmaz ve Karamustafa (2022), Timur ve Köz (2022) metaverse ve turizm için kullanılan AG, SG ve MR teknolojileri üzerine yapılan çalışmalar ile ilgili çalışmaları mevcuttur. Duran vd., (2022) Gri gergedan metaforunu metaverse ve turizm kapsamındaki çalışması yer alıyor. Çelik (2022) ve Bakır (2022), metaverse’ün kavramsal değerlendirmesini yapmıştır. Karataş ve Babur (2013) Teknolojik gelişmelerin turizm ekonomisine etkileri incelenmiştir. Durukal ve Armağan (2022) metaverse’ün tüm sektör üzerindeki pazarlama etkisini incelemiştir. Fan ve Wang (2012) metaverse ve turizm alanındaki eğitim çalışmaları yönünde kavramsal bir çalışma yapmışlardır.

İçerik analizi kullanan çalışmaların (n=10) genellikle ortak konuları ele aldığı görülmüştür. Buna göre; Demir (2022) metaverse’ün otel sektörü üzerindeki araştırmasını, Kaya vd. (2022), Buhalis vd. (2023), De Felice vd., (2022) ve Arslan (2022), metaverse ve turizm üzerindeki etkileri çalışmalarını, Güler ve Savaş (2022) çalışmalarında metaverse üzerinden derin bir araştırma yapıp turizm dâhil diğer sektörlerin geçmişten geleceğe kronolojik olarak incelenmiştir. Han vd. (2019) çalışmasında, VR ve AR teknolojisinin ziyaretçinin öğrenme deneyimi ve kültür turizmi bağlamında turist deneyimini etkileyen unsurları teorik bir bakış açısıyla incelemiştir. Wei (2022) metaverse ve turizmde blok zinciri tabanlı bir profesyonel sertifika ve seyahat platformu olan Gemiverse’i incelemiştir. Buhalis ve Karatay (2022) Z kuşağının Kültürel Mirasda MR rolünü

araştırmıştır. Cheong (2022) çalışmasında, VR ile turistlerin nasıl seyahat edebileceğini ve geliştiricilerin VR'yi turizm için teknolojik kullanımında mantıklı bir ilerlememi ve nasıl kullanabileceklerini ve ayrıca VR yeteneklerine daha şüpheli bir bakış açısı getiriyor.

Anket tekniğini kullanan (n=5) araştırmacılar ise; Zarzuela vd., (2013) İspanya'daki Valladolid şehrinde merkezin ana meydanında VR ile Serious Game (Ciddi oyun) oyuncularına soru-cevap anketi uygulamışlardır. Flavian vd., (2022) çalışmasında 140 üniversite öğrencisine VR turizmin ön deneyimlerinin müşteri tarafından algılanan faydacı ve hedonik değer üzerindeki etkisini analiz etmek ve Hipotezi test etmek için bir laboratuvar deneyi yaparak anket uygulamışlar.

Görüşme tekniği kullanan çalışmalarda (n=3) ise; Tayfun vd., (2022) Türkiye'deki farklı üniversitelerde görev alan 82 turizm öğretim elemanlarına görüşme formu ile anket uygulatmıştır. Çalışmasının amacı turizmde metaverse kavramına ilişkin değerlendirmelerini tespit edip, bakış açılarıyla metaverse turizm için fırsat mı? Tehdit mi açıklamaya çalışmıştır. Aydın (2022) tez çalışmasında Covid-19 pandemi sonrası Metaverse ve Turizm'i ele almıştır. Carlisle (2022) araştırmalarında, mobil cihazların seyahat esansında turistlerin arkadaşları haline geldiğini ve kullanımlarında derinden etkilediği düşünüp bunun oyunlaşması gerektiğini düşünerek kullanıcıların otelleri için oyunlaştırılmış uygulamalarını turistler üzerinden incelemişler. Ercan (2022) ampirik çalışmasıyla dünya üzerinde gittikçe popüler haline gelen ve kullananların sayısı hızla artan metaverse'ün turizm sektörüne gelecekte nasıl etkileyeceğini konusunda uzman görüşlerini de alarak incelemiştir. Martins vd., (2022) Portekiz'in küçük bir köy olan ve ziyaretçilerin burayı sanal olarak tanıyabilmeleri için köyü Second Life metaverse'sünde çoğaltmayı amaçlayan bir projenin geliştirilmekte olduğu Amiais vaka çalışması yapmıştır.

Nicel Yöntem Kullanılan Çalışmalar

Nicel çalışmaların nitel çalışmalara göre daha az sayıda tercih edildiği görülmüştür. Nicel yöntem olarak 3 çalışma yapıldığı 1 çalışmada ise karma yöntem tercih edilmiştir. Bu yönde yapılan nicel çalışmalar; Arat ve Baltacıoğlu (2016) turizmde ders gören öğrenciler üzerinden uygulanan ve onların bakış açılarıyla, VR (sanal gerçeklik) değerlendirilmesini çalışması mevcuttur. Özbek ve Ünüsan (2018) Türkiye'deki seyahat acentelerinin pazarlama faaliyetleri için AR (artırılmış gerçeklik) teknolojisini benimsediklerinde ne tür faktörlerden etkilendiklerini tespit edebilmek için yapılan hipotez çalışmaları mevcuttur. Aksoy ve Baş (2020) Teknoloji kabul modeliyle sanal tur kullanımına ilişkin insanların isteklerini nasıl etkilediğini tespit etmek için yaptıkları araştırma mevcuttur. Lu (2021) karma yöntemle çalışmasında Çin'deki salgın sırasında insanların sanal turizmi kullanma konusundaki kabul edilebilirliğini etkileyen faktörleri araştırmayı ve sanal turizmin, pandemi sırasında ve sonrasında turizm endüstrisinin toparlanmasına nasıl yardımcı olabileceğini keşfetmeyi amaçlamaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Kişilerin tatil istekleri genellikle kıyı kesimlerine gidip dinlenme, eğlenme ve yeme içme gibi aktiviteleri yapmaya yöneliktir. Zamanla bu anlayış daha geniş bir yelpazeye geçiş yaparak doğada kamp yapma, rekreasyonel aktiviteler yapma ve gastronomiye olan ilgiyi beraberinde getirmiştir. Ancak Covid-19 pandemisiyle gelen dışarı çıkamama ve seyahat edememe yasakları insanları bu süreçte dijital seyahatlere, sanal turlara, sanal eğlenceler ve gastronomiye doğru yöneltmiş ve bu ilgi giderek artmıştır.

Teknolojinin sürekli değişmesi ve gelişmesi birlikte metaverse turizmdeki, AR, VR ve MR, ile

bütün ihtiyaçların ve paydaşları ile 3D (üç boyutlu) dijital ortamda yan yana getirmektedir. Böylelikle, internet aracılığıyla bir sanal evren meydana gelmektedir. Metaverse ile turizm oldukça heyecan verici ve harika bir deneyim sunacaktır. Fiziksel dünya ile sanal dünyanın harmanlanmasıyla turistler için sorunsuz bir şekilde çalışmasını sağlamak firmalar için de büyük fırsatlar ve avantajlar sağlayacaktır. Sanal dünyada yatırımcıların güveneceği bir ortamın oluşturulması aynı zamanda yatırım yapmalarına da yol gösterecektir. Metaverse'ün turizm için geleceğin trendi olması beklenmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve daha erişilebilir hale gelmesiyle sanal seyahatin gelecekte daha yaygın hale gelmesi amaçlanmaktadır. Bu da turizm endüstrisi için olduğu kadar yeni destinasyonlar ve kültürel deneyimlemek isteyen gezginler için de heyecan verici yeni fırsatlar sunuyor. Metaverse gelişmeye devam ederken, sanal seyahat turizm dünyasını nasıl şekillendirmeye devam ettiğini görmek büyüleyici olacaktır.

Metaverse ve smart turistik kentler arasında bir bağlantı kurulmuştur (Um vd., 2022). Bu sebeple inşa edilen bir metaverse dünyasının smart turizmi çok iyi oluşturabileceği, gezginlerin dünyada istedikleri yerleri dilekleri gibi gezip görebileceği ve tecrübe edinebileceği imkanını sağlayacaktır (Ning vd., 2020). Sanal gerçeklik modelleri ile insanların diledikleri yere gidip görmelerini hatta dokunmalarına imkân tanıyan dijital modeller tasarlanmış ve bunun bir öneri olarak akıllı turizmi tanıtmak amacıyla tanıtımlarda kullanılacağı belirtilmiştir (Ashraf, 2021). Sanal turizmin gerçekte yapılan seyahatlerin bir bütünleyicisi gibi kullanılması öngörülmüştür (Arruda ve Castelo, 2012). Aynı zamanda bunun geleneksel turizmin bir ikamesi olarak tercih edilebileceği de belirtilmiştir (Dodd ve Johnson, 2009).

Bu çalışmanın amacı metaverse ve turizm arasındaki bağlantıyı incelemektir. Ve henüz daha yeni yeni gelişmekte olan metaverse ve turizm sektörü için gelecekteki çalışmalar adına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada metaverse ve turizm ile bağlantılı olarak Web 3.0, NFT, Blok Zincir, Kripto Para, Sanal Gerçeklik ve Artırılmış gerçeklik ile ilgili kavramsal açıklamalarına metaverse'ün turizm sektörüne ve otel sektörüne yansısı, faydaları, fırsatları ve tehditlerine de yer verilmiştir.

Sonuç olarak metaverse, turizmin geleceğine bir bakış sunmakta ve insanların yeni, destinasyonları ve kültürleri deneyimlemeleri için yeni ve heyecan verici bir yol göstermektedir. İster deneyimli bir gezgin olun ister yeni başlayan biri olun, metaverse sanal seyahat, kaçırılmaması gereken bir deneyim yaşattırıyor. Ancak turizmde metaverse'ün potansiyel riskleri olacak mı? Bu riskler özellikle turistler için ne gibi sonuçlar doğuracak? Geleneksel turizm sektörü için ne gibi bir etki yaratacaktır? Bu sorular da tartışma konusu olacaktır.

Öneriler

1. Metaverse ile yapılan turizm gezileri ya da sanal deneyimler yapıldığında turistlerin olumlu ya da olumsuz görüşleri belirtilmelidir.
2. Metaverse, turizm sektöründe büyük bir potansiyel sunmaktadır. Sanal ve sanal gerçeklik teknolojileri, turistlerin gelecek yerleri, konaklama yerlerini ve tur deneyimlerini simüle etmelerine olanak tanınmalıdır.
3. Sanal turizm, fiziksel turizmle kıyaslandığında daha ucuz, daha çevre dostu ve daha erişilebilir olabilmesi beraberinde sanal turizm, turistlerin fiziksel turizme olan ilgisini azaltmaya veya tamamen yerini almaya başlanmamalıdır.
4. Sanal turizm, turizm sektörüne ek bir gelir kaynağı sağlayabilir ve turizm endüstrisinde çalışanlar için yeni iş olanakları oluşturabilir.
5. Metaverse teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak, sanal turizm deneyimleri daha gerçekçi, interaktif ve eğlenceli hale getirilebilir.

Bu sonuçlar ve öneriler, metaverse ve turizm arasındaki potansiyel ilişkiyi göstermektedir. Turizm sektörü, metaverse teknolojilerini yakından takip etmeli ve bu teknolojilerin potansiyeline değinilmelidir. Aynı zamanda metaverse ve turizm kavramları yeni bir konu olması nedeniyle, bu da çalışmanın önemini göstermektedir. Bu kapsamda ilerleyen zamanlarda yapılacak olan çalışmalara dayanak ve bir yol göstericisi olması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, G., ve Akkuş, Ç. (2018). Tarihi turistik alanlarda kullanılan mobil artırılmış gerçeklik uygulamalarının değerlendirilmesi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(1), 83-104.
- Aksoy, G., ve Baş, M. (2020). Dijital turizm kapsamında şehir tanıtımında kullanılan bir araç olarak sanal tur. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2542-2564.
- Ane, B. K., Roller, D., and Lolugu, J. (2019). Ubiquitous virtual reality: the state-of-the-art. *Int J Comput Sci Mob Comput*, 8(7), 16-26.
- Arasa, D. (2022). [usa.inquirer.net/91663/metaverse-tourism] Erişim Tarihi: 06.02.2022.
- Arat, T., ve Baltacıoğlu, S. (2016). Sanal gerçeklik ve turizm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 19(1), 103-118.
- Arruda Gomes, D., and Castelo Branco Araújo, M. (2012). Oferta turística virtual: Un estudio de metaverso. *Estudios y perspectivas en turismo*, 21(4), 876-903.
- Arslan, M. (2022). Metaverse'in Akıllı Kent Hizmetlerine Etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 14(27), 292-303.
- Arvas, İ. S. (2022). Gutenberg galaksisinden meta evrenine: üçüncü kuşak internet, web 3.0. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 13(48), 53-70.
- Ashraf A. G. (2021). Metaverse in architectural heritage documentation & education. *Advances in Ecological and Environmental Research*, 6(10), 66-86.
- Aydiner, H.M. (2022). *Türkiye’de Turizm Destinasyon Pazarlamasında Dijital Etkinlik Kullanımı: Pandemi Süreci Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep, 2022.
- Babur, Y. (2022). Metaverse ağında turizm endüstrisinin rolü. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 91-101.
- Bakır, Ç. (2022). Metaverse Üzerine Kapsamlı Bir Araştırma. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (45), 64-73.
- Buhalis, D., and Karatay, N. (2022). Mixed Reality (MR) for generation Z in cultural heritage tourism towards metaverse. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2022: Proceedings of the ENTER 2022 eTourism Conference, January 11–14, 2022* (pp. 16-27). Springer International Publishing.
- Buhalis, D., Leung, D., and Lin, M. (2023). Metaverse as a disruptive technology revolutionising tourism management and marketing. *Tourism Management*, 97, 104724.
- Büyükbaykal, A. C. I., and Sönmezer, Z. (2022). Metaverse ile toplumsal yaşam arasındaki ilişki. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 139-148.
- Carlisle, U. K. (2022). How to design hotel gamified applications effectively: Understanding the motives of users as hotel visitors. *Information and Communication Technologies in Tourism 2022*,

463.-472.

Çelik, R. (2022). Metaverse Nedir? Kavramsal Değerlendirme ve Genel Bakış. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 67-74.

Cheong, R. (1995). The virtual threat to travel and tourism. *Tourism Management*, 16(6), 417-422.

Çilesiz, A., ve Aydın, N. (2022). Metaverse ve Turizm: Kavramsal Bir Yaklaşım. *Journal of Academic Tourism Studies*, 3(1), 32-44.

Demir, Ç. (2022). Metaverse Teknolojisinin Otel Sektörünün Geleceğine Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 542-555.

Demir, R., ve Değerli, A. S. (2022). Fotoğraftan Metaverse'e Gerçeğin Dijital Temsili ve İmge. *Sanat ve İnsan Dergisi*, 1309-7156 (ss.179-189).

Demirer, İ. (2022). *Turistik Şehir Markalaşmasında Turizm Türlerinin Rolü*. Doktora Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Demirezen, B. (2019). Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Turizm Sektöründe Kullanılabilirliği Üzerine Bir Literatür Taraması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-26.

De Felice, F., De Luca, C., Di Chiara, S., and Petrillo, A. (2023). Physical and digital worlds: implications and opportunities of the metaverse. *Procedia Computer Science*, 217, 1744-1754.

Disztinger, P., Schlögl, S., and Groth, A. (2017). Technology acceptance of virtual reality for travel planning. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2017: Proceedings of the International Conference in Rome, Italy, January 24-26, 2017* (pp. 255-268). Springer International Publishing.

Dodd, L., and Johnson, K. (2009, October). Virtual Tourism: Complementary or Contradictory to Traditional Tourism. In *27th EuroCHRIE Annual Conference* (pp. 672-679).

Doğanay, H., ve Zaman, S. (2019). Türkiye turizm coğrafyası (Genişletilmiş Altıncı Baskı). *Ankara: Pegem Akademi*.

Dowling, M. (2022). Fertile LAND: Pricing non-fungible tokens. *Finance Research Letters*, 44, 102096.

Duran, G., Kanıgür, S., and Hassan, A. (2022). Gri Gergedan Metaforu Bağlamında Metaverse'ün Turizm Sektörü Açısından İncelenmesi. *Journal of New Tourism Trends*, 3(2), 160-176.

Durukale, E., ve Armağan, E. (2022). Metaverse ve Pazarlamaya Etkileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1890-1909.

Ercan, F. (2022). Metaverse Teknolojisinin Gelecekte Turizm Sektörüne Olası Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1063-1092.

Fairfield, J. A. (2022). Tokenized: The law of non-fungible tokens and unique digital property. *Indiana Law Journal*, 97(4), 1-54

Flavián, C., Ibáñez-Sánchez, S., and Orús, C. (2022). Exploring the Utilitarian and Hedonic Value Derived from Tourism Pre-experiences with Virtual Reality: Differences Between Destinations and Accommodations. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2022: Proceedings of the ENTER 2022 eTourism Conference, January 11–14, 2022* (pp. 498-503). Springer International Publishing.

Fan, S. C., and Wang, F. X. (2012). Application of Virtual Reality in Tourism Management

- Professional Teaching. In *Soft Computing in Information Communication Technology: Volume 2* (pp. 385-389). Springer Berlin Heidelberg.
- Farrell, R. (2015). An Analysis of The Cryptocurrency Industry. *Wharton Research Scholar*, 130 (5), 1-23.
- Ferhat, S. (2016). Dijital dünyanın gerçekliği, gerçek dünyanın sanallığı bir dijital medya ürünü olarak sanal gerçeklik. *Trt Akademi*, 1(2), 724-746.
- Franceschet, M., Colavizza, G., Smith, T. A., Finucane, B., Ostachowski, M. L., Scalet, S., and Hernandez, S. (2021). Crypto art: A decentralized view. *Leonardo*, 54(4), 402-405.
- Gökkoyun, S.C. (2022). NFT'nin Türkçe karşılığı 'nitelikli fikri tapu' olarak belirlendi. <https://www.aa.com.tr/tr/bilimteknoloji/nftnin-turkce-karsiligi-nitelikli-fikri-tapu-olarak-belirlendi/2570316> Erişim tarihi: 01 Mayıs 2022.
- Gutierrez, M., Vexo, F., and Thalmann, D. (2008). *Stepping into virtual reality*. Springer Science & Business Media.
- Guttentag, D. A. (2010). Virtual reality: Applications and implications for tourism. *Tourism Management*, 31(5), 637-651.
- Güler, O., ve Savaş, S. (2022). Tüm Yönleriyle Metaverse Çalışmaları, Teknolojileri ve Geleceği. *Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 292-319.
- Han, D. I. D., Weber, J., Bastiaansen, M., Mitas, O., and Lub, X. (2019). Virtual and Augmented Reality Technologies to Enhance the Visitor Experience in Cultural Tourism. *Augmented Reality and Virtual Reality*, (pp.113-128).
- Jung, T., Chung, N., and Leue, M. C. (2015). The determinants of recommendations to use augmented reality technologies: The case of a Korean theme park. *Tourism Management*, 49, 75-86.
- Karataş, M., ve Babür, S. (2013). Gelişen Dünya'da turizm sektörünün yeri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2013(2), 15-24.
- Kaya, B., Bayar, S. B., and Meydan Uygur, S. (2022). Metaverse Turizm Sektörü İçin Konforlu Bir Paralel Evren Mi Yoksa Korku Dolu Bir Kabus Mu?, (Editör) Altınay, L., Karatepe, O.M., Tuna, M.: *Daha İyi Bir Dünya İçin Turizm Sayı 2*, 16,1-13, Doi: <https://www.doi.org/10.5038/9781955833103>
- Kečkeš, A. L., and Tomičić, I. (2017). Augmented reality in tourism—research and applications overview. *Interdisciplinary Description of Complex Systems: INDECS*, 15(2), 157-167.
- Kim, J. G. (2021). A study on metaverse culture contents matching platform. *International Journal of Advanced Culture Technology*, 9(3), 232-237.
- Korkmaz, Y., and Boyacı, A. (2023). Hybrid voice activity detection system based on LSTM and auditory speech features. *Biomedical Signal Processing & Control*, 80, 1-8.
- Kozak, M. A., Evren, S., ve Çakır, O. (2013). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 7-22.
- Köksal, A. (1994). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Kuş, O. (2021). Metaverse: 'Dijital Büyük Patlamada' Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar. *Intermedia International E-journal*, 8 (15), 245-266.
- Lu, J., Xiao, X., Xu, Z., Wang, C., Zhang, M., and Zhou, Y. (2022). The potential of virtual tourism

in the recovery of tourism industry during the COVID-19 pandemic. *Current Issues in Tourism*, 25(3), 441-457.

Martins, D., Oliveira, L., and Amaro, A. C. (2022). From co-design to the construction of a metaverse for the promotion of cultural heritage and tourism: the case of Amiais. *Procedia Computer Science*, 204, 261-266.

Martins, L. M. (2017). Augmented Reality in Hotels Use Case - Holiday Inn, the first ever. [www.linkedin.com /pulse/augmented reality-hotels-use-case-holidayinn-firstlu%C3%ADs](https://www.linkedin.com/pulse/augmented-reality-hotels-use-case-holidayinn-firstlu%C3%ADs) Erişim Tarihi: 06.12.2020.

Mattke, J., Maier, C., and Reis, L. (2020, June). Is cryptocurrency money? Three empirical studies analyzing medium of exchange, store of value and unit of account. In *Proceedings of the 2020 on Computers and People Research Conference* (pp. 26-35).

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486-497.

Ning, H., Wang, H., Lin, Y., Wang, W., Dhelim, S., Farha, F., and Daneshmand, M. (2021). A Survey on Metaverse: The State-of-the-art, Technologies, Applications, and Challenges. *arXiv preprint arXiv:2111.09673*.

Özbek, Ö., ve Ünüsan, Ç. (2018). Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Destinasyon Pazarlamasında İncelenmesi: Seyahat Acentaları ile İlgili Bir Araştırma. *Journal of International Social Research*, 11(59), 1034-1047.

Samırkaş, M.C. (2022). Kripto Paralar ve Turizm Sektöründe Kullanımı. Samırkaş Komşu, M. & Özer, S. (eds.) *Turizm Ekonomisinde Güncel Konular* (ss.55-73). Ankara: Detay.

Shabani, N., Munir, A., and Hassan, A. (2018). E-Marketing via augmented reality: A case study in the tourism and hospitality industry. *IEEE Potentials*, 38(1), 43-47.

Tayfun, A., Silik, C. E., Şimşek, E., ve Dülger, A. S. (2022). Metaverse: Turizm İçin Bir Fırsat Mı? Yoksa Bir Tehdit Mi? (Metaverse: An Opportunity. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(2), 818-836.

Timur, B., ve Köz, E. N. (2022). Turizmde Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik Çalışmaları Üzerine Sistematiik Bir Literatür Taraması. *Turizm Akademik Dergisi*, 9(2), 233-251.

Tom Dieck, M. C., Jung, T., and Han, D. I. (2016). Mapping requirements for the wearable smart glasses augmented reality museum application. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*. 7(3): 230-253.

Tubitak, (2022). <https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html>. Erişim Tarihi: 17.01.2023.

Um, T., Kim, H., Kim, H., Lee, J., Koo, C., and Chung, N. (2022). Travel Incheon as a metaverse: smart tourism cities development case in Korea. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2022: Proceedings of the ENTER 2022 eTourism Conference, January 11-14, 2022* (pp. 226-231). Cham: Springer International Publishing.

Uslu, A. ve Uysal, M. (2020). Kültürel mirasın etkileşimli keşfi için mobil artırılmış gerçeklik ve web tabanlı görselleştirme teknolojilerinin kullanılması: Sfenks heykeli örneğı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 20(6), 1024-1031.

Wei, D. (2022). Gemiverse: The blockchain-based professional certification and tourism platform with its own ecosystem in the metaverse. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 10(2), 322-336.

Yıldırım, M. (2019). Blok zincir teknolojisi, kripto paralar ve ülkelerin kripto paralara yaklaşımları. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 265-277.

Yılmaz, M., ve Karamustafa, K. (2022). Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ve Turizm. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 19(3), 399-422.

Yovcheva, Z., Buhalis, D., and Gatzidis, C. (2012). Smartphone augmented reality applications for tourism. *E-review of tourism research (ertr)*, 10(2), 63-66.

Yung, R., and Khoo-Lattimore, C. (2019). New realities: a systematic literature review on virtual reality and augmented reality in tourism research. *Current Issues in Tourism*, 22(17), 2056-2081.3

Zarzuela, M. M., Pernas, F. J. D., Calzón, S. M., Ortega, D. G., and Rodríguez, M. A. (2013). Educational tourism through a virtual reality platform. *Procedia Computer Science*, 25, 382-388.